

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ**

**ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΥ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΚΑΙ
ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ**

ΟΙ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΝΩΣΗ
ΣΟΒΙΕΤΙΚΩΝ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΩΝ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΩΝ
(Ε.Σ.Σ.Δ.) ΣΤΟΥΣ ΤΟΜΕΙΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ.

Φοιτητής :Αγγελόπουλος Γιώργος Α.Μ 0319Μ001

Επιβλέπων καθηγητής: Κήπας Παναγιώτης

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη.....	σελ.3
Εισαγωγή.....	σελ.4.
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ.....	σελ.5
Η Εργασία στην Ε.Σ.Σ.Δ – Χρόνος εργασίας.....	σελ.6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ.....	σελ.14
Η Παιδεία στην Ε.Σ.Σ.Δ.....	σελ. 14
Ιστορική εξέλιξη του εκπαιδευτικού συστήματος από την προεπαναστατική περίοδο μέχρι τη δεκαετία του 1930.....	σελ.15
Η εκπαίδευση των εκπαιδευτικών πριν την Οκτωβριανή επανάσταση.....	σελ.15
Οι πρώτες μεταρρυθμίσεις του εκπαιδευτικού συστήματος στο εργατικό κράτος..	σελ. 15
Σοσιαλισμός και μόρφωση.....	σελ.21
Η Εκπαιδευτική πολιτική στην Ε.Σ.Σ.Δ. μέχρι το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, χαρακτηρίζεται ως ένα «Εργαστήριο Καινοτομιών».....	σελ.23
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ.....	σελ.34
Η Υγεία στην Ε.Σ.Σ.Δ.....	σελ.34
Κρατικό υγειονομικό σύστημα.....	σελ.34
Επίλογος.....	σελ.41
Βιβλιογραφία.....	σελ.43
Αγγλική Βιβλιογραφία.....	σελ.44

Περίληψη

Σκοπός της παρουσίασης αυτής είναι να γίνει ευδιάκριτος ο στόχος ,το θέμα και το περιεχόμενο της παρούσας εργασίας, τα οποία αφορούν στην ανάλυση και ανάπτυξη των επιτευγμάτων του σοσιαλισμού στις χώρες της ΕΣΣΔ που αφορούν τους τομείς δύο αρκετά σημαντικών αξόνων της πολιτικής υλοποίησης που είναι η κοινωνική πολιτική και ο τομέας της εργασίας. Μέσα από αυτήν την εργασία θα παρατεθούν στοιχεία και αναφορές από βιβλιογραφία της εποχής, τα οποία θα επισημαίνουν πλευρές και κατακτήσεις ευρύτερων κοινωνικών ομάδων, μέσα από τις οποίες προασπίστηκε η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου καθώς και η εξάλειψη πολλών μορφών κοινωνικών ανισοτήτων, οι οποίες σε αντιδιαστολή με προηγμένα και ανεπτυγμένα καπιταλιστικά κράτη φανέρωσαν μια ιδεολογική ,κοινωνική και πολιτική υπεροχή. Η περίοδος η οποία θα εξεταστεί είναι από την αρχή της οικοδόμησης του σοσιαλιστικού κράτους αμέσως μετά την Σοσιαλιστική Οκτωβριανή Επανάσταση, η οποία αποτέλεσε τομή στην παγκόσμια πολιτική και κοινωνική ιστορία και η οποία είχε ως άξονες της σημαντικές κοινωνιολογικές και οικονομικές θεωρίες πήγασαν από θεωρητικούς στοχαστές όπως ο Κάρλ Μαρξ ,Φρίντριχ Ένγκελς και Β.Ι.Λενιν, έως και το τέλος του Β' Παγκοσμίου πολέμου. Μέσα από τις πολιτικές οι οποίες εφαρμόστηκαν εξαλείφθηκε η ανεργία και δόθηκε προτεραιότητα σε μια σειρά τομείς όπως Παιδεία, Υγεία-Πρόνοια, Στέγαση και Κοινωνική Ασφάλιση.

Η εποχή που σηματοδοτούνταν από την έναρξη του Α' Παγκόσμιου Πολέμου (1914) ή από τη νίκη της Οκτωβριανής Σοσιαλιστικής Επανάστασης στη Ρωσία (1917). Ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος καλλιέργησε το έδαφος των επαναστατικών συνθηκών στη Ρωσία οδήγησε στην ανατροπή του τσάρου (Φλεβάρης του 1917) και στη συνέχεια, στην επιτυχή διεξαγωγή της Σοσιαλιστικής Επανάστασης του Οκτώβρη, και στην επιλογή της Νέας Οικονομικής Πολιτικής (ΝΕΠ)

Για την κοινωνική πολιτική :

Να επισημάνουμε πως ένα από τα πρώτα μέληματα σοσιαλιστικού κράτους ήταν η φροντίδα για την εξασφάλιση της ικανοποίησης όλων των αναγκών των απόμαχων της δουλειάς, αλλά και όσων δεν μπορούσαν για διάφορους λόγους να δουλεύουν (ΑμΕΑ, ανάπηροι πολέμου κ.ά.).

Για την εργασία και τον εργάσιμο χρόνο:

Ο ημερήσιος εργάσιμος χρόνος ήταν σταθερός. Σε όλους τους εργαζόμενους εξασφαλιζόνταν μέρες εβδομαδιαίας ανάπαυσης και ετήσιες άδειες με αποδοχές. Η εργάσιμη βδομάδα στη Σοβιετική Ένωση ήταν μια από τις μικρότερες στον κόσμο. Άλλαξε και το περιεχόμενο του ελεύθερου χρόνου. Για την αξιοποίησή του, η λαϊκή εξουσία είχε δημιουργήσει και τις ανάλογες προϋποθέσεις, όπως αναπαυτήρια, δίκτυο πολιτιστικών, ενημερωτικών και υγειονομικών ιδρυμάτων(Λινάρ,1982).

Ιδιαίτερη αναφορά στο σύστημα υγείας

Το δωρεάν για όλους σύστημα υγείας αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα επιτεύγματα του σοσιαλισμού. Γίνεται ακόμα πιο σημαντικό, αν πάρουμε υπόψη την

κατάσταση που επικρατούσε στον τομέα προστασίας της υγείας στην προεπαναστατική Ρωσία. Τότε σε ολόκληρη τη χώρα υπήρχαν μόνον 20 χιλ. γιατροί. Στη Σοβιετική Ένωση, το 1987 υπήρχαν πάνω από 1,1 εκατ.

Για την παιδεία:

Ο μαζικός αναλφαβητισμός ήταν η «κληρονομιά» που άφησε η προεπαναστατική Ρωσία στη Σοβιετική Ένωση. Όλες οι βαθμίδες της εκπαίδευσης και ειδικά οι ανώτερες και οι ανώτατες ήταν σχεδόν αποκλειστικό προνόμιο των πλουσίων, καθιερώθηκε η δωρεάν Παιδεία και η κοινή φοίτηση των δύο φύλων στα σχολεία. Επίσης, κατακτήθηκε το δικαίωμα των εθνοτήτων να σπουδάζουν στη μητρική τους γλώσσα, τέθηκαν οι βάσεις για τη δημιουργία του σοβιετικού συστήματος κοινωνικής προσχολικής διαπαιδαγώγησης, εκπονήθηκαν και εφαρμόστηκαν νέες αρχές εισαγωγής στα ανώτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα.

Εισαγωγή

Στην παρούσα εργασία που αποτελεί και την διπλωματική εκπόνηση στο πρόγραμμα των Μεταπτυχιακών Σπουδών στην Κοινωνιολογία, θα πραγματοποιηθεί μια όσο το δυνατόν αξιόλογη προσπάθεια προκειμένου να καταγραφεί μία προσέγγιση στις πολιτικές και στις κατακτήσεις σε βασικούς τομείς της πολιτικής και οικονομικής εξέλιξης του σοσιαλιστικού συστήματος στην Σοβιετική Ένωση (Ε.Σ.Σ.Δ.). Αφορά την οικοδόμηση του σοσιαλισμού ως νέου, πρωτοπόρου όπως χαρακτηρίστηκε από πολλούς, τρόπου παραγωγής καθώς και ενός πρωτοπόρου κοινωνικού ιστού τον 20ό αιώνα, στα εργασιακά και κοινωνικά δικαιώματα, όπως της εργασίας, της δωρεάν ιατρικής περίθαλψης και Παιδείας, της παροχής φθηνών υπηρεσιών από το κράτος, της κατοικίας, της πρόσβασης στις πνευματικές και πολιτιστικές αξίες, οι οποίες έγιναν κτήμα όλων των λαϊκών στρωμάτων, όλων των πολιτών στη Σοβιετική Ένωση. Και όλα αυτά χάρις στις ενδογενείς δυνατότητες ανάπτυξης της σοσιαλιστικής οικονομίας. Όλα τα μεγάλα προβλήματα που αντιμετωπίζουν σήμερα η εργατική τάξη, οι εργαζόμενοι και τ' άλλα λαϊκά στρώματα σε σχέση με τους όρους της ζωής τους στον καπιταλισμό, επειδή ή παραμένουν άλυτα ή αφαιρούνται από τους κατόχους του πλούτου, ήταν άγνωστα στο σοσιαλισμό, αφού αποτελούσε πρώτιστο ζήτημα, θεμελιώδη νόμο της συγκεκριμένης κοινωνίας, που ήταν η κάλυψη των ολοένα αυξανόμενων αναγκών των ανθρώπων. Επιχειρούμε μια ιστορική αναδρομή στις κατακτήσεις των ανθρώπων του μόχθου στην ΕΣΣΔ, η οποία αποκαλύπτει τα πλεονεκτήματα και την ανωτερότητα, για τους άμεσους παραγωγούς του πλούτου, του σοσιαλισμού, μιας νέας και άφθαρτης, έως το έτος 1917, κοινωνίας, όπου πραγματοποιήθηκε η μεγάλη Οκτωβριανή Επανάσταση με την συμμετοχή ευρύτερων κοινωνικών ομάδων που είχαν πειστεί για την αλλαγή και τον κοινωνικό μετασχηματισμό της ρωσικής κοινωνίας. Αξίζει να θυμηθούμε πως ο Λένιν, με τον Υλισμό και Εμπειριοκριτικισμό, αλλά και τα Φιλοσοφικά Τετράδια, καθώς και με πολλά άλλα έργα και κείμενά του, συνέχισε σε αυτό το δρόμο, σε νέες φάσεις ανάπτυξης της επιστημονικής γνώσης, αλλά και σε νέες συνθήκες κοινωνικής ανάπτυξης γενικά. Δεν είναι τυχαίο ότι αυτή ακριβώς η διάσταση των έργων αυτών έχει αποτελέσει αντικείμενο σφοδρής επίθεσης ήδη από τα χρόνια της έκδοσής τους. Το γεγονός ότι τόσο ο κόσμος όσο και η γνώση μας γι' αυτόν

αναπτύσσονται διαλεκτικά αποτελεί λυδία λίθο για το σύγχρονο υλισμό και τη στέρεα βάση πάνω στην οποία αναπτύσσεται η μαρξιστική θεώρηση για τη νομοτέλεια της επαναστατικής ανατροπής του καπιταλισμού από την εργατική τάξη που, παίρνοντας την εξουσία στα χέρια της, θα ανοίξει και το δρόμο για την κομμουνιστική-αταξική κοινωνία.

Επιπλέον αξίζει να επισημανθεί ως στοιχείο κατανόησης των επιτευγμάτων που θα αναφερθούν πως όλα αυτά είχαν στον πυρήνα τους τον Κεντρικό Σχεδιασμό της οικονομίας που αφορούσε στη βάση της κοινωνικής ιδιοκτησίας των συγκεντρωμένων μέσων παραγωγής το οποίο και αποτέλεσε την κομμουνιστική σχέση παραγωγής. Ο Κεντρικός Σχεδιασμός όφειλε να εξασφαλίζει την αναλογική διευρυμένη αναπαραγωγή. Τα κρατικά πλάνα καλύπτουν μακροπρόθεσμους, ενδιάμεσους και βραχυπρόθεσμους στόχους στο σχεδιασμό της σοσιαλιστικής οικοδόμησης, της κοινωνικής ευημερίας.

Το σοσιαλιστικό κράτος, εξασφάλιζε στους εργαζόμενους το δικαίωμα στη δουλειά και την ανάπαυση, στη μόρφωση, στην υγεία, στην προστασία σε περίπτωση πρόωρης απώλειας της ικανότητας για εργασία, στη μητρότητα, τα δικαιώματα στην παιδική και στην τρίτη ηλικία.

Αλλά και για την υγεία τα κοινωνικοποιημένα μέσα παραγωγής δίνουν τη δυνατότητα, με τον κεντρικό σχεδιασμό να δημιουργούνται οι υλικές προϋποθέσεις, ώστε η αναπτυσσόμενη σοσιαλιστική οικονομία να εξασφαλίζει -ανάλογα με το βαθμό ανάπτυξής της- τις συνθήκες για να παρέχεται ως κοινωνικό αγαθό σε όλα τα μέλη της κοινωνίας ισότιμα. Παρέχεται ως προϋπόθεση για την πλήρη άνθιση της σωματικής, πνευματικής, ψυχικής και κοινωνικής ισορροπίας του ανθρώπου, που εξαρτώνται από τις συνθήκες εργασίας και ζωής, τις συνολικές περιβαλλοντικές και κοινωνικές συνθήκες που επηρεάζουν την ικανότητα του για εργασία και κοινωνική δράση. Στο βαθμό που αναπτύσσονται οι σοσιαλιστικές σχέσεις παραγωγής αναπτύσσονται και οι όροι για την επίτευξη αυτού του σκοπού, για την ικανοποίηση των σύγχρονων, πραγματικών αναγκών των εργαζομένων και στους τομείς της κοινωνικής πολιτικής.

Επιπλέον οργανώνεται περαιτέρω, η υλοποίηση του Κεντρικού Σχεδιασμού κατά κλάδο, μέσω ενιαίου κρατικού φορέα, διακλαδωμένου περιφερειακά και κατά κατηγορία. Ο σχεδιασμός στηρίζεται σε ένα σύνολο στόχων και κριτηρίων όπως:

Στην Ενέργεια, όπου η ανάπτυξη υποδομής για την κάλυψη των αναγκών της κεντρικά σχεδιασμένης παραγωγής, η μείωση του βαθμού ενεργειακής εξάρτησης της χώρας, η εξασφάλιση επαρκούς και φτηνής λαϊκής κατανάλωσης, η ασφάλεια των εργαζομένων του κλάδου καθώς και των οικιστικών ζωνών, η προστασία της δημόσιας υγείας και του περιβάλλοντος καθώς και η επιδίωξη διακρατικής αμοιβαία επωφελούς συνεργασίας.

Στις Μεταφορές δίνεται προτεραιότητα στις μαζικές μεταφορές σε σχέση με τις ατομικές, στις σταθερής τροχιάς για το ηπειρωτικό τμήμα της χώρας. Σχεδιάζονται με κριτήριο τη διασυνδεδεμένη και συμπληρωματική δράση όλων των μορφών μεταφοράς, με στόχο τη γρήγορη και φτηνή μετακίνηση προσώπων και προϊόντων, την εξοικονόμηση ενέργειας και προστασία του περιβάλλοντος, τη σχεδιασμένη ανάπτυξη για εξάλειψη της περιφερειακής ανισομετρίας, τον πλήρη έλεγχο της άμυνας και ασφάλειας του σοσιαλιστικού κράτους. Προϋπόθεση για την

πραγματοποίηση των στόχων στην ανάπτυξη των μεταφορών είναι ο σχεδιασμός των ανάλογων υποδομών - λιμάνια, αεροδρόμια, σιδηροδρομικοί σταθμοί, οδικοί άξονες - και της βιομηχανίας παραγωγής μεταφορικών μέσων. Το ίδιο αφορά τις τηλεπικοινωνίες, την επεξεργασία πρώτων υλών, τους βιομηχανικούς κλάδους μεταποίησης, ιδιαίτερα στην παραγωγή μηχανημάτων, με στόχο όσο το δυνατόν πιο αυτοδύναμη οικονομία, μειώνοντας την εξάρτησή της από το εξωτερικό εμπόριο και τις συναλλαγές με τις καπιταλιστικές οικονομίες σε τέτοιους κρίσιμους τομείς. Κοινωνικοποιείται η γη, οι μεγάλες καπιταλιστικές επιχειρήσεις στον αγροτικό τομέα και προωθείται ο παραγωγικός συνεταιρισμός των μικρών και μεσαίων αγροτών, ο οποίος έχει το δικαίωμα χρήσης της γης ως παραγωγικού μέσου. Παρακάτω ακολουθούν τα βασικά σημεία ανάλυσης της εργασίας στους τομείς που αναφέρθηκαν, καθώς και οι κοινωνικές πλευρές και τα ζητήματα τα οποία επιλύθηκαν σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα από την εγκαθίδρυση του σοσιαλιστικού μετασχηματισμού.

Η ΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΗΝ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ – ΧΡΟΝΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Ξεκινώντας με τον κρίσιμο θα λέγαμε τομέα της εργασίας να κάνουμε μία αναφορά στον ημερήσιο εργάσιμο χρόνο ο οποίος ήταν σταθερός. Οι «Αρχές της νομοθεσίας της ΕΣΣΔ και των Ενωσιακών Δημοκρατιών για την εργασία» προέβλεπαν ότι η διάρκεια του εργάσιμου χρόνου των εργατοϋπαλλήλων στις επιχειρήσεις, τα ιδρύματα και οργανώσεις, δεν μπορεί να ξεπερνά τις 41 ώρες τη βδομάδα. Για τους εργατοϋπαλλήλους ηλικίας 16-18 χρόνων είχε καθιερωθεί μειωμένη εργάσιμη βδομάδα 36 ωρών, για τους εργατοϋπαλλήλους 15-16 χρόνων εργάσιμη βδομάδα 24 ωρών και για όσους δούλευαν σε ανθυγιεινές εργασίες εργάσιμη βδομάδα μέχρι 36 ώρες. Μειωμένη διάρκεια του εργάσιμου χρόνου είχε καθιερωθεί επίσης για τους δασκάλους, τους γιατρούς και μερικές άλλες ειδικότητες για τα οποία θα αναφερθούμε και στην συνέχεια του κειμένου. Για τη νυχτερινή εργασία (από τις 10 το βράδυ έως τις 6 το πρωί) η διάρκεια της δουλειάς ήταν μειωμένη κατά μία ώρα. Η καθιερωμένη μέση διάρκεια της εργάσιμης βδομάδας των ενήλικων εργατών στη βιομηχανία έφτασε τις 40,7 ώρες το 1976, από 47,8 ώρες το 1955 (58,5 ώρες το 1913) (στοιχεία έως το 1976).

Στις συνθήκες του σοσιαλισμού άλλαξε ριζικά το ίδιο το περιεχόμενο του ελεύθερου χρόνου. Αυτό το περιεχόμενο γίνεται όλο και περισσότερο, μέτρο του κοινωνικού πλούτου. Σε όλους τους εργαζόμενους εξασφαλιζονταν μέρες εβδομαδιαίας ανάπαυσης και ετήσιες άδειες με αποδοχές. Η εργάσιμη βδομάδα στη Σοβιετική Ένωση ήταν μια από τις μικρότερες στον κόσμο. Άλλαξε όπως αναφέρθηκε και το περιεχόμενο του ελεύθερου χρόνου. Για την αξιοποίησή του, η σοβιετική εξουσία είχε δημιουργήσει και τις ανάλογες προϋποθέσεις, όπως αναπαυτήρια, δίκτυο πολιτιστικών, ενημερωτικών και υγειονομικών ιδρυμάτων, σπουδές, συμμετοχή στην κοινωνική ζωή και διαπαιδαγώγηση των παιδιών, διάβασμα, ασχολίες με τον αθλητισμό και τον τουρισμό, ερασιτεχνική καλλιτεχνική δημιουργία, επισκέψεις σε κινηματογράφους, μουσεία, θέατρα κλπ(Κάππος,2002).

Εν συνεχεία, θα προχωρήσουμε επιχειρώντας να παραθέσουμε στοιχεία που αφορούσαν στην ερμηνεία και στην συμβολή της κολεκτιβοποίησης που προωθήθηκε

και εφαρμόστηκε από το νεοσύστατο Σοβιετικό Κράτος. Η πολιτική του προλεταριακού κράτους από τα τελευταία χρόνια της δεκαετίας του 1920 για την οργάνωση της συλλογικής καλλιέργειας της γης σε μεγάλα αγροκτήματα (κολεκτιβοποίηση) ανταποκρινόταν στις αντικειμενικές συνθήκες της αγροτικής παραγωγής στη Σοβιετική Ένωση την εποχή εκείνη. Ο κατακερματισμός της παραγωγής σε δεκάδες εκατομμύρια ατομικές εκμεταλλεύσεις, ως αποτέλεσμα και του επαναστατικού μέτρου του μοιράσματος της γης που πήρε η Οκτωβριανή Επανάσταση, και το χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης της τεχνικής της αγροτικής παραγωγής αποτελούσαν τις αντικειμενικές συνθήκες που είχε να αντιμετωπίσει η σοβιετική εξουσία στην ύπαιθρο. Σε αυτό το έδαφος έπρεπε να στερεώσει και να προχωρήσει προς τα μπρος τη συμμαχία της εργατικής τάξης με τη μικρή και μεσαία αγροτιά, η οποία, αντικειμενικά λόγω της έστω και περιορισμένης ιδιοκτησίας πάνω σε μέσα παραγωγής, ταλαντευόταν ανάμεσα στις νέες σχέσεις παραγωγής και στην αυταπάτη της ατομικής ανέλιξης και πλουτισμού.

Η ηγεσία του μπολσεβίκικου κόμματος, ενσωματώνοντας στην πολιτική της γραμμή και την πείρα από την ανάπτυξη της αγροτικής παραγωγής στον καπιταλισμό, αντιλαμβανόταν καθαρά ότι η ανάπτυξη της παραγωγικότητας της γης προϋπέθετε την παραγωγή σε μεγάλη κλίμακα. Και κάτι τέτοιο μπορούσε να πραγματοποιηθεί είτε μέσα από τον καπιταλιστικό δρόμο, με βιαιότητα απέναντι στη μεγάλη μάζα της αγροτιάς και την τελική απαλλοτρίωσή της προς όφελος της μεγάλης καπιταλιστικής ιδιοκτησίας πάνω στη γη, είτε μέσα από το σοσιαλιστικό δρόμο, με καταναγκασμό απέναντι στους αγρότες εκμεταλλευτές και εξοβελισμό τους από την παραγωγή, αλλά και με τη συλλογική καλλιέργεια από τους δουλευτές αγρότες.

Να σημειωθεί εδώ πως η συγκεκριμένη μορφή διαδικασίας της πλατιάς κολεκτιβοποίησης στη Σοβιετική Ένωση αποτέλεσε πάντοτε έως και σήμερα πεδίο έντονης αντιπαράθεσης μεταξύ της αστικής τάξης και του αναθεωρητισμού. Ίσως καμία άλλη περίοδος της σοσιαλιστικής οικοδόμησης, με την πιθανή εξαίρεση της συντριβής της αντεπαναστατικής πέμπτης φάλαγγας τη δεκαετία του 1930, δε συγκέντρωσε έναν τέτοιο όγκο προσοχής και λιβελογραφημάτων. Οι συκοφαντικές κριτικές επικεντρώνουν στον υποτιθέμενο τυχοδιωκτικό και αυθαίρετο χαρακτήρα της συγκεκριμένης πολιτικής, με πρωταρχική ευθύνη του Στάλιν, στη «βιαιότητα» της παρέμβασης του εργατικού κράτους για τη δημιουργία των συνεταιριστικών αγροκτημάτων (κολχόζ), που δήθεν σηματοδότησε μια ρήξη της σοβιετικής εξουσίας με το σύνολο της αγροτιάς, στα δήθεν αρνητικά αποτελέσματα της κολεκτιβοποίησης, τόσο από την άποψη των ανθρώπινων απωλειών, όσο και λόγω της μείωσης των ρυθμών ανάπτυξης της αγροτικής παραγωγής που υποστηρίζεται ότι προέκυψε ως αποτέλεσμα της κολεκτιβοποίησης (Μακαρένκο, 1977)

Ορισμένες χαρακτηριστικές αντιλήψεις επαρκούν για να γίνει κατανοητό το περιεχόμενο της κριτικής προς την κολεκτιβοποίηση, που σε ορισμένες περιπτώσεις εμφανίζεται με το προκάλυμμα της υπεράσπισης ενός «αυθεντικού», «δημοκρατικού» σοσιαλισμού. Η Χάνα Άρεντ, μια από τις δημιουργούς του ιδεολογήματος περί «ολοκληρωτισμού», ισχυρίζεται ότι στην κολεκτιβοποίηση «αντιτάχτηκε σκληρά η αλληλεγγύη ολόκληρης της αγροτικής τάξης που δε δέχτηκε να την διαιρέσουν σε χωρικούς πλούσιους, μεσαίους και φτωχούς για να την στρέψουν εναντίον των κουλάκων». Ο Ρόμπερτ Κόνκουεστ ισχυρίζεται ότι η σοβιετική ηγεσία προχώρησε στην κολεκτιβοποίηση «ως μέσο για να εξασφαλίσει ότι η σοδειά θα παρέμενε από την αρχή υπό τον έλεγχο του Κόμματος και μακριά από τα χέρια της αγροτιάς» και

χαρακτηρίζει τους κουλάκους ως «φυσικούς ηγέτες» της αγροτιάς. Ο γνωστός Σοβιετικός αντιφρονών Ρόι Μεντβέντιεφ υποστηρίζει ότι ο Στάλιν έσπρωξε την ΕΣΣΔ σε μια τυχοδιωκτική πορεία και ότι *«η κολεκτιβοποίηση της γεωργίας στη σταλινική της εκδοχή έκανε μεγάλη ζημιά στην αγροτική παραγωγή»*(Ελλενστέιν,1980).

Ο γνωστός τροτσκιστής Τόνι Κλιφ, στο πλαίσιο της συνολικότερης προσέγγισής του της σοβιετικής κοινωνίας ως *«γραφειοκρατικού κρατικού καπιταλισμού»*, περιγράφει την κολεκτιβοποίηση ως μια διαδικασία συνολικής *«απαλλοτρίωσης της αγροτιάς»*, με τη μεταμόρφωση *«ενός μέρους των αγροτών σε εφεδρικό εργατικό στρατό για τη βιομηχανική μεταβολή των υπόλοιπων σε μισο-εργάτες, μισο-αγρότες και μισο-δουλοπάροικους στα κολχόζ»*.

Ο Σαρλ Μπετελέμ, υιοθετώντας ουσιαστικά τις θέσεις του Μπουχάριν στα τέλη της δεκαετίας του 1920, υποστηρίζει ότι η πολιτική της κολεκτιβοποίησης *«πραγματοποιείται έτσι βασικά εκ των άνω με μέτρα διοικητικά»* και ότι εξέφραζε *«υποτίμηση των δυνατοτήτων που διέθεταν ακόμα για μερικά χρόνια οι εκμεταλλεύσεις των μικρών και μεσαίων χωρικών»*. Σύμφωνα με την αντίληψή του, η ενίσχυση της πολιτικής επιρροής των κουλάκων στην ύπαιθρο οφειλόταν σε λάθη των μπολσεβίκων άρα και της σοβιετικής διοίκησης, στη σχέση τους με τους φτωχούς και μεσαίους αγρότες, στη μη επαρκή στήριξή τους με μέσα παραγωγής.

Έχει, τέλος, σημασία να αναφερθούμε και στις απόψεις του Σοβιετικού ιστορικού Βίκτορ Ντανίλοφ ο οποίος ισχυρίζεται ότι η κολεκτιβοποίηση ισοδυναμούσε με *«αποικιοποίηση»* της υπαίθρου και ότι η αγροτιά υποβιβάστηκε σε *«κολχόζνικη εργατική δύναμη και ανανεώσιμη πηγή για τις συνεχείς οικονομικές και στρατιωτικές ανάγκες»* της σοβιετικής εξουσίας.

Συνεχίζοντας την αναφορά μας στον τομέα της εργασίας στην Ε.Σ.Σ.Δ. θα πρέπει να επισημάνουμε και το ουσιαστικό ζήτημα της Κοινωνικής Ασφάλισης όπου στην Σοβιετική Ένωση αποτέλεσε καθολικό και υποχρεωτικό δημόσιο δικαίωμα. Η Κοινωνική Ασφάλιση, προεπαναστατικά στη Ρωσία κάλυπτε μόνο 2 από τα 11 εκατομμύρια των ατόμων της μισθωτής εργασίας. Οι βασικές συνδρομές, μάλιστα, στο Ταμείο των κοινωνικών ασφαλίσεων γίνονταν από τους ίδιους τους εργάτες (κατά τα 3/5).

Στην ΕΣΣΔ, πριν την ανατροπή του σοσιαλισμού, η Κοινωνική Ασφάλιση που κάλυπτε όλους τους εργαζόμενους και τα μέλη των οικογενειών τους ήταν καθολική, χωρίς εισφορές από το μισθό των εργαζομένων. Οι εισφορές προέρχονταν από τα κονδύλια των επιχειρήσεων, ιδρυμάτων και κολχόζ και τον κρατικό προϋπολογισμό.

Υπήρχαν οι συντάξεις για γηρατειά, για αναπηρία, και λόγω απώλειας του προστάτη της οικογένειας. Το όριο ηλικίας για συνταξιοδότηση, λόγω γηρατειών, για τους άνδρες ήταν τα 60 χρόνια, για τις γυναίκες τα 55 χρόνια. Οι εργάτες και υπάλληλοι που απασχολούνταν σε βαριές και ανθυγιεινές εργασίες, έπαιρναν σύνταξη στα 50 χρόνια ηλικίας οι άνδρες και στα 45 οι γυναίκες. Συμπληρωματικά ευεργετήματα, τόσο ως προς την ηλικία όσο και ως προς τα χρόνια υπηρεσίας, παρέχονταν κατά τη συνταξιοδότηση των γυναικών που γέννησαν από 5 παιδιά και πάνω και τα μεγάλωσαν ως τα 8 τους χρόνια.

Επιπλέον υπήρχε και η φροντίδα για την υγιεινή και ασφάλεια κατά την διάρκεια ,την εκτέλεση και τον τόπο παραγωγής της εργασίας ανά κλάδο και τομέα. Η προστασία της δουλειάς, όπως και η προστασία του περιβάλλοντος, συγκαταλέγονταν στα προβλήματα, όπου τα οικονομικά ζητήματα διαπλέκονται στενά με τα ζητήματα της κοινωνικής πολιτικής. Μόνο το πρώτο μισό της δεκαετίας του 1980, μειώθηκαν κατά 20% τα εργατικά ατυχήματα και οι επαγγελματικές ασθένειες. Αν οι συνδικαλιστικές επιτροπές των επιχειρήσεων είχαν δικαίωμα να προβάλλουν «βέτο» στις αποφάσεις της διεύθυνσης για απολύσεις, η επιθεώρηση κάθε κλαδικού συνδικάτου δικαιούνταν να αναστείλει τη λειτουργία τμήματος ή ακόμα και εργοστασίου, όπου δεν τηρούνταν οι κανονισμοί της ασφάλειας και προστασίας της δουλειάς(Cliff,1974).

Η σοσιαλιστική εξουσία επιπρόσθετα έθεσε τις βάσεις που απέβλεπαν στην φροντίδα για την εργαζόμενη και το παιδί καθώς και στην κατάργηση της καταπίεσης της γυναίκας. Το σοβιετικό κράτος πάντοτε θεωρούσε σαν ένα από τα βασικά του καθήκοντα την προστασία της μητέρας και του παιδιού και την εξασφάλιση στη γυναίκα εκείνων των συνθηκών, που θα της επιτρέπουν να συνδυάζει την παραγωγική και κοινωνική δραστηριότητα, με τη μητρότητα και την ανατροφή των παιδιών της. Η εργατική νομοθεσία προέβλεπε την εξασφάλιση της εργασίας των γυναικών, ιδιαίτερα στην περίοδο της εγκυμοσύνης. Οι έγκυες απαλλάσσονταν από τις υπερωρίες και τη νυχτερινή εργασία και μετατίθεντο σε πιο ελαφριές δουλειές. Στη γυναίκα χορηγούνταν πληρωμένη άδεια εγκυμοσύνης και τοκετού για 112 ημέρες (56 ημέρες πριν και 56 μετά τον τοκετό). Σε περίπτωση που κάποια γεννούσε δύο ή και περισσότερα παιδιά, ή σε περίπτωση επιπλοκών στον τοκετό, η άδεια μετά τον τοκετό αυξανόταν έως 70 μέρες. Ο κρατικός προϋπολογισμός προέβλεπε κονδύλια, που το ύψος τους συνεχώς αυξανόταν, για την καταβολή επιδόματος στις μητέρες για τη θεραπεία των παιδιών.

Στην προεπαναστατική Ρωσία υπήρχαν 7.500 κλίνες για τις έγκυες και τις λεχώνες, ενώ το 1913 μόνο το 5% των παιδιών γεννιόνταν σε νοσοκομείο. Η βοήθεια στις επιτόκους παρεχόταν κυρίως από τις πρακτικές μαμές. Στα χρόνια της σοβιετικής εξουσίας, οργανώθηκε δίκτυο ιατρικών για την παρακολούθηση των γυναικών στα μαιευτήρια και τα γυναικολογικά τμήματα των νοσοκομείων. Παρόμοιο δίκτυο λειτουργούσε στα χωριά και στα κολχόζ. Το πρόβλημα της εξασφάλισης νοσοκομειακής περίθαλψης κατά τον τοκετό για όλες τις γυναίκες είχε λυθεί ολοκληρωτικά(Ζελβακόφ,1947).

Σχετικά με τη βοήθεια για την ανατροφή των παιδιών να αναφέρουμε αρχικά πως στην προεπαναστατική Ρωσία, ουσιαστικά, δεν υπήρχε τέτοια βοήθεια. Μόνο το 20% των εργαζόμενων γυναικών μπορούσαν να υπολογίζουν, για παράδειγμα, σε κάποιο επίδομα εγκυμοσύνης. Οσο για την έννοια «παιδικά προσχολικά ιδρύματα», ήταν σχεδόν άγνωστη. Το 1914, σε ολόκληρη την τεράστια ρωσική αυτοκρατορία υπήρχαν μόνον 150 παιδικοί σταθμοί.

Το κράτος κάλυπτε τα 4/5 των εξόδων συντήρησής τους: Το ποσόν που πλήρωναν οι γονείς δεν κάλυπτε ούτε καν το κόστος διατροφής των παιδιών, ενώ ορισμένες οικογένειες - οι πολύτεκνες ή με χαμηλά εισοδήματα - απαλλάσσονταν από κάθε πληρωμή. Τα παιδιά μέχρι την ηλικία των 3 χρόνων δικαιούνταν δωρεάν φάρμακα.

Στην προεπαναστατική Ρωσία, υπήρχαν 9 γυναικεία και παιδικά ιατρεία. Από τα 100 νεογέννητα παιδιά, τα 27 πέθαιναν προτού κλείσουν ένα χρόνο, ενώ τα μισά δεν έφθαναν ούτε τα 5 τους χρόνια. Το 1987,ενδεικτικά να αναφέρουμε πως στην ΕΣΣΔ λειτουργούσε το κρατικό σύστημα προστασίας της μητέρας και του παιδιού, στο

οποίο εντάσσονταν, ανάμεσα στ' άλλα, πάνω από 28 χιλιάδες γυναικεία ιατρεία και παιδικές πολυκλινικές.

Η οργάνωση της φροντίδας για τις έγκυες, περιλάμβανε στενή παρακολούθησή τους με εξετάσεις και ιατρικές συμβουλές και εξασφάλιση ειδικής ιατρικής βοήθειας κατά και μετά τον τοκετό, με αποτέλεσμα να μειωθεί σημαντικά η θνησιμότητα των μητέρων και των βρεφών. Χαρακτηριστικό γνώρισμα αυτής της φροντίδας ήταν η αύξηση του αριθμού των μαιευτήρων και των γυναικολόγων, των παιδικών πολυκλινικών, του αριθμού των κλινών για τις έγκυες, τις λεχώνες και για εκείνες που πάσχουν από γυναικολογικές παθήσεις, καθώς και των ιατρείων που παρακολουθούν τις γυναίκες.

Το Σοβιετικό Κράτος έδειχνε ιδιαίτερη φροντίδα για την υγεία και την ανατροφή των παιδιών. Την προστασία της υγείας των παιδιών αναλάμβαναν τα ιδρύματα για τη θεραπεία και την πρόληψη παιδικών ασθενειών, τα νοσοκομεία παιδών, πολυκλινικές, παιδικά τμήματα των γενικών νοσοκομείων, σανατόρια, βρεφικοί και παιδικοί σταθμοί, τμήματα σχολικής υγιεινής, υγειονομικοί σταθμοί κ.ά. Ο αριθμός των παιδιών σε μόνιμα παιδικά ιδρύματα αυξήθηκε, από 5.400 προεπαναστατικά, σε 11.523.000 το 1975, δηλαδή πάνω από 2.000 φορές. Βασικό ρόλο στην ιατρική περίθαλψη των παιδιών έπαιζαν οι παιδικές πολυκλινικές και τα εξωτερικά ιατρεία. Για πρώτη φορά στον κόσμο, καθιερώθηκε η γενική ιατρική παρακολούθηση των παιδιών από παιδιάτρους και μόνιμες νοσοκόμες.

Σημαντικό είναι επίσης να γίνει και μία αναφορά σε ότι αφορά την εφαρμογή της Νέας Οικονομικής Πολιτικής (ΝΕΠ) από την άνοιξη του 1921 η οποία σηματοδότησε μια αναγκαστική προσαρμογή της πολιτικής του εργατικού κράτους. Ο μακρόχρονος εμφύλιος πόλεμος και η ιμπεριαλιστική επέμβαση, σε συνδυασμό με την αποδιοργάνωση που είχε προκαλέσει ο ιμπεριαλιστικός πόλεμος, είχαν καταβαρυνθεί την αγροτική παραγωγή στο μισό της προεπαναστατικής. Μια ανάλογη κατάσταση στη σοσιαλιστική βιομηχανία φανέρωνε την αδυναμία της εργατικής εξουσίας να εξασφαλίσει τότε τον αναγκαίο όγκο προϊόντων για μια άμεση ή αλλιώς κομμουνιστική κατανομή στο χωριό. Τα μέτρα αναγκαστικής παράδοσης των αγροτικών προϊόντων που χαρακτήριζαν την περίοδο του λεγόμενου «πολεμικού κομμουνισμού» –μια περίοδο όπου κυριαρχούσε *«το άμεσα επείγον κι επιτακτικό καθήκον να αποκρούσουμε τον κίνδυνο να μας πνίξουν αμέσως οι γιγάντιες δυνάμεις του διεθνούς ιμπεριαλισμού»*– δεν μπορούσαν να συνεχιστούν δίχως να κινδυνεύσει η συμμαχία της εργατικής τάξης με την αγροτιά(Λένιν,1996).

Η ΝΕΠ είχε ως συστατικό της στοιχείο την ενίσχυση των εμπορευματοχρηματικών σχέσεων στην πόλη και την ύπαιθρο, κάτω από τον καθοδηγητικό έλεγχο της σοβιετικής εξουσίας. Οι μπολσεβίκοι στις επεξεργασίες τους δε θεωρούσαν τη ΝΕΠ ως κάποιο ενδιάμεσο κοινωνικοοικονομικό σύστημα, ως νομοτελειακό χαρακτηριστικό της σοσιαλιστικής οικοδόμησης, αλλά ως μια προσωρινή φάση της που έδινε ένα πολύτιμο χρονικό περιθώριο για την ανάκαμψη της σοσιαλιστικής βιομηχανίας. Μόνο μια τέτοια ανάκαμψη θα επέτρεπε στην εργατική εξουσία να δώσει στη μικρομεσαία αγροτιά εκείνη την υλικοτεχνική υποδομή (τρακτέρ, θεριζοαλωνιστικές μηχανές, λιπάσματα κτλ.) που θα την έπειθε, μέσα από την ίδια της την πείρα, να περάσει στο δρόμο της μεγάλης, συλλογικής καλλιέργειας της γης. Οι νομοτελειακές αντιφάσεις της ΝΕΠ και οι κίνδυνοι που αυτή δημιουργούσε για το πισωγύρισμα της επανάστασης, δεν μπορούσαν να αντιμετωπιστούν αυθόρμητα, μέσα απο

τη λειτουργία των νόμων της αγοράς, αλλά απαιτούσαν την ταξική πολιτική του κράτους και το επιδέξιο ξεδίπλωμα της ταξικής πάλης (Λένιν, 1996).

Οι συνθήκες όμως που είχαν διαμορφωθεί στην ύπαιθρο, μέσα και από την εφαρμογή της ΝΕΠ, ως τις παραμονές της κολεκτιβοποίησης μπορούμε να το διαπιστώσουμε με στοιχεία που έχουμε να διαθέσουμε. Μέχρι το 1926 η αγροτική παραγωγή είχε φτάσει ή και ξεπεράσει τα προπολεμικά επίπεδα. Το 1927 υπήρχαν 24 εκατομμύρια αγροτικά νοικοκυριά, ως αποτέλεσμα της εθνικοποίησης της γης από την Οκτωβριανή Επανάσταση και της παραχώρησης της χρήσης της. Η κατάσταση της μικρομεσαίας αγροτιάς είχε βελτιωθεί σε κάποιο βαθμό –οι αγρότες κρατούσαν και κατανάλωναν ένα μεγαλύτερο μέρος της συγκομιδής τους. Τα συνεταιριστικά όμως αγροκτήματα ήταν πολύ λίγα.

Η παραδοσιακή ρωσική αγροτική κοινότητα διατηρούσε μια σειρά σημαντικές αρμοδιότητες που επηρέαζαν τη συνείδηση των μαζών της αγροτιάς: Την περιοδική αναδιανομή της γης στο πλαίσιο της κοινότητας, τη συντήρηση των κοινών βοσκοτόπων, την οργάνωση διάφορων κοινωνικών υπηρεσιών που δεν παρέχονταν ακόμα από το εργατικό κράτος, το μίρασμα της φορολογίας στα μέλη της κοινότητας κτλ. Οι αποφάσεις πάνω σε αυτά τα ζητήματα παίρνονταν από τη συνέλευση της κοινότητας, όπου η κάθε οικογένεια εκπροσωπούσαν από τον επικεφαλής της και όπου οι κουλάκοι, λόγω της μόρφωσης και του κοινωνικού τους κύρους, έτειναν να κυριαρχούν. Μέχρι την περίοδο αυτή τα αγροτικά Σοβιέτ φαίνεται ότι δεν είχαν ακόμα καταφέρει να παίξουν το ρόλο ενός ουσιαστικού αντίβαρου.

Το 1927 υπήρχαν περίπου 8 εκατομμύρια αγρότες που δε διέθεταν ούτε άλογο, ούτε άροτρο, ενώ την ίδια στιγμή το 8,4% των αγροκτημάτων η πλειοψηφία τους ανήκε σε μεσαίους αγρότες μίσθωναν εργατική δύναμη σε περιστασιακή βάση. Το ποσοστό των κουλάκικων αγροκτημάτων δηλαδή αγροκτήματα που και μίσθωναν εργατική δύναμη και καλλιεργούσαν επιπλέον μισθωμένη γη υπολογιζόταν σε 3,7% του συνόλου.

Έχει σημασία να σημειωθεί ότι ο ίδιος ο αναθεωρητής Σοβιετικός ιστορικός Ντανίλοφ που αναφέρθηκε παραπάνω τονίζει, σε κείμενό του της δεκαετίας του 1960, ότι την περίοδο αυτή τα μισά τουλάχιστον αγροκτήματα υπόκειντο σε εκμεταλλευτικές σχέσεις, πυρήνας των οποίων ήταν η ενοικίαση μέσω παραγωγής (ζώα, εργαλεία, γη) από τους κουλάκους προς τους φτωχούς και μεσαίους αγρότες και η παροχή μισθωτής εργασίας από τους δευτέρους προς τους πρώτους.

Επιπλέον, στα τέλη του 1925 το ποσοστό συμμετοχής του κράτους στο λιανικό εμπόριο ήταν σχεδόν 23% (16% το 1923-24), των καταναλωτικών συνεταιρισμών 15,32,9% (25,9%) και των ιδιωτών εμπόρων 44,3% (57%). Η τάση μείωσης του ελέγχου του λιανικού εμπορίου από το ιδιωτικό κεφάλαιο συνυπάρχει με μια ενίσχυση του ρόλου των καταναλωτικών συνεταιρισμών, οι ταξικές ταλαντεύσεις των οποίων θα γίνουν καθαρές λίγο καιρό αργότερα. Οι αντιφατικές τάσεις της εξέλιξης εκφράζονται παραστατικά στα ακόλουθα λόγια του Στάλιν στο 14ο Συνέδριο των Μπολσεβίκων (1925): *«Μπήκαμε σε μια περίοδο ζωογόνησης όλων των τάξεων και όλων των κοινωνικών ομάδων [...] ζωογονήθηκε και η νέα αστική τάξη, οι πράκτορες της στο χωριό (οι κουλάκοι), οι εκπρόσωποί της μέσα στη διανοήση».*

Στις Θέσεις «για τη δουλειά στο χωριό» στο 15ο Συνέδριο του Κόμματος (Δεκέμβρης 1927), η σύνθετη πραγματικότητα της ταξικής διαστρωμάτωσης στο χωριό που δημιουργούσε η ΝΕΠ παρουσιάζεται με τα ακόλουθα λόγια: «Σε αντίθεση με τον καπιταλιστικό τύπο ανάπτυξης, που εκδηλώνεται με την εξασθένηση της μεσαίας αγροτιάς και την ανάπτυξη των άκρων, των φτωχών και των κουλάκων, εμείς έχουμε ένα προτσές ισχυροποίησης του στρώματος της μεσαίας αγροτιάς, με μια ορισμένη, για την ώρα, αύξηση του στρώματος των κουλάκων προερχόμενη από το πιο εύπορο μέρος των μεσαίων αγροτών, με μείωση του στρώματος των φτωχών, ένα μέρος των οποίων προλεταριοποιείται, ενώ ένα άλλο, σημαντικότερο τμήμα μετακινείται σταδιακά στην ομάδα των μεσαίων αγροτών».

Γινόταν η εκτίμηση ότι «το προτσές ανάπτυξης των καπιταλιστικών στοιχείων στην ύπαιθρο έχει αισθητά ενισχυθεί τα τελευταία χρόνια. [...] Το θεμελιώδες ζήτημα της οικονομικής ανάπτυξης του χωριού έγκειται στο γεγονός ότι τα οφέλη της μεγάλης κλίμακας οικονομίας βρίσκονται σήμερα από τη μεριά των εύπορων-κουλάκικων στοιχείων... Αυτή είναι η βασική οικονομική αντίφαση στο χωριό, από την οποία πρέπει να βρούμε μια διέξοδο για τους φτωχούς και μεσαίους αγρότες».

Σε αυτές τις συνθήκες οι μπολσεβίκοι έβαζαν ως κεντρικό καθήκον να δημιουργήσουν την οικονομική βάση του σοσιαλισμού. «Να δημιουργήσουμε την οικονομική βάση του σοσιαλισμού θα πει να σμίξουμε την αγροτική οικονομία με τη σοσιαλιστική βιομηχανία σε μια ενιαία οικονομία, να υποτάξουμε την αγροτική οικονομία στην καθοδήγηση της σοσιαλιστικής βιομηχανίας, να ρυθμίσουμε τις σχέσεις ανάμεσα στην πόλη και το χωριό με βάση την ανταλλαγή των προϊόντων της αγροτικής οικονομίας και της βιομηχανίας, να φράξουμε και να εξαφανίσουμε όλα τα κανάλια που με τη βοήθειά τους γεννιούνται οι τάξεις και πριν απ' όλα το κεφάλαιο και να δημιουργήσουμε τελικά τέτοιες συνθήκες παραγωγής και διανομής, που να οδηγούν κατευθείαν και άμεσα στην εξαφάνιση των τάξεων» (Ασμόλοφ, 1990).

Μπορεί να υποστηριχτεί ότι τα χρόνια 1926-1927 σηματοδοτούν ένα σημείο καμπής στην πορεία της σοσιαλιστικής οικοδόμησης, το πέραςμα της Σοβιετικής Ένωσης από την περίοδο της ανόρθωσης στην περίοδο της αναδιοργάνωσης της βιομηχανίας, αλλά και μια όξυνση της πάλης ανάμεσα στα καπιταλιστικά και τα σοσιαλιστικά στοιχεία της οικονομίας.

Το ζήτημα της σταθερής συμμαχίας της εργατικής τάξης με τη μικρή και μεσαία αγροτιά, υπό τον καθοδηγητικό ρόλο της πρώτης, βρισκόταν στο μόνιμο προσανατολισμό της μπολσεβίκικης ηγεσίας. 20 Όπως τονίζει ο Στάλιν την άνοιξη του 1926: «Η αγροτιά δεν μπορεί να είναι για την εργατική τάξη ούτε αντικείμενο εκμετάλλευσης, ούτε αποικία. [...] Η αγροτιά όμως για μας δεν είναι μόνο αγορά. Είναι και σύμμαχος της εργατικής τάξης. Γι' αυτό ακριβώς η ανύψωση της αγροτικής οικονομίας, η μαζική οργάνωση της αγροτιάς σε συνεταιρισμούς, η καλύτερευση της υλικής της θέσης αποτελεί προϋπόθεση που, χωρίς αυτή, δεν μπορεί να εξασφαλιστεί μια κάπως σοβαρή ανάπτυξη της βιομηχανίας μας. [...] Φτάνει απλώς να υποσκάψει κανείς την ιδέα της ηγεσίας της εργατικής τάξης, για να μη μείνει πέτρα πάνω σε πέτρα από τη συμμαχία των εργατών και των αγροτών και να γυρίσουν πίσω στην παλιά φωλιά τους οι κεφαλαιοκράτες και οι τσιφλικάδες».

Οι δυσκολίες που αντικειμενικά γεννούσαν οι αναγκαιότητες της οικοδόμησης στη συγκεκριμένη φάση βρήκαν την αντανάκλασή τους και στις γραμμές του ΠΚΚ (Μπ.).

Ξέσπασε μια οξύτατη διαπάλη με έναν «ετερόκλητο» αντιπολιτευτικό, οπορτουνιστικό συνασπισμό (Τρότσκι-Ζινόβιεφ-Κάμενεφ κτλ.). Οι Ζινόβιεφ-Κάμενεφ φαίνεται να συγκλίνουν με τη βασική τροτσκιστική αντίληψη περί αδυναμίας οικοδόμησης του σοσιαλισμού στην ΕΣΣΔ δίχως τη νίκη της σοσιαλιστικής επανάστασης στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες. Θυμίζουμε ότι ο Τρότσκι κάνει λόγο το 1922 για το ανέφικτο μιας *«απομονωμένης σοσιαλιστικής οικοδόμησης μέσα στα εθνικά-κρατικά πλαίσια. [...] Η πραγματική άνοδος της σοσιαλιστικής οικονομίας στη Ρωσία δε θα είναι δυνατή, παρά μονάχα ύστερα από τη νίκη του προλεταριάτου στις σπουδαιότερες χώρες της Ευρώπης»*.

Στις αντιλήψεις της αντιπολίτευσης διαφαίνεται μια φαινομενικά λογική αντίφαση: Από τη μια μεριά, μια υποτιθέμενη γραμμή σύγκρουσης με τα καπιταλιστικά στοιχεία στο χωριό (κουλάκοι) και, από την άλλη, μια ξεκάθαρη έλλειψη πίστης στις δυνατότητες της εργατικής τάξης να προχωρήσει, σε συμμαχία με τις βασικές μάζες της αγροτιάς, στην οικοδόμηση του σοσιαλισμού στην ΕΣΣΔ. Η αντίφαση όμως αυτή προκύπτει νομοτελειακά από τη θεμελιακή θέση του Τρότσκι ότι το προλεταριάτο από τα πρώτα στάδια της εξουσίας του *«θα έρθει σε εχθρικές συγκρούσεις όχι μόνο με όλες τις μερίδες της αστικής τάξης [...] αλλά και με τις πλατιές μάζες της αγροτιάς [...] οι αντιθέσεις μεταξύ μιας εργατικής κυβέρνησης και της συντριπτικής πλειοψηφίας της αγροτιάς σε μια καθυστερημένη χώρα [...] θα μπορέσουν να βρουν τη λύση τους μονάχα σε διεθνή κλίμακα»*. Τυχοδιωκτισμός και μικροαστική απελπισία βαδίζουν χέρι-χέρι, στο έδαφος μιας απόσπασης των ηγετικών στελεχών της αντιπολίτευσης από τις διαθέσεις και τα συμφέροντα των ίδιων των πλατιών λαϊκών μαζών.

Ο Στάλιν, απαντώντας στις κινδυνολογίες της αντιπολίτευσης με αφορμή την ενίσχυση της ταξικής διαφοροποίησης στο πλαίσιο της αγροτιάς, σημείωνε ότι η διαφοροποίηση της αγροτιάς συντελούνταν με ένα δυνάμωμα του μεσαίου αγρότη και μέσα σ' ένα πλαίσιο κρατικής πολιτικής που της έθετε σαφείς περιορισμούς. Η ανάπτυξη της βιομηχανίας, των σοσιαλιστικών μορφών οικονομίας, αποτελούσε το βασικό αντίδοτο για όλες τις μορφές ιδιωτικού κεφαλαίου. Πέρα και ανεξάρτητα από την επιτάχυνση των ρυθμών κολεκτιβοποίησης που θα επιβάλουν το αμέσως επόμενο διάστημα οι συγκυρίες της ταξικής πάλης, η απάντηση του Στάλιν φανερώνει μια ξεκάθαρη κατανόηση δύο θεμελιωδών ζητημάτων που υποτιμούσε η αντιπολίτευση: α) Του μεγέθους και της σημασίας της μεσαίας αγροτιάς στην αγροτική παραγωγή της ΕΣΣΔ και β) του κεντρικού ρόλου του εργατικού κράτους και της σοσιαλιστικής βιομηχανίας στην προώθηση της σοσιαλιστικής οικοδόμησης στην ύπαιθρο και στη λύση των αντιφάσεων με τη μεσαία αγροτιά.

Το 1926 και μέχρι το φθινόπωρο του 1927 δε φαίνεται να παρουσιάζονται τουλάχιστον ανοιχτά προβλήματα στην κρατική συγκέντρωση σιτηρών. Η σοβιετική εξουσία όμως κατανοεί τις εγγενείς αντιφάσεις της ΝΕΠ και συνυπολογίζει στις πολιτικές της αποφάσεις τις ενέργειες και την ισχύ των ταξικά εχθρικών στοιχείων, την προσπάθεια διεκδίκησης από μέρους τους αυτοτελών ταξικών συμφερόντων. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Στάλιν σε γράμμα του προς τον Μόλοτοφ το Σεπτέμβριο του 1926 τονίζει την ανάγκη να παρθούν συγκεκριμένα μέτρα ξεσκεπάσματος και δίωξης των *«νέπμαν»*, *«που στρογγυλοκάθονται στους προμηθευτικούς και συνεταιριστικούς οργανισμούς»* και παραβιάζουν τις οδηγίες της σοβιετικής εξουσίας, *«αποσυνθέτοντας ολόκληρο τον οικονομικό και σοβιετικό μηχανισμό»* (Bergson, 1961).

Η αστική και αναθεωρητική κριτική της κολεκτιβοποίησης αρνείται την προσπάθεια υπονόμησης της σοβιετικής οικονομίας από τους κουλάκους, την επιδίωξη διεκδίκησης των δικών τους ταξικών συμφερόντων στα χρόνια που προηγήθηκαν της κολεκτιβοποίησης. Για το λόγο αυτό, έχει σημασία να αναφερθούμε και στο εξής πολύ συγκεκριμένο παράδειγμα:

Η 15η Συνδιάσκεψη του μπολσεβίκικου κόμματος (1926) αποφάσισε τη διεύρυνση της παραγωγής των λεγόμενων τεχνικών καλλιεργειών - βιομηχανικών φυτών (βαμβάκι, λινάρι, ζάχαρη κλπ.) σε μια σειρά περιοχές, προκειμένου να καλυφθούν οι αυξανόμενες ανάγκες της βιομηχανίας σε πρώτες ύλες. Μια από τις περιοχές αυτές ήταν το Σμολένσκ, μια παραδοσιακή περιοχή καλλιέργειας λιναριού. Προκειμένου να πετύχει αύξηση της παραγωγής, η κρατική ηγεσία υποσχέθηκε, διαμέσου της σύναψης συμβολαίων, την προμήθεια των παραγωγών λιναριού με σιτάρι από άλλες περιοχές. Το Δεκέμβριο του 1927, στη συνεδρίαση της Κομματικής Επιτροπής της περιοχής, αναφέρεται ότι ήδη για ένα διάστημα μηνών οι παραγωγοί λιναριού δε λάμβαναν την ποσότητα σιταριού που δικαιούνταν σε ανταμοιβή της ποσότητας λιναριού που είχαν ήδη παραδώσει.

Η διερεύνηση του προβλήματος αυτού αποκάλυψε ότι οι κεντρικοί οργανισμοί που ήταν υπεύθυνοι για τη διανομή του σιταριού, ενώ είχαν υπογράψει συμβόλαια με τους παραγωγούς λιναριού και αγόραζαν σιτάρι για να το ανταλλάξουν έναντι, πουλούσαν στη συνέχεια το σιτάρι σε ιδιώτες εμπόρους, αθετώντας τα συμβόλαια. Φαίνεται σαν μια ξεκάθαρη περίπτωση συμπαιγνίας μεταξύ «νέπμαν» που είχαν διεισδύσει στους κρατικούς οργανισμούς και «νέπμαν» που λειτουργούσαν ως ιδιώτες έμποροι. Το 1926-1927 το 37% του λιανικού εμπορίου βρισκόταν ακόμα στα χέρια ιδιωτών εμπόρων.

Μπροστά στο οξύμειο πρόβλημα της έλλειψης σιτηρών (και του πιθανού λιμού), η τοπική ηγεσία εξέτασε την πιθανότητα να εισάγει στην περιοχή και να πουλήσει μεγαλύτερες ποσότητες σιτηρών σε τιμές ελεύθερης αγοράς. Είναι ενδιαφέρον και υποστηρικτικό της ύπαρξης συμπαιγνίας, που σημειώσαμε παραπάνω, ότι η κομματική ηγεσία της περιοχής διαπιστώνει το Φλεβάρη του 1928 ότι η παράδοση σιταριού σε τιμές ελεύθερης αγοράς ήταν εφικτή σε ποσότητες μεγαλύτερες από το αναμενόμενο –*άρα σιτάρι υπήρχε, αλλά διοχετευόταν στην ελεύθερη αγορά*. Η προμήθεια όμως σιταριού σε τιμές ελεύθερης αγοράς και η διοχέτευσή του, πρώτα και κύρια στους παραγωγούς λιναριού, δημιουργούσε ένα βασικό πολιτικό ζήτημα για την κομματική ηγεσία: Οι παραγωγοί λιναριού ήταν κατά βάση πιο εύποροι αγρότες (λόγω της φύσης της καλλιέργειας), με αποτέλεσμα οι φτωχότεροι αγρότες να προμηθεύονται σιτάρι δεύτεροι και σε ακριβότερες τιμές.

Περνώντας σε μία επόμενη φάση συνυπολογίζοντας τα παραπάνω, το Κομμουνιστικό Κόμμα στο δεύτερο Πρόγραμμά του, έβαζε μπροστά του το καθήκον να εξασφαλίσει, ανεβάζοντας γενικά την παραγωγικότητα της δουλειάς, την ελάττωση της εργάσιμης μέρας, χωρίς τη μείωση της αμοιβής της δουλειάς. Και μόλις ανορθώθηκε η καταστραμμένη από τον ιμπεριαλιστικό και τον εμφύλιο πόλεμο λαϊκή οικονομία, το κόμμα προχώρησε στην πραγματοποίηση αυτού του καθήκοντος. Στις 15 του Οκτώβρη 1927 η Κεντρική Εκτελεστική Επιτροπή της ΕΣΣΔ, στο γιορτασμό της δεκαετίας της Μεγάλης Οχτωβριανής σοσιαλιστικής επανάστασης, ψήφισε μανιφέστο, όπου διακήρυξε το πέρασμα από την οκτάωρη εργάσιμη μέρα στην επτάωρη, χωρίς μείωση του μεροκάματου. Στη διάρκεια των επόμενων πέντε-έξι

χρόνων η επτάωρη εργάσιμη μέρα καθιερώθηκε για την πλειονότητα των εργατών και υπαλλήλων, αλλά η απειλή της επίθεσης από μέρος της ναζιστικής Γερμανίας εξανάγκασε το Κομμουνιστικό Κόμμα και το Σοβιετικό κράτος να επαναφέρει το οκτάωρο. Και γρήγορα μετά την έναρξη του Μεγάλου Πατριωτικού πολέμου το Προεδρείο του Ανώτατου Σοβιέτ της ΕΣΣΔ παραχώρησε στους διευθυντές των επιχειρήσεων το δικαίωμα να καθιερώσουν, με την άδεια της κυβέρνησης, υποχρεωτικές υπερωρίες διάρκειας από 1 μέχρι 3 ώρες την ημέρα. Αναστάλθηκαν, επίσης, οι κανονικές και οι συμπληρωματικές άδειες (με διατήρηση της χρηματικής αμοιβής για την άδεια που δε χρησιμοποιήθηκε). Τα μέτρα αυτά ήταν ξεκάθαρα στον καθένα: ο πόλεμος είναι πόλεμος.

Μετά τη νίκη αποκαταστάθηκαν στην ΕΣΣΔ οι προπολεμικές συνθήκες εργασίας και ανάπαυσης των εργατών και υπαλλήλων. Καταργήθηκαν οι υποχρεωτικές υπερωρίες και καθιερώθηκαν εκ νέου οι ετήσιες άδειες. Ωστόσο, λόγω των τεράστιων καταστροφών που προξενήθηκαν στη λαϊκή οικονομία, το κόμμα θεώρησε αναγκαίο να διατηρήσει για τους εργάτες και υπαλλήλους, με εξαίρεση ορισμένα επαγγέλματα με βαριές συνθήκες εργασίας, το οκτάωρο.

Μετά την πετυχημένη εκπλήρωση των πλάνων της μεταπολεμικής ανόρθωσης και ανάπτυξης της λαϊκής οικονομίας το Κομμουνιστικό Κόμμα έβαλε ξανά το καθήκον της ελάττωσης της διάρκειας του εργάσιμου χρόνου. Το 1956 πάρθηκε απόφαση για το γενικό πέρασμα στην επτάωρη και εξάωρη εργάσιμη μέρα. Από το 1966 άρχισε το σχεδιασμένο πέρασμα των εργατών και υπαλλήλων στην πενθήμερη εργάσιμη εβδομάδα. Το πέρασμα αυτό βασικά ολοκληρώθηκε στα 50 χρόνια της Μεγάλης Οκτωβριανής σοσιαλιστικής επανάστασης, με αποτέλεσμα να έχουμε κατά μέσο όρο το χρόνο 112 μέρες αργίας και γιορτών, αντί 60 κατά την εξαήμερη εργάσιμη εβδομάδα.

Κλείνοντας την συγκεκριμένη θεματική ενότητα, να αναφερθεί πως ο περιορισμός της διάρκειας του εργάσιμου χρόνου είναι μια από τις σπουδαιότερες εγγυήσεις του δικαιώματος των σοβιετικών ανθρώπων για ανάπαυση. Σύμφωνα με το Σύνταγμα της ΕΣΣΔ για τους εργάτες και υπαλλήλους θεσπίστηκε στη χώρα μας εργάσιμη εβδομάδα, που δεν ξεπερνάει τις 41 ώρες. Για μια σειρά επαγγέλματα και κλάδους παραγωγής η εργάσιμη μέρα είναι ελαττωμένη. Μειώθηκε η διάρκεια της νυκτερινής εργασίας. Σ' όλους τους εργαζόμενους παρέχονται μέρες εβδομαδιαίας ανάπαυσης και ετήσιες άδειες με αποδοχές. Η εργάσιμη εβδομάδα στην ΕΣΣΔ είναι μια από τις μικρότερες στον κόσμο. Στα χρόνια της Σοβιετικής εξουσίας η διάρκειά της για τους εργάτες της βιομηχανίας ελαττώθηκε σχεδόν κατά ένα τρίτο.

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΤΗΝ ΕΣΣΔ

Ιστορική εξέλιξη του εκπαιδευτικού συστήματος από την προεπαναστατική περίοδο μέχρι τη δεκαετία του 1930.

Σε αυτό το κεφάλαιο θα επεκταθούμε στην πορεία ανάπτυξης του εκπαιδευτικού συστήματος, πριν από την οικοδόμηση της Σοβιετικής Ένωσης μέχρι τα πρώτα χρόνια της εγκαθίδρυσής της. Αυτό μπορεί να βοηθήσει τον αναγνώστη να αντιληφθεί την απόσταση που χρειάστηκε να καλύψει η νέα Σοβιετική εξουσία, για να επιλύσει το ζήτημα της γενικής- βασικής μόρφωσης του λαού, μέσα από

δυσκολίες και αντιφάσεις που κληρονόμησε από το παλιό κοινωνικό-οικονομικό σύστημα. Μπορεί να συμβάλει, ώστε να βγουν συμπεράσματα για τα άλματα που επιτεύχθηκαν στον τομέα της εκπαίδευσης, της παιδαγωγικής επιστήμης και του σχολείου. Επίσης, η πρόοδος σε αυτόν τον τομέα είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ριζική κοινωνική αλλαγή που συντελέστηκε μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση, στην αλλαγή του κοινωνικού ρόλου του σχολείου, στην συνολική διασύνδεση της λαϊκής παιδείας με την λαϊκή οικονομία που σχεδιάστηκε σε νέες σοσιαλιστικές βάσεις, με γνώμονα την εξυπηρέτηση των κοινωνικών αναγκών. Τέλος, σε αυτό το κεφάλαιο γίνεται μία παρουσίαση του νέου τύπου σχολείου, του Σχολείου Εργασίας στη σοβιετική ένωση (Davis, 1964).

Η εκπαίδευση των εκπαιδευτικών πριν την Οκτωβριανή επανάσταση

Η μόρφωση του δασκάλου θεωρείται ο πολυτιμότερος λίθος για τη μόρφωση του λαού. Η προετοιμασία των δασκάλων, οι κατευθύνσεις, η ποιότητα της προετοιμασίας και η ευρύτητα του δικτύου των παιδαγωγικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων είναι οι κύριοι δείκτες του επιπέδου της εξέλιξης της η λαϊκή μόρφωση στη χώρα Η οργάνωση της προετοιμασίας των εκπαιδευτικών καθορίζει τα χαρακτηριστικά των σχολείων της βασικής-γενικής μόρφωσης, το σύστημα διαπαιδαγώγησης της νέας γενιάς και σε τελευταία ανάλυση τη δυνατότητα για την πολιτιστική ανάπτυξη της κοινωνίας.

Ως το 19ο αιώνα δάσκαλος μπορούσε να γίνει όποιος είχε φοιτήσει οπουδήποτε και είχε λάβει μόρφωση. Ο άνθρωπος που κατείχε τις βασικές γνώσεις μπορούσε να γίνει «τεχνίτης των γραμμάτων» -οι έννοιες «δάσκαλος», «παιδαγωγός», «καθηγητής» και «αναμορφωτής» παρουσιάζονται αργότερα.

Το Πανεπιστήμιο της Μόσχας είναι το πρώτο Ανώτατο παιδαγωγικό εκπαιδευτικό ίδρυμα της χώρας, όπου το 1779 πλάι σε αυτό είχε ιδρυθεί το σεμινάριο των δασκάλων. Ακόμη, η δραστηριότητα του δασκαλικού σεμιναρίου της Πετρούπολης έβγαλε τους πρώτους απόφοιτους δασκάλους το 1786. Το 1804 βάσει το σεμινάριο της Πετρούπολης ιδρύθηκε το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο στα Πανεπιστήμια. Ακόμη, υπήρχαν σεμινάρια δασκάλων και σχολές, παιδαγωγικά μαθήματα και στις τάξεις των Γυμνασίων θηλέων, που πρωτοφανερώθηκαν μετά την κατάργηση της δουλοπαροικίας το 1861. Τα Δασκαλικά Ινστιτούτα προετοίμαζαν τα στελέχη για την επαρχία, τις πόλεις και για τα ανώτερα γενικά σχολεία. Δασκάλους προετοίμαζαν τα γυναικεία, τα τεχνικά και τα άλλα εκπαιδευτικά ιδρύματα, όπως οι ειδικές ιστορικές, φιλολογικές Ανώτατες Σχολές της Νεζίνσκ και της Πετρούπολης, το Δασκαλικό Ινστιτούτο των αρχαίων γλωσσών για τους αλλοδαπούς σλάβους και το Λειψιανό δασκαλικό σεμινάριο, που φοιτούσαν οι απόφοιτοι των ρωσικών κλασσικών Γυμνασίων (Κωνσταντίνοφ & Μεντίσκι, 1948).

Αρκετοί σοβιετικοί πολίτες και εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις διαμεσολάβησαν για την πολύπλευρη προσπάθεια στο πεδίο της μόρφωσης του παιδαγωγού και της προετοιμασίας του δασκάλου. Ακόμη, σημαντική εισφορά για τη βελτίωση της μέσης παιδαγωγικής μόρφωσης προσκόμισαν οι Ρώσοι παιδαγωγοί το 19ο και στις αρχές του 20ου αιώνα. Ο Κ.Ντ. Ουσίνσκι, Ν.Α. Κόρφ και ο Ν.Φ. Μπούνακοφ επεξεργάστηκαν για πολλά χρόνια τα προβλήματα, που σχετίζονταν με τις εργασίες

των δασκαλικών σεμιναρίων και διεύθυναν τα συνέδρια των δασκάλων. Μεταξύ αυτών και άλλοι πολλοί βοήθησαν στη μόρφωση των δασκάλων ιδρύοντας την παιδαγωγική εταιρία της Πετρούπολης, πραγματοποιούνταν παιδαγωγικά μαθήματα για τις γυναίκες, οργανώνοντας σεμινάρια των δασκάλων και δασκαλικά σεμινάρια στο Κουμπάι και στο Γκορίνσι (Κωνσταντίνοφ & Μεντίσκι, 1948).

Οι πρώτες μεταρρυθμίσεις του εκπαιδευτικού συστήματος στο εργατικό κράτος.

Η μεγάλη Οκτωβριανή σοσιαλιστική επανάσταση το 1917 άνοιξε το δρόμο για την οικοδόμηση του πολυτεχνικού σχολείου εργασίας. Ο προσανατολισμός του πολυτεχνικού σχολείου εργασίας της ΕΣΣΔ ήταν το δέσιμο της επιστημονικής θεωρίας με την παραγωγική πράξη, η αγάπη για την εργασία και η ανάπτυξη της κοινωνικής συνείδησης. Ο προσανατολισμός που πήρε η Σοβιετική Ένωση για την εκπαίδευση εξαρτήθηκε από τους στόχους που έθετε για την καλύτερη ζωή όλου του λαού στο προσεχές μέλλον. Η αλλαγή του κοινωνικού-οικονομικού συστήματος έφερε αλλαγές και στο εκπαιδευτικό σύστημα.

Άλλαξε ο προσανατολισμός του, αναπροσαρμόστηκαν οι στόχοι του και το πρόγραμμα του, ενισχύθηκαν τα υλικά μέσα και το ανθρώπινο δυναμικό που το στελέχωσε.

Λόγω των παραπάνω, οι πρώτες κιόλας αποφάσεις και τα πρώτα διατάγματα της Σοβιετικής κυβέρνησης καθόριζαν συγκεκριμένο πρόγραμμα δράσης ενάντια στον αναλφαβητισμό και την αμορφωσιά. Το Σοβιετικό κράτος, για να νικήσει τον αναλφαβητισμό που έπληττε το λαό, δημιούργησε τα όργανα της λαϊκής εκπαίδευσης, για να βοηθήσουν στην προετοιμασία και τη μετεκπαίδευση των στελεχών της παιδείας και στην παιδαγωγική μόρφωση. Φαίνεται, πως ήταν αρκετά δύσκολο να επιτευχθεί αυτό από τη μια στιγμή στην άλλη, καθώς ερχόταν σε αντίθεση με την μορφωτική ανεπάρκεια των δασκάλων, ειδικά των δημοτικών σχολείων.

Στο μεταξύ, για την οργάνωση και διεξαγωγή δασκαλικών σεμιναρίων ιδρύθηκε στο Λαϊκό Επιτροπάτο Παιδείας της Ρωσικής Ομόσπονδης Δημοκρατίας ειδικό Τμήμα για την διεξαγωγή των συνεδρίων. Από τον Γενάρη του 1918 το Σοβιέτ των Λαϊκών Επιτρόπων ανέβασε το μισθό των δημοδιδασκάλων και συνέχιζε να τον αυξάνει και καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου, καθώς επίσης με διάταγμα της ΠΚΕΕ (Πανενοσιακής Κεντρικής Εκτελεστικής Επιτροπής των Σοβιέτ) οι δάσκαλοι εξισώθηκαν με τους γιατρούς και τους μηχανικούς στην εξασφάλιση της κατοικίας.

Στα τέλη του 1917 βγήκε διάταγμα για τη διάλυση της Κρατικής Επιτροπής για τη Λαϊκή Εκπαίδευση, που είχε συσταθεί από την Πανρωσική αστική κυβέρνηση, καταργήθηκαν ορισμένες θέσεις, όπως αυτή των επίτιμων κηδεμόνων, τα παλαιά 16 αξιώματα, οι βαθμοί και α διακριτικά σήματα. Έπειτα από αυτές τις ενέργειες, το Κόμμα και η κυβέρνηση προσπαθούν να δημιουργήσουν ειδικευμένους δασκάλους οι λεγόμενοι «κόκκινοι σοβιετικοί παιδαγωγοί». Οι ειδικευμένοι αυτοί δάσκαλοι θα στηρίζονταν πάνω στις πολιτικές, οργανωτικές και επιστημονικές αρχές. Βασικοί άξονες αυτών των αρχών ήταν οι σκοποί και τα προβλήματα του σοβιετικού κράτους, η απαίτηση για το νέο σχολείο της Βασικής-Γενικής μόρφωσης και η μαρξιστική-λενινιστική Παιδαγωγική επιστήμη.

Μέσα από αυτές τις σοσιαλιστικές αρχές καθιερώθηκε:

- η υποχρεωτική γενική και πολυτεχνική εκπαίδευση για όλους ανεξαρτήτου φύλλου ως τα 17 τους έτη.
- Η δωρεάν φοίτηση σε όλα τα εκπαιδευτικά ιδρύματα εξασφαλίζοντας υποτροφίες για τους περισσότερους μαθητές και φοιτητές.
- Η ενότητα της εκπαίδευσης και της κομμουνιστικής διαπαιδαγώγησης.
- Τη σύνδεση της εκπαίδευσης και την αγωγή με την παραγωγική εργασία.

Ακόμη, καθιερώθηκαν, οι ίσες δυνατότητες για την εισαγωγή στις Ανώτατες και Μέσες σχολές

Το επιστημονικό περιεχόμενο της εκπαίδευσης, καθώς υπήρχαν περιθώρια βελτίωσης ανάλογα με την κοινωνικό-πολιτιστική, την οικονομική και την επιστημονικό-τεχνική πρόοδο.

Μετά την Οκτωβριανή σοσιαλιστική επανάσταση η Ανώτατη εκπαίδευση γνώρισε αρκετές αλλαγές, που αφορούσαν την καθοδήγηση και την διεύθυνσή της. Ο Βλαντιμίρ Ίλιτς Λένιν, ηγέτης της Επανάστασης και Πρόεδρος του Συμβουλίου των Λαϊκών Επιτρόπων της Σοβιετικής Ένωσης, στο Πρώτο Συνέδριο των Διεθνιστών Δασκάλων το 1918 είπε: «... Οι δάσκαλοι που πρωτίτερα εδώ και εκεί μόνο συνεργάζονταν με τη Σοβιετική εξουσία, τώρα ολοένα και περισσότερο πείθονται πως η κοινή αυτή εργασία είναι απαραίτητη... Η στρατιά των δασκάλων πρέπει να ορθώσει μπροστά της τα γιγάντια εκπαιδευτικά προβλήματα και πρώτα απ' όλα πρέπει να γίνει η κύρια στρατιά της σοσιαλιστικής Παιδείας» (Λένιν, 1918: 420). Ο Λένιν μίλησε, επίσης, στο επόμενο Συνέδριο στις 31 Ιουλίου 1919 φέρνοντας στην επιφάνεια τις αιτίες που συναντούν οι δάσκαλοι στα προβλήματα τους (Λένιν, 1919: 137-138). Ακόμη, μίλησε σε μία σειρά Συνεδρίων για την Παιδεία, στο Πανρωσικό Συνέδριο των Κομμουνιστών Μαθητών στα Συνέδρια του Κόμματος, των Σοβιέτ, των Συνδικάτων. Να σημειωθεί, επίσης, πως από το 8ο έως και το 13ο Συνέδριο του Κόμματος θέτονταν ζητήματα και παίρνονταν αποφάσεις σχετικά με την Παιδεία. Έπειτα από τον θάνατο του Β.Ι. Λένιν, οργανώθηκε το πρώτο Πανερωσιακό Συνέδριο των δασκάλων τον Γενάρη του 1925. Η την βελτίωση της θέσης τους, αυτά έγιναν ύστερα από πρωτοβουλία του Β.Ι. Λένιν. Με την πρωτοβουλία του δημιουργήθηκε το πρώτο όργανο καθοδήγησης στο τομέα της Παιδείας, που ονομαζόταν Κρατική Επιτροπή για την Λαϊκή Εκπαίδευση. Πρωταρχικό μέλημα αυτής της Επιτροπής ήταν η βελτίωση της ζωής των δασκάλων, ειδικά των δασκάλων του δημοτικού σχολείου καθώς ήταν αυτοί που πέρασαν τις περισσότερες δυσκολίες όλα τα προηγούμενα χρόνια. Έτσι, από το καλοκαίρι του 1918 οργανώθηκαν Παιδαγωγικά Μαθήματα για όλους τους δασκάλους, για να γνωρίσουν τις αρχές που πρεσβεύει το πολυτεχνικό σχολείο εργασίας και γενικής μόρφωσης, καθώς επίσης και η ενισχυτική επιμόρφωση τους στα πανεπιστήμια για να τελειοποιήσουν τις σπουδές τους (Λένιν, 1919). Από τα πρώτα κιόλας χρόνια της Σοβιετικής εξουσίας φάνηκε η αδυναμία της προηγούμενης κυβέρνησης στην προετοιμασία των δασκάλων, με αποτέλεσμα να πρέπει να αντιμετωπίσει προβλήματα. Το Κόμμα και η κυβέρνηση θεωρούσαν πως η προετοιμασία του νέου δασκάλου σήμαινε την παγίωση της σοσιαλιστικής Δημοκρατίας. Για το λόγο αυτό, το 1921 δημιουργήθηκε το Ινστιτούτο των Κόκκινων Καθηγητών, που έγινε η Ανώτατη σχολή για την προετοιμασία των θεωρητικών στελεχών του Κόμματος (Ισβέστια της Κ.Ε. του Ρ.Κ.Κ., 1929: 11). Επιπλέον, λειτουργούσαν σοβιετικές-κομμουνιστικές σχολές, το Ινστιτούτο του Μαρξισμού-Λενινισμού, κομμουνιστικά πανεπιστήμια και ακαδημίες και κομματικά μαθήματα. Στη Μόσχα το 1923 το Τμήμα Λαϊκής Εκπαίδευσης δημιούργησε μαθήματα των δύο μηνών στις σοβιετικές-κομματικές σχολές στους νομούς και στις επαρχίες, εκτός της Ουκρανίας. Το πρόγραμμα των μαθημάτων που ακολουθούσαν ήταν μεταξύ τριών κλάδων: κοινωνικό-πολιτικό, φυσικό-επιστημονικό και ψυχοπαιδαγωγικό. Στο πρόγραμμα για τους εκπαιδευτικούς ήταν και το πέρασμα των παλιών ειδικευμένων επιστημόνων και επιστημόνων αγωγής στη σοβιετική εξουσία.

Ας εξετάσουμε με ποιο τρόπο αναπτύχθηκε και διαμορφώθηκε το σύστημα εκπαίδευσης στην ΕΣΣΔ.

Το σοβιετικό σύστημα εκπαίδευσης άρχισε να διαμορφώνεται ως ολοκληρωμένο σύστημα κάπου στα 1927. Ακριβώς εκείνη την περίοδο τελείωσαν τα πειράματα

(πολλά από τα οποία ήταν ανεπιτυχή) στη βάση των οποίων έγινε κατορθωτό το πέρασμα στο ενιαίο πολυτεχνικό σχολείο.

Στο σχολικό έτος 1927-1928 το Λαϊκό Επιτροπάτο Διαφώτισης επικύρωσε για όλα τα σχολεία ενιαία, υποχρεωτικά ενιαιοποιημένα μαθητικά σχέδια. Στα 1931 και 1932 η ΚΕ του ΠΚΚ (μπ) στις αποφάσεις «Για το βασικό και το μέσο σχολείο» και «Για τα μαθησιακά προγράμματα και το καθεστώς στο βασικό και μέσο σχολείο» αναδείκνυε τις επιτυχίες που υπήρχαν στην κατεύθυνση δημιουργίας του ενιαίου εργασιακού πολυτεχνικού σχολείου, καθώς και μια σειρά αδυναμιών. Χρησιμοποιώντας τις παρατηρήσεις του Λένιν «Για τη πολυτεχνική εκπαίδευση», από το 1920, υπεδείκνυε τους δρόμους εξάλειψής τους (τη θετική σημασία αυτών των ντοκουμέντων υπεδείκνυε ακόμη ο Α. Σ. Μακαρένκο). Αρχισε σοβαρή προσπάθεια στην κατεύθυνση δημιουργίας εργασιακού σχολείου. Στην απόφαση «Για το βασικό και μέσο σχολείο» καταγραφόταν η μεταφορά όλων των αχρησιμοποίητων κτισμάτων και εξοπλισμού από τις επιχειρήσεις στα σχολεία.

Τελικώς, η διαμόρφωση του ενιαίου συστήματος εκπαίδευσης ολοκληρώθηκε στο δεύτερο ήμισυ της δεκαετίας του 1930.

Ούτε ο πόλεμος εμπόδισε την ανάπτυξη του συστήματος της εκπαίδευσης. Αντιθέτως σε κάποιες στιγμές το σχολείο μόνο κέρδισε. Οι ανάγκες του κράτους στην πολεμική και μεταπολεμική περίοδο σε εργατική δύναμη καθόρισαν τη σοβαρή σχέση προς τους μαθητές. Πολλοί από αυτούς κατόρθωσαν να περάσουν «ολόκληρο το πρόγραμμα» εργασιακής διαπαιδαγώγησης.

Οι επιτυχίες του συστήματος εκπαίδευσης, που έγινε το καλύτερο στον κόσμο τη δεκαετία του 1950, καθορίστηκαν από τις κοινές επιτυχίες του σοβιετικού κράτους.

Στις δεκαετίες του 1950 και του 1960 οι οικονομικές μεταρρυθμίσεις αποτέλεσαν την αρχή της αντίστροφης πορείας στην ανάπτυξη της Σοβιετικής Ένωσης. Την αποσύνθεση των οικονομικών βάσεων του σοβιετικού κράτους ακολούθησε η αποσύνθεση του συστήματος εκπαίδευσης. Παρά το γεγονός ότι στα σχολεία γενικής εκπαίδευσης της ΕΣΣΔ υπήρξαν άνευ προηγουμένου επιτυχίες, σύμφωνα με τα αστικά μέτρα, υπήρξαν και πολλές αδυναμίες για την εξάλειψη των οποίων απαιτείτο παραπέρα ανάπτυξη του συστήματος εκπαίδευσης. Το σύστημα εκπαίδευσης που οι βάσεις του μπήκαν στη δεκαετία του 1930, εξαντλήθηκε και δεν ανταποκρινόταν στις απαιτήσεις του καιρού. Η αναγκαιότητα αλλαγής του περιεχομένου της σχολικής εκπαίδευσης έγινε ολοφάνερη, και εκείνο τον καιρό αυτό το εξηγούσαν ως υπέρμετρη επιβάρυνση του διδασκτέας ύλης, κάτι που έκανε τη μάθηση αρκετά δύσκολη υπόθεση. Πλήρη επιτυχία σε όλα τα αντικείμενα είχε μόνο το 35% των μαθητών (μεταξύ άλλων, σύμφωνα με τα σύγχρονα μέτρα, αυτός ο αριθμός είναι ασυνήθιστα υψηλός).

Το σύστημα εκπαίδευσης βρέθηκε σε αδιέξοδο και χρειαζόταν αλλαγές, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν άμεσα. Όμως αντί να ακολουθήσουν το δρόμο του πολυτεχνικού σχολείου, την ανάπτυξη του συστήματος της εργασιακής διαπαιδαγώγησης, την κοινωνικοποίηση του σχολείου εξ ολοκλήρου, επιλέχθηκε άλλος δρόμος, ο καπιταλιστικός δρόμος ειδίκευσης της μέσης εκπαίδευσης.

Η εξειδίκευση της μάθησης γενικώς είναι γνώρισμα του καπιταλισμού. Ο καπιταλισμός δεν απαιτεί ολόπλευρη ανάπτυξη της προσωπικότητας. Στον καπιταλισμό σημείωνε ο Κ. Μαρξ «*Η μόρφωση, που ο αστός κλαίει το χαμό της, σημαίνει για την τεράστια πλειοψηφία τη μετατροπή της σε εξάρτημα της μηχανής*». Η πνευματική ανάπτυξη δεν αποτελεί απαίτηση στο καπιταλιστικό σχολείο. Οι δάσκαλοι των αστικών σχολείων όχι μόνο δεν ενδιαφέρονται να αναπτύξουν ολόπλευρα τις ικανότητες των παιδιών, να τα μάθουν να σκέφτονται, αλλά και τα ίδια τα παιδιά μαζί με τους γονείς τους είναι αναγκασμένοι να απαιτούν πιο γρήγορη εξειδίκευση, για να είναι ανταγωνιστικοί στις συνθήκες της αγοράς. Το κεφάλαιο δεν απαιτεί άνθρωπο που να είναι ικανός να σκέφτεται, του είναι αναγκαίος ως εξάρτημα της μηχανής και όλοι θα πρέπει να προσαρμοσθούν προς αυτή την απαίτηση θυσιάζοντας την ίδια τους την ανάπτυξη. Ο καπιταλισμός γενικά δε δημιουργεί συνθήκες για την ανάπτυξη της προσωπικότητας, τέτοιες συνθήκες στον καπιταλισμό θα ήταν ανοησία. Η ιδέα της διαφοροποίησης προκλήθηκε από την ανάγκη σε εξειδικευμένη εργατική δύναμη, δηλαδή, από τις ανάγκες της καπιταλιστικής παραγωγής. Ο Ένγκελς έγραφε: «*Εάν η αστική τάξη φροντίζει για την ύπαρξη των εργατών τόσο, όσο της είναι απαραίτητο, τότε δε θα πρέπει να εκπλησσόμεθα, εάν τους εκπαιδεύει μόνο σε τέτοιο βαθμό που να ανταποκρίνονται στα συμφέροντά της*». Στα αστικά σχολεία δίνεται προτεραιότητα στην προετοιμασία ειδικών, ικανών να εκτελούν αυστηρά ορισμένη εργασία (ανίκανους να σκέφτονται, να διανοούνται, αλλά ακριβώς ικανούς να εκτελούν την εργασία). Είναι αναγκαίο να τονίσουμε ότι αυτή η κατάσταση καθορίζεται όχι από τις κακές προθέσεις της αστικής τάξης, και όχι άμεσα από αυτή την ίδια, αλλά από την ίδια την ύπαρξή της, την απληστία της, την τάση να καταπιέζει και τους κανόνες που έχει επιβάλει σε όλη την κοινωνία. Η πολυτεχνική εκπαίδευση δεν απευθύνεται στις παραγωγικές δυνάμεις του καπιταλισμού και επομένως είναι αδύνατη στα πλαίσιά του. Η πολυτεχνική εκπαίδευση προϋποθέτει την ανάπτυξη της προσωπικότητας, την ανάπτυξη της ικανότητας να σκέφτεσαι, να είσαι δραστήριος, όλα να τα κατανοείς και να τα αφομοιώνεις σαν πανίσχυρο μέλος της κοινωνίας. Σύμφωνα με αυτή, η ίδια η τοποθέτηση του ζητήματος για τον περιορισμό των γνώσεων εκπίπτει.

Στην συνέχεια παραθέτουμε κάποια στοιχεία από την συζήτηση που είχε πραγματοποιηθεί για την εκπαίδευση στα πρώτα βήματα της σοσιαλιστικής οικοδόμησης στην ΕΣΣΔ.

Η αντίληψη του Λένιν για τον πολυτεχνισμό αποτελεί συνέχεια της σκέψης των Μαρξ και Ένγκελς.

Ο Ένγκελς γράφει στις «*Αρχές του κομμουνισμού*»: «*Η βιομηχανία που διεξάγεται συλλογικά και σχεδιασμένα απ' όλη την κοινωνία προϋποθέτει οπωσδήποτε ανθρώπους με ολόπλευρα αναπτυγμένες κλίσεις, ανθρώπους ικανούς για εποπτεία ολόκληρου του συστήματος της παραγωγής*» και συνεχίζει: «*Η εκπαίδευση θα κάνει τους νέους ικανούς να διατρέχουν γοργά ολόκληρο το σύστημα της παραγωγής, θα τους κάνει ικανούς να περνούν διαδοχικά από τον ένα στον άλλο παραγωγικό κλάδο, ανάλογα με τις ανάγκες της κοινωνίας ή με τις δικές τους προτιμήσεις. Θα τους αφαιρέσει λοιπόν το μονόπλευρο χαρακτήρα που επιβάλλει στον καθένα ο σημερινός καταμερισμός της εργασίας. Μ' αυτόν τον τρόπο η κομμουνιστικά οργανωμένη κοινωνία θα δώσει την ευκαιρία στα μέλη της να δραστηριοποιηθούν ολόπλευρα τις αναπτυγμένες κλίσεις τους. Έτσι όμως εξαφανίζονται αναγκαστικά και οι διαφορετικές τάξεις*». Ενώ στο «*Αντι-Ντίρινγκ*» γράφει: «*Η κοινωνία που θα έχει απελευθερωθεί από τους φραγμούς της καπιταλιστικής παραγωγής μπορεί να*

προχωρήσει πολύ περισσότερο ακόμη. Δημιουργώντας ένα γένος ολόπλευρα καταρτισμένων παραγωγών, οι οποίοι καταλαβαίνουν τις επιστημονικές βάσεις όλης της βιομηχανικής παραγωγής και που ο καθένας τους έχει ζήσει στην πράξη από την αρχή ως το τέλος μια ολόκληρη σειρά κλάδων παραγωγής, δημιουργεί μια καινούργια παραγωγική δύναμη...».

Ο Λένιν, ήδη από το 1897, αναφερόμενος στη «μελλοντική κοινωνία», τονίζει την αναγκαιότητα σύνδεσης της εργασίας με τη μόρφωση ως βάση για την ανάπτυξη και των δυο. «Δεν μπορεί να φανταστεί κανείς το ιδανικό της μελλοντικής κοινωνίας χωρίς το συνδυασμό της εκπαίδευσης με την παραγωγική εργασία της νέας γενιάς: Ούτε η εκπαίδευση και η μόρφωση χωρίς παραγωγική εργασία, ούτε η παραγωγική εργασία χωρίς κατάλληλη εκπαίδευση και μόρφωση θα μπορούσαν ν' ανεβούν στο ύψος που απαιτεί το σύγχρονο επίπεδο της τεχνικής και η κατάσταση της επιστημονικής γνώσης»⁸.

Κατά τα πρώτα δύσκολα χρόνια όπου η εργατική εξουσία πάλευε για την εδραίωσή της, ο Λένιν αναπτύσσει την ιδέα της πολυτεχνικής παιδείας ορμώνοντας από δυο αφετηρίες: α) Της άμεσης παραγωγικής ανασυγκρότησης της χώρας, της ανάπτυξης της παραγωγικότητας και β) της σύνδεσης της παιδείας με την παραγωγή στην προοπτική της καταπολέμησης της υποδουλωτικής υποταγής των ατόμων στον καταμερισμό εργασίας, της αντίθεσης ανάμεσα στην πνευματική και στη χειρωνακτική εργασία και στη διευθυντική και εκτελεστική εργασία. Επί της ουσίας, στη σκέψη του Λένιν, ο πολυτεχνισμός αποτελούσε άρνηση της στείρας μονομέρειας, έκφραση της διαλεκτικής σχέσης θεωρίας-πράξης στην κατάκτηση της γνώσης.

Η πρωτοπόρα σύλληψή της για τις συνθήκες της Ρωσίας αφορά την αναγκαιότητα περάσματος αγροτικών μαζών στη σοσιαλιστική βιομηχανική παραγωγή, μαζών που σημειώνουμε ότι δεν είχαν εξοικείωση με χειρισμό μηχανών, ούτε καν στην αγροτική παραγωγή. Συν τοις άλλοις, με βάση τα τότε δεδομένα της εποχής που έγραφαν οι Μαρξ, Ένγκελς και Λένιν, στην οργάνωση και διεύθυνση της παραγωγής, ως βασικός τύπος εργάτη πρόβαλλε ο χειρωνακτής, άμεσος χειριστής των εργαλείων και των μηχανών, ο οποίος ήταν προσκολλημένος σε ένα πολύ συγκεκριμένο είδος εργασίας. Άρα οι Μαρξ, Ένγκελς αλλά και Λένιν, δίνοντας έμφαση στον πολυτεχνισμό, έβλεπαν τη δυνατότητα να μπορεί ο εργάτης να περνά από το ένα είδος εργασίας στο άλλο, ανοίγοντας στις συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες τους ορίζοντες για μια προοπτική κατάργησης της αντίθεσης πνευματικής-χειρωνακτικής εργασίας.

Το Μάη-Ιούνη του 1917, στα «Υλικά σχετικά με την αναθεώρηση του Προγράμματος του Κόμματος», ο Λένιν αλλάζει, τροποποιεί τη μέχρι τότε διατύπωση για «γενική και επαγγελματική εκπαίδευση μέχρι 16 χρονών» με την νέα «Εκπαίδευση γενική και πολυτεχνική (που να δίνει θεωρητικές και πρακτικές γνώσεις για όλους τους κύριους κλάδους της παραγωγής) δωρεάν και υποχρεωτική για όλα τα παιδιά και των δυο φύλων μέχρι 16 χρονών, στενή σύνδεση της εκπαίδευσης με την παιδική κοινωνική-παραγωγική εργασία»⁹.

Στη βάση αυτή, στις 16 Οκτώβρη του 1918, η σοβιετική κυβέρνηση εξέδωσε το διάταγμα για το «Ενοποιημένο Εργασιακό Σχολείο», στο οποίο η αρχή του πολυτεχνισμού ορίστηκε ως η βάση της σοβιετικής εκπαίδευσης, ενώ στο 8ο Συνέδριο του Κόμματος των Μπολσεβίκων (1919) οι παραπάνω αλλαγές εντάχθηκαν στο νέο Πρόγραμμα που ψηφίστηκε.

Το καθήκον της σύνδεσης της εκπαίδευσης με την κοινωνικά ωφέλιμη εργασία τέθηκε στη σοσιαλιστική εξουσία με πρακτικό τρόπο. Σε μια χώρα κατεστραμμένη από τον ταξικό εμφύλιο πόλεμο, από την ιμπεριαλιστική επέμβαση, η εκπαίδευση έπρεπε να υπηρετήσει πρώτα απ' όλα τις ανάγκες της επιβίωσης. Η καταπολέμηση του αναλφαβητισμού ήταν «ένα το κρατούμενο». Όμως ο Λένιν έβλεπε ακόμα πιο μακριά. «Ξέρετε πολύ καλά –έλεγε– ότι αναλφάβητοι άνθρωποι δε θα καταφέρουν ποτέ τον εξηλεκτρισμό και ότι ο απλός αλφαβητισμός δεν επαρκεί. Εδώ δεν αρκεί να γνωρίζεις τι είναι ηλεκτρισμός. Πρέπει να ξέρεις και πώς εφαρμόζεται στη βιομηχανία, στη γεωργία και στους διαφορετικούς κλάδους τους. Αυτό πρέπει να διδαχθεί. Όλη η νέα γενιά των εργατών πρέπει να το μάθει».

Από τις 31 Δεκέμβρη 1920 μέχρι τις 4 Γενάρη του 1921 η ΚΕ του ΚΚΡ(μπ) οργανώνει κομματική σύσκεψη για τα ζητήματα της λαϊκής εκπαίδευσης. Ο Λένιν σημειώνει σχετικά με την εισήγηση της Ν. Κρούπσκαγια: «Δεν κάνει έτσι να γράφουμε για την πολυτεχνική μόρφωση: Βγαίνει κάτι το αφηρημένο, για το μακρινό μέλλον, δεν παίρνεται υπόψη η άμεση, η σημερινή, η θλιβερή πραγματικότητα. Πρέπει να προστεθούν 1 ή 2 θέσεις για τη θεμελιακή σημασία της πολυτεχνικής μόρφωσης [...] Να πούμε καθαρά ότι σε καμιά περίπτωση δεν μπορούμε να παραιτηθούμε από τις αρχές και από την πραγματοποίηση τώρα αμέσως, στο μέτρο του δυνατού, της πολυτεχνικής μόρφωσης».

Τι εννοεί ο Λένιν όταν κάνει λόγο και μάλιστα δίνει έμφαση για «πραγματοποίηση τώρα αμέσως, στο μέτρο του δυνατού, της πολυτεχνικής μόρφωσης», απαντάται από τον ίδιο ο οποίος ήθελε να αποφευχθεί η οποιαδήποτε αναβολή και καθυστέρηση στο να τεθεί το ζήτημα της πολυτεχνικής εκπαίδευσης, αλλά ταυτόχρονα είχε νηφάλια αντίληψη των πραγματικών συνθηκών που επικρατούσαν στη χώρα. Ο Λένιν έχει εντοπίσει προβλήματα κατανόησης και διαφωνίες Σοβιετικών στελεχών της εκπαίδευσης με τη διατύπωση του Προγράμματος του Κόμματος για τη διάρκεια της γενικής πολυτεχνικής μόρφωσης έως τα 16-17 έτη.

Πιο συγκεκριμένα, ο Λένιν επικρίνει τους Φκ. Φ. Γκρινκό (ο οποίος ήταν λαϊκός επίτροπος Παιδείας στην Ουκρανία) και Ο. Γ. Σμιντ (αντιπρόεδρος της Γενικής Διεύθυνσης Επαγγελματικής Εκπαίδευσης) που πρόβαλαν την άποψη ότι είναι αναγκαία ως γενική αρχή –και όχι ως προσωρινό μέτρο– η μείωση των χρόνων γενικής μόρφωσης σε όφελος της επαγγελματικής κατάρτισης, η οποία πρότειναν να ξεκινά στα 15 έτη.

Χαρακτηριστικά, στο 2ο Εκπαιδευτικό Συνέδριο της Ουκρανίας (Αύγουστος 1920), διατυπώνεται η θέση ότι κάτω από τις εξαιρετικά δύσκολες οικονομικές συνθήκες «...η επαγγελματική-τεχνική εκπαίδευση πρέπει να γίνει το θεμέλιο όλου (έμφαση δική μας) του εκπαιδευτικού συστήματος».

Σημειώνει ο Λένιν: «Ο Γκρινκό, όπως φαίνεται, το παράκανε μέχρι βλακειάς, αρνούμενος την πολυτεχνική μόρφωση [...] Να διορθωθεί αυτό». Είναι φανερό ότι η υπεράσπιση του πολυτεχνισμού από τον Λένιν γίνεται από τη σκοπιά της ανάγκης να μην υποτιμηθεί η γενική μόρφωση ως παράγοντας ενίσχυσης της τεχνικής γνώσης, ως βάση για την ικανότητα πρόσληψης νέων επιστημονικών και τεχνολογικών εξελίξεων στην παραγωγή.

Έτσι, γράφει στο ίδιο κείμενο: «Η εξαιρετικά βαριά οικονομική κατάσταση της Δημοκρατίας απαιτεί τώρα την αναντίρρητη και άμεση συγχώνευση της 2ης βαθμίδας με τις επαγγελματικοτεχνικές σχολές, τη μετατροπή της 2ης βαθμίδας σε επαγγελματικοτεχνικές σχολές, όμως ταυτόχρονα, για να μη μετατραπούν απλώς σε βιοτεχνίες, πρέπει να καθοριστούν με ακρίβεια οι παρακάτω κανόνες: 1) Να αποφευχθεί η πρόωγη ειδίκευση, να εκπονηθούν οδηγίες για το ζήτημα αυτό. 2) Να επεκταθούν σε όλες τις επαγγελματικοτεχνικές σχολές τα μαθήματα γενικής μόρφωσης [...] 3) Να μπει ρητό καθήκον το άμεσο πέρασμα στην πολυτεχνική μόρφωση ή, σωστότερα, η άμεση πραγματοποίηση σειράς προσιτών τώρα ήδη βημάτων προς την πολυτεχνική μόρφωση».

Όμως και πάλι, ο Λένιν δεν ήταν ικανοποιημένος με ορισμένες διατυπώσεις. Αντί λοιπόν για άμεση συγχώνευση και μετατροπή της 2ης βαθμίδας σε επαγγελματικοτεχνικές σχολές, βάζει: «Να διορθωθεί, να μη συγχωνευτεί όλη η 2η βαθμίδα, αλλά από 13, 14 χρονών, με την υπόδειξη και απόφαση των παιδαγωγών».

Παραπέρα, στο άρθρο του «Η εργασία του Λαϊκού Επιτροπάτου Παιδείας», γραμμένο την ίδια περίοδο, ο Λένιν σημειώνει: «Αν είμαστε αναγκασμένοι να μειώσουμε προσωρινά το όριο ηλικίας (του πέρασματος από τη γενική πολυτεχνική στην επαγγελματική-πολυτεχνική μόρφωση) από τα 17 στα 15, το Κόμμα πρέπει να θεωρεί αυτήν τη μείωση του ορίου της ηλικίας αποκλειστικά (σημείο 1ο των οδηγιών της Κεντρικής Επιτροπής) σαν προσωρινό μέτρο που προκάλεσε η φτώχεια και η ερήμωση της χώρας. Οι γενικές κρίσεις με τις μάταιες προσπάθειες “να αιτιολογήσουν” παρόμοια μείωση αποτελούν καθαρή ανοησία. Φτάνει το παιχνίδι των γενικών συζητήσεων και της δήθεν θεωρητικοποίησης!».

Ο Λένιν λοιπόν το 1921, παρόλο που προτείνει τη μείωση της διάρκειας της γενικής εκπαίδευσης, ταυτόχρονα υποστηρίζει ότι δεν μπορεί στο όνομα του πολυτεχνισμού να θεωρητικοποιηθεί αυτή η μείωση.

Σοσιαλισμός και μόρφωση

«Τόσο άγρια χώρα, όπου να λεηλατούνται η εκπαίδευση, η μόρφωση και οι γνώσεις από τις λαϊκές μάζες, δεν έμεινε πια καμία στην Ευρώπη, εκτός από τη Ρωσία». Έτσι περιγράφει ο Λένιν το 1913 την κατάσταση της Παιδείας στην προεπαναστατική Ρωσία. Περιγραφή, που θα ταίριαζε δυστυχώς και σήμερα και για τη σημερινή Ρωσία, όπως και για όλη την Ευρώπη πλέον, μετά την ανατροπή του σοσιαλισμού στις ανατολικές χώρες.

Ο μαζικός αναλφαβητισμός ήταν η «κληρονομιά» που άφησε η προεπαναστατική Ρωσία στη Σοβιετική Ένωση. Τρεις στους τέσσερις δεν ήξεραν γραφή και ανάγνωση. Πολλές εθνότητες δεν είχαν δική τους γραφή, ενώ περίπου τα 4/5 των παιδιών και των εφήβων δεν μπορούσαν να φοιτήσουν ούτε στα δημοτικά σχολεία. Όλες οι βαθμίδες της εκπαίδευσης και ειδικά οι ανώτερες και οι ανώτατες ήταν σχεδόν αποκλειστικό προνόμιο των πλουσίων. Χαρακτηριστικά είναι τα ποσοστά των εγγράμματων στους Κιργίζιους (0,6%), στους Τουρκμένιους (0,7%), στους Ουζμπέκους (1,6%) και τους Καζάχους (2%).

Μετά την επανάσταση εφαρμόστηκε πολιτική γενικής, δωρεάν, υποχρεωτικής Παιδείας και για όλους. Στο 8ο Συνέδριο του ΡΚΚ (μπολσεβίκοι) το 1919, τέθηκε η πολιτική βάση της πανεξόρμησης για τη λαϊκή Παιδεία: Δημιουργία νέας σοσιαλιστικής λαϊκής Παιδείας και μετατροπή του σχολείου, από όπλο ταξικής κυριαρχίας της αστικής τάξης, σε όπλο για τον κομμουνιστικό μετασχηματισμό της κοινωνίας. Στα τέλη του 1917 με αρχές του 1918, αυξήθηκε απότομα ο μηνιαίος μισθός των δασκάλων. Η σημασία που έδιναν οι κομμουνιστές, και ιδιαίτερα ο Λένιν, για την Παιδεία του λαού αναδεικνύεται και από την επιστολή του Λένιν προς τον Στάλιν για τη μείωση του εξοπλιστικού προγράμματος του στόλου, προκειμένου να ενισχυθεί ο προϋπολογισμός του υπουργείου Παιδείας. Όλα αυτά, ενώ μαινόταν η ιμπεριαλιστική επίθεση κατά του νεοσύστατου σοβιετικού κράτους. Ανοίγουν παντού σχολεία για ενήλικες και κέντρα εξάλειψη της αγραμματοσύνης. Εκδίδονται σε μεγάλα τιράζ και στις μητρικές γλώσσες αλφαβητάρια και εκπαιδευτικά βιβλία. Στον αγώνα με την αγραμματοσύνη συμμετείχαν εκατοντάδες χιλιάδες άνθρωποι, δάσκαλοι, φοιτητές, υπάλληλοι, μορφωμένοι εργάτες και αγρότες. Εκατομμύρια άνδρες και γυναίκες κάθονταν στα θρανία τα βράδια μετά τη δουλειά. Ήδη, το 1928, είχαν μάθει γράμματα 7 εκατομμύρια περίπου ενήλικες. Από το 1920 έως το 1940, έμαθαν γράμματα 60 εκατομμύρια ενήλικες. Σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής του 1939, οι εγγράμματοι ηλικίας 9-49 ετών αποτελούσαν το 87,4%. Το 1959, η αγραμματοσύνη είχε νικηθεί ολοκληρωτικά (Λινάρ, 1982).

Όλα τα σχολεία γενικής μόρφωσης άνοιξαν για όλο το λαό. Καθιερώθηκε η δωρεάν Παιδεία και η κοινή φοίτηση των δύο φύλων στα σχολεία, χωρίστηκε το σχολείο από την εκκλησία και η εκκλησία με τη σειρά της από το κράτος, απαγορεύτηκαν οι θρησκευτικές τελετές και η διδασκαλία οποιουδήποτε θρησκευτικού δόγματος στα σχολεία και καταργήθηκαν οι σωματικές τιμωρίες.

Επίσης, κατακτήθηκε το δικαίωμα των εθνοτήτων να σπουδάζουν στη μητρική τους γλώσσα, τέθηκαν οι βάσεις για τη δημιουργία του σοβιετικού συστήματος κοινωνικής προσχολικής διαπαιδαγώγησης, εκπονήθηκαν και εφαρμόστηκαν νέες αρχές εισαγωγής στα ανώτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα, που πλέον άνοιξαν τις πόρτες τους

στην εργατική τάξη και τους αγρότες. Μερικά χαρακτηριστικά στοιχεία. Στο σχολικό έτος '40 - '41, ο αριθμός των μαθητών στην Τουρκμενία αυξήθηκε κατά 37 φορές σε σχέση με το σχολικό έτος 1914 - '15, στην Κιργιζία κατά 47 φορές, στο Ουζμπεκιστάν κατά 75 φορές και στο Τατζικιστάν κατά 854 φορές! Το '40 - '41 φοιτούσαν συνολικά 35,6 εκατομμύρια μαθητές, αντί των 9,7 εκατομμυρίων το 1915.

Το 1984, στη Σοβιετική Ομοσπονδιακή Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Ρωσίας (ΣΟΣΔΡ), δηλαδή στη Σοβιετική Ρωσία, υπήρχαν 81,8 χιλιάδες δημόσια ιδρύματα προσχολικής αγωγής, στα οποία πήγαιναν 9,2 εκατομμύρια παιδιά. Υπήρχαν 67,6 χιλιάδες δημόσια σχολεία της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσής της, στα οποία πήγαιναν 20.328.000 εκατομμύρια παιδιά. Υπήρχε κάλυψη 100% των παιδιών, σε 100% δημόσια σχολεία. Υπήρχαν επίσης 514 ΑΕΙ, στα οποία φοιτούσαν 2.824.500 φοιτητές. Υπήρχε κάλυψη των φοιτητών σε 100% δημόσια ΑΕΙ.

Σε μια σειρά σημαντικούς τομείς και κατευθύνσεις, η Σοβιετική Ένωση βρισκόταν στις πρώτες γραμμές: Η πυραυλική και πυρηνική τεχνική, οι τροχιακοί διαστημικοί σταθμοί, η κατευθυνόμενη θερμοπυρηνική σύνθεση, ο απευθείας μετασχηματισμός της ενέργειας (μαγνητο-υδροδυναμικές γεννήτριες), κρυογενής τεχνική, καταλύτες τεχνολογικών διαδικασιών, κατασκευή μεγάλων υδροηλεκτρικών σταθμών, φραγμάτων, κλπ.

Η ΕΣΣΔ είχε τα πρωτεία σε ότι αφορά στον αριθμό των εφευρέσεων: Σ' αυτήν αναλογούσαν τα 20-25% των νέων τεχνικών λύσεων και επεξεργασιών που καταχωρούνται κάθε χρόνο σε ολόκληρο τον κόσμο.

Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΕΣΣΔ ΜΕΧΡΙ ΤΟ Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΖΕΤΑΙ ΩΣ ΕΝΑ «ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΩΝ»

Αυτές ήταν ορισμένες από τις βασικές λενινιστικές παρακαταθήκες για την άσκηση της εκπαιδευτικής πολιτικής του εργατικού κράτους.

Η οικοδόμηση του σοβιετικού εκπαιδευτικού συστήματος αποδείχτηκε ένα πολύπλοκο και δύσκολο καθήκον. Πρώτα απ' όλα οι αντικειμενικές συνθήκες για την εισαγωγή της πολυτεχνικής εκπαίδευσης αποτελούσαν εμπόδιο, με κυρίαρχη την υστέρηση στην εδραίωση της βιομηχανικής παραγωγής, αλλά και το γεγονός ότι η επέκταση του πολυτεχνισμού απαιτούσε εισαγωγή μηχανημάτων και επέκταση των εργαστηρίων στα σχολεία, κάτι που στις συνθήκες εκείνες ήταν δύσκολο να πραγματοποιηθεί εξαιτίας του κόστους.

Κρίσιμο ήταν ότι, στη βάση του αντικειμενικού περιορισμού που δημιουργούσε το επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων, η σκληρή μονότονη εργασία παρέμενε, ότι η οργάνωση της άμεσης κοινωνικής εργασίας σε εκείνο το στάδιο δεν μπορούσε παρά να οδηγεί και σε μονόπλευρη και αυστηρή εξειδίκευση, γεγονός που δεν ευνοούσε την ανάπτυξη και επέκταση της καθολικότητας της εργασίας, άρα αναιρούσε και την ανάγκη για εμβάθυνση της πολυτεχνικότητας στην εκπαίδευση. Με λίγα λόγια, πώς θα μπορούσε να επιτευχθεί η σύνδεση του σχολείου με την παραγωγή, όταν ο σοσιαλιστικός τρόπος παραγωγής δεν είχε στηθεί ακόμα στα δικά του πόδια, στη δική του υλική βάση σε όλα τα επίπεδα;

Συν τοις άλλοις, μεγάλο μέρος των εκπαιδευτικών –που είναι άλλωστε κρίσιμος φυσικός φορέας των αλλαγών στην εκπαίδευση– στέκονταν αντίθετοι στη σοβιετική εξουσία, δεν υιοθετούσαν την αρχή του πολυτεχνισμού.

Στα πρώτα δέκα χρόνια της σοσιαλιστικής οικοδόμησης, διεξήχθη μεγάλη συζήτηση γύρω από το θέμα των αρχών του πολυτεχνισμού. Οι οδηγίες του λαϊκού επιτροπάτου Παιδείας αναδεικνύουν τις δυσκολίες που αφορούν τις πενιχρές εγκαταστάσεις, τη λειπή προετοιμασία του διδακτικού προσωπικού, την ανυπαρξία ενός ενιαίου αναλυτικού προγράμματος διδασκαλίας σε πολυτεχνική κατεύθυνση.

Από τη μελέτη προκύπτει ότι εντός του λαϊκού επιτροπάτου Παιδείας διαμορφώθηκαν δύο τάσεις στην κατανόηση των αρχών του πολυτεχνισμού και στην εφαρμογή τους στο «σχολείο εργασίας». Η πρώτη («ομάδα της Πετρούπολης») με επικεφαλής τον Λουνατσάρσκι σωστά υποστήριζε το συνδυασμό των ακαδημαϊκών γνώσεων με τη διδασκαλία πρακτικών δεξιοτήτων και την πρακτική άσκηση στα εργοστάσια υπό παιδαγωγική επίβλεψη. Η δεύτερη («ομάδα της Μόσχας») υποστήριζε την ολοκληρωτική μεταμόρφωση του παραδοσιακού σχολείου σε ένα αυτόνομο οικονομικό ίδρυμα, τύπου κομμούνας, μέσω της εργασίας των μαθητών. Επί της ουσίας και οι δύο τάσεις συμφωνούσαν στο τι δεν είναι το πολυτεχνικό σχολείο. Ούτε ακαδημαϊκό σχολείο, ούτε απλά επαγγελματικό σχολείο. Στην πορεία αυτής της συζήτησης, γενικά κυριάρχησε, τουλάχιστον σε επίπεδο της πολιτικής κατεύθυνσης του λαϊκού επιτροπάτου Παιδείας, η ομάδα της Πετρούπολης.

Στο έδαφος της συζήτησης και των πειραματισμών εμφανίστηκαν και μηχανιστικές αντιλήψεις για τη σύνδεση του σχολείου με την εργασία, όπως αυτή του «μαρασμού του σχολείου» με την έννοια της απόλυτης αντικατάστασης του τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος από την εργασία και την παρατήρηση, καταργήθηκαν – αλλά τελικά επανήλθαν– οι εξετάσεις και οι βαθμοί, επίσης εμφανίστηκε το ρεύμα της παιδολογίας. Υποστηρίχτηκε ότι η επίσημη σχολική διδασκαλία θα έπρεπε να αντικατασταθεί πλήρως από την εργασιακή πρακτική και την απλή παρατήρηση της ζωής και του περιβάλλοντος του καθένα. Αυτή η «πειραματική περίοδος» στη μελέτη των εκπαιδευτικών και παιδαγωγικών προβλημάτων και συνακόλουθα στην άσκηση της εκπαιδευτικής πολιτικής του εργατικού κράτους ήταν αντικειμενική. Δεν υπήρχε προηγούμενη καταγραμμένη πείρα από μια σοσιαλιστική, μαρξιστική παιδαγωγική σκέψη, παρά μόνο οι γενικές κατευθύνσεις των κλασικών. Επιπρόσθετα, η ίδια η παιδαγωγική επιστήμη, ως αυτοτελής κλάδος με μια σχετική συστηματοποίηση, μόλις και είχε εμφανιστεί ακόμα και στην αστική σκέψη. Έτσι, δεν ήταν καθόλου παράξενο που σε εκείνη τη φάση η σοβιετική παιδαγωγική σκέψη «πειραματίστηκε» με το έργο δυτικών παιδαγωγών που είχαν θέσει το ζήτημα της αναγκαιότητας αλλαγής του παραδοσιακού αστικού σχολείου, αλλά και πλευρές του σχολείου εργασίας (Κέρσενσταϊνερ, Ντιούι, Μοντεσόρι κ.ά.).

Σε κάθε περίπτωση πάντως, η εργασιακή δραστηριότητα ήταν στο επίκεντρο της πολυτεχνικής εκπαίδευσης όπως αυτή ερμηνεύτηκε τη δεκαετία του '20. Αυτό εκφράστηκε τόσο μέσα από το πρακτικό και θεωρητικό έργο Σοβιετικών παιδαγωγών όπως οι Ν. Κ. Κρούπσκαγια, Α. Β. Λουνατσάρσκι, Α. Σ. Μπουμπνόφ, Α. Σ. Μακάρενκο, Σ. Τ. Σάτσκιν, Π. Π. Μπλόνσκι, που όλοι τους είχαν στο επίκεντρο την κομμουνιστική διαπαιδαγώγηση μέσα από την εργασιακή δραστηριότητα, όσο και μέσα από το περιεχόμενο της εκπαιδευτικής πολιτικής. Έτσι, το 1925, ο βασικός τύπος σχολείων γενικής εκπαίδευσης, το εφτάχρονο πολυτεχνικό σχολείο, ενσωματώθηκε ως μη ολοκληρωμένο δευτεροβάθμιο σχολείο το οποίο έδινε στους μαθητές γενική πολυτεχνική εκπαίδευση και τους εισήγαγε στην κοινωνικά παραγωγική εργασία. Τα ολοκληρωμένα σχολεία γενικής δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης εκείνη την περίοδο ήταν εννιάχρονα και προετοίμαζαν τους μαθητές για

την είσοδο στην Ανώτερη Εκπαίδευση. Παράλληλα, ήδη από το 1924 τα αναλυτικά προγράμματα αναθεωρούνται με επίκεντρο την έννοια του πολυτεχνισμού και πιο ειδικά την εργασιακή δραστηριότητα των μαθητών. Προς τα τέλη της δεκαετίας του 1920 όμως και συγκεκριμένα το 1927, σχεδιάζονται νέα αναλυτικά προγράμματα με μεγαλύτερη έμφαση στις ακαδημαϊκές γνώσεις και στα παραδοσιακά γνωστικά αντικείμενα, τα οποία επρόκειτο να εφαρμοστούν το 1929, αλλά τελικά δεν εισήχθησαν στη σχολική ζωή, πιθανώς λόγω των επιτακτικών αναγκών για την εργατική δύναμη που έθετε το πρώτο πεντάχρονο πλάνο.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1930, ύστερα και από μια συγκεντρωμένη πείρα χρόνων, επανέρχεται η ανάγκη να υπάρξει ενιαία αντίληψη πάνω στον πολυτεχνισμό. Τον Αύγουστο του 1930 οργανώνεται το 1ο Πανενωσιακό Συνέδριο της Πολυτεχνικής Εκπαίδευσης. Την εισήγηση και το κλείσιμο κάνει η Ν. Κ. Κρούπσκαγια. Από τα ντοκουμέντα (εισήγηση - κλείσιμο - αποτίμηση του συνεδρίου) καθώς και από τα γραπτά της ίδιας μέχρι και το 1938 γίνεται σαφές ότι η σοβιετική εξουσία και η εκπαιδευτική πολιτική της επιδιώκει να λύσει θεωρητικά και πρακτικά τα ζητήματα που έχουν να κάνουν με την πολυτεχνική εκπαίδευση.

Σταχυολογούμε ορισμένα από τα πιο σημαντικά ζητήματα που βάζει στην εισήγησή της:

«Βλέπουμε τώρα πιο καθαρά ότι το Πρόγραμμα του Κόμματος μιλάει για ενοποιημένο σχολικό σύστημα, όχι μόνο αναφέρει γενικές μεθόδους και γενικές αρχές, αλλά σημαίνει ότι μία μορφή, ένας μοναδικός τύπος σχολείου θα πρέπει να δημιουργηθεί σε πόλεις και χωριά. [...]

Ακόμη και όταν ένα σχολείο ή εργαστήριο λέγεται πολυτεχνικό, το πρώτο πράγμα που κάνουμε είναι να ρωτάμε πώς συνδέεται η πρακτική διδασκαλία με τη διδασκαλία άλλων μαθημάτων. Αυτό είναι ακρογωνιαίος λίθος, ο οποίος δείχνει εάν ασχολούμαστε με μια πολυτεχνική ή στενά τεχνική μέθοδο ή, ακόμα χειρότερα, να κάνουμε διάφορα άσκοπα πράγματα με κάποια εργαλεία.

Ένα άλλο σπουδαίο πρόβλημα είναι αυτό της παραγωγικής εργασίας. Πρέπει πάντοτε να έχουμε στο μυαλό μας ότι δε μαθαίνουμε μόνο κάποια δουλειά, ότι τα εργαστήριά μας δε θα έπρεπε να είναι απλά χώρος για ασκήσεις στην “εργασιακή καλλιγραφία” και ότι οτιδήποτε γίνεται στα εργαστήρια πρέπει να συνδέεται κάπως με την παραγωγή».

«Η πολυτεχνική παιδεία δεν είναι ξεχωριστό αντικείμενο, ούτε ένα ακόμη μάθημα στο πλαίσιο των λεγόμενων “Μαθημάτων εργασίας”. Πρέπει να συνδεθεί και με τα Μαθηματικά και τις Φυσικές Επιστήμες, όπως και με τις Κοινωνικές Επιστήμες. Τα μαθήματα στην πράξη και στην παραγωγική εξάσκηση στα εφτάχρονα σχολεία γίνονται μόνο ο πυρήνας της πολυτεχνικής παιδείας, η οποία στην πορεία της παραγωγικής διαδικασίας, στενά δεμένη με τη διδασκαλία, δίνει στα παιδιά την πνευματική ανάπτυξη για την οποία μίλησαν ο Μαρξ και ο Ένγκελς», σημειώνει η Κρούπσκαγια.

Μέχρι το 1931, το σοβιετικό σχολείο έχει καταγράψει μια αξιοσημείωτη θετική πορεία στη σύνδεση σχολείου και εργασίας, κατέγραψε κυρίως τη ρήξη με τις παραδόσεις τις οποίες κληροδότησε το αστικό σχολείο και κατέγραφε ήδη ο Λένιν, όπως η γνώση αποσπασμένη από τη ζωή.

«Το ουσιαστικό μειονέκτημα του σχολείου είναι ότι δεν παρέχει επαρκή ποσότητα γενικής εκπαίδευσης και χειρίζεται ανεπαρκώς το στόχο του να προετοιμάσει συνολικά μορφωμένα άτομα για τα τεχνικά και ανώτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα, άτομα που θα έχουν αποκτήσει τις ουσιαστικές απαραίτητες γνώσεις (φυσική, χημεία, μαθηματικά, γλώσσες, γεωγραφία κλπ.). Εξαιτίας αυτού, η πολυτεχνική εκπαίδευση σε πολλές περιπτώσεις αποκτά φορμαλιστικό χαρακτήρα και δεν προετοιμάζει αυτούς που θα οικοδομήσουν το σοσιαλισμό με μια πολύπλευρη εκπαίδευση, που μπορεί να συνδυάσει τη θεωρία με την πράξη και που έχει κατακτήσει την τεχνολογία».

Στη βάση της παραπάνω απόφασης, νέα αναλυτικά προγράμματα συγκροτούνται με έμφαση στα διακριτά ακαδημαϊκά αντικείμενα. Ταυτόχρονα, έχοντας πια επιτευχθεί η καθολική τετραετής υποχρεωτική εκπαίδευση, στην ίδια Απόφαση της ΚΕ δίνεται η κατεύθυνση για την ανάπτυξη ενός κυβερνητικού σχεδίου για την επέκταση της καθολικής επταετούς υποχρεωτικής εκπαίδευσης.

Είναι φανερό ότι τη δεκαετία του '30 υπάρχει επίγνωση από την πλευρά της σοβιετικής ηγεσίας ότι βασικά προβλήματα που αφορούν το χαρακτήρα του σχολείου και την εισαγωγή του πολυτεχνισμού συνδέονται με την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων και την επέκταση των νέων κοινωνικών σχέσεων. Δεν ήταν δηλαδή μόνο ζήτημα ερμηνείας και κατανόησης, αλλά κυρίως ζήτημα των αντικειμενικών συνθηκών στο έδαφος των οποίων ξεδιπλώνονταν οι εκπαιδευτικές αλλαγές.

Για παράδειγμα, η Κρούπσκαγια στο σχεδιάγραμμα υπομνήματος στην Κεντρική Επιτροπή για την πολυτεχνική παιδεία (1936) μας δίνει τη δυνατότητα να παρακολουθήσουμε «από τα μέσα» την πορεία της σοβιετικής εκπαιδευτικής πολιτικής και των δυσκολιών που είχε να αντιμετωπίσει: «...ο εμφύλιος πόλεμος, η οικονομική αποδιάρθρωση, η καταστροφή της βιομηχανίας σε μεγάλη κλίμακα, η κυριαρχία των χειροτεχνικών εργαστηρίων και των μικρών αγροτικών μονάδων, το χαμηλό επίπεδο πνευματικής ανάπτυξης του πληθυσμού και το ανοργάνωτο σχολικό σύστημα (τα σχολικά κτήρια χρησιμοποιούνταν σαν καταυλισμοί στρατευμάτων και για άλλους σκοπούς, δεν υπήρχαν χρήματα για τους μισθούς των εκπαιδευτικών, δεν υπήρχε χαρτί για να τυπωθούν βιβλία...) επέδρασαν με τέτοιο τρόπο, ώστε η εργασία στα σχολεία απόκτησε αρχικά ένα στενά χειρωνακτικό και μετά πολυ-χειρωνακτικό χαρακτήρα και συνεχώς περιοριζόταν σε εργαστήρια χειροτεχνίας. Αυτό εξυπηρέτησε τον περιορισμό μάλλον, παρά την επέκταση της προοπτικής των μαθητών».

Ο τρόπος με τον οποίο η διδασκαλία για την εργασία εντάχθηκε στη γενική παιδεία ήταν σε αντίθεση με το διαρκώς αναπτυσσόμενο επίπεδο διδασκαλίας στα αντικείμενα γενικής παιδείας. Απέτυχε να δώσει θετικά εκπαιδευτικά αποτελέσματα και το 1937 κόπηκε από τα προγράμματα σπουδών.

Πέρα από τον εντοπισμό των δυσκολιών –αλλά και για την κατανόησή τους– στην οικοδόμηση του σοβιετικού εκπαιδευτικού συστήματος, τέτοιου που να ικανοποιεί τις ανάγκες για την παραπέρα σοσιαλιστική ανάπτυξη, έχει σημασία να σημειώσουμε ορισμένους βασικούς σταθμούς κατά την περίοδο που εξετάζουμε.

Φτάνοντας στο 17ο Συνέδριο του Κόμματος (1934), η σοβιετική εξουσία έχει καλύψει το πρώτο πεντάχρονο πλάνο (1928-1933). Στη λογοδοσία της ΚΕ στο 17ο Συνέδριο, ο Στάλιν σημειώνει:

«Όσο για την πολιτιστική ανάπτυξη της χώρας, στην εξεταζόμενη περίοδο έχουμε:

α) Καθιέρωση της γενικής υποχρεωτικής δημοτικής εκπαίδευσης [σ.σ. τάξεις 1-4] σ' όλη την ΕΣΣΔ και ανέβασμα του ποσοστού των εγγράμματων από 67% στα τέλη του 1930, σε 90% στα τέλη του 1933»³¹. Η έμφαση που δίνεται στη μόρφωση της εργατικής τάξης και κυρίως στην άντληση από τις γραμμές της ειδικών, παραγωγικών στελεχών, φαίνεται και από το εξής: Το ειδικό βάρος των εργατών ανάμεσα στους σπουδαστές των ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων φτάνει τα 51,4%, ενώ στη Γερμανία ήταν 3,2%.

Η οξύτητα του προβλήματος της δημιουργίας μιας νέας, αναβαθμισμένης εργατικής δύναμης, ικανής να δουλέψει πάνω σε νέα μέσα παραγωγής, φαίνεται το 1935. Σε λόγο του Στάλιν διαβάζουμε χαρακτηριστικά: «...έχουμε βασικά ξεπεράσει την περίοδο της ένδειας στον τομέα της τεχνικής. Έχοντας, όμως, ξεπεράσει την περίοδο της ένδειας στον τομέα της τεχνικής, εισήλθαμε σε μια νέα περίοδο, στην περίοδο, θα έλεγα, της έλλειψης στον τομέα των ανθρώπων, στον τομέα των στελεχών, στον τομέα των εργατικών στελεχών, που είναι ικανά να υποτάσσουν την τεχνική και να την προωθούν».

Η σοβιετική ηγεσία φαίνεται να έχει επίγνωση αυτής της πραγματικότητας, όχι μόνο από την άποψη των άμεσων αναγκών στην παραγωγή, αλλά και από την άποψη της στρατηγικής εξάλειψης των αντιθέσεων ανάμεσα στην πνευματική και τη χειρωνακτική εργασία, τις κοινωνικές διαφοροποιήσεις και αντιθέσεις εντός της εργατικής τάξης, αλλά και γενικότερα εντός του σοσιαλισμού. Έτσι, στο λόγο του Στάλιν στην 1η Πανενοσιακή Σύσκεψη των Σταχανοφίτων (17 Νοέμβρη 1935) διαβάζουμε: «...το πολιτιστικό-τεχνικό επίπεδο της εργατικής τάξης είναι ακόμα χαμηλό [...] η αντίθεση ανάμεσα στην πνευματική και τη σωματική εργασία εξακολουθεί να υπάρχει [...] η παραγωγικότητα της εργασίας δεν είναι ακόμα τόσο υψηλή».

Μάλιστα, στην ίδια ομιλία, ο Στάλιν αντικρούει την άποψη σύμφωνα με την οποία «...η εξάλειψη της αντίθεσης ανάμεσα στην πνευματική εργασία και τη σωματική εργασία μπορεί να επιτευχθεί με μια κάποια πολιτιστική-τεχνική εξίσωση των εργαζόμενων της πνευματικής και της σωματικής εργασίας στη βάση της μείωσης του πολιτιστικού-τεχνικού επιπέδου των μηχανικών, των εργαζόμενων της διανοητικής εργασίας ως το επίπεδο των εργατών με μέση ειδίκευση. Αυτό δεν είναι καθόλου σωστό. Έτσι μπορούν να σκέφτονται για τον κομμουνισμό μόνο οι φλύαροι μικροαστοί. Στην πραγματικότητα, η εξάλειψη της αντίθεσης ανάμεσα στην πνευματική εργασία και τη σωματική εργασία μπορεί να επιτευχθεί μόνο στη βάση της ανόδου του πολιτιστικο-τεχνικού επιπέδου της εργατικής τάξης ως το επίπεδο των εργαζόμενων της επιστημονικοτεχνικής εργασίας».

Η έναρξη του Β' Παγκόσμιου Πολέμου το 1939 βρίσκει την εκπαίδευση της ΕΣΣΔ με σπουδαία επιτεύγματα, εν μέσω μάλιστα πολεμικής προετοιμασίας.

Έχουν χτιστεί 20.000 σχολεία μέσα σε πέντε χρόνια. Έχει διπλασιαστεί ο αριθμός των απόφοιτων από ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα κ.ά.

Στον απολογισμό της ΚΕ στο 18ο Συνέδριο του ΚΚΡ(μπ), ο Στάλιν κάνει λόγο για μια περίοδο πολιτιστικής επανάστασης με κύρια χαρακτηριστικά την εφαρμογή στη ζωή της γενικής υποχρεωτικής στοιχειώδους εκπαίδευσης, την αύξηση του αριθμού των σχολείων και των μαθητών όλων των βαθμίδων και των ειδικών που αποφοιτούν από τις ανώτερες σχολές.³⁶ Με αυτήν την έμπυχη και υλικοτεχνική υποδομή, ο ηρωικός σοβιετικός λαός και το Κόμμα του θα δώσει την τιτάνια μάχη του με τις φασιστικές ορδές.

Μετα τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, και την εισβολή των ναζιστικών στρατευμάτων στα εδάφη της ΕΣΣΔ, διεκόπη όπως ήταν φυσικό η όποια συζήτηση για επέκταση της υποχρεωτικής Μέσης Εκπαίδευσης. Οι υλικές ζημιές που προξένησε η ναζιστική εισβολή στις εκπαιδευτικές υποδομές καταγράφεται ως εξής: 82.000 σχολεία καταστράφηκαν, 334 ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα, μεγάλος αριθμός μέσων τεχνικών σχολών και σχολών εργασιακής εφεδρείας.

Ωστόσο, στις συνθήκες του πολέμου πάρθηκαν μέτρα για την εξασφάλιση της λειτουργίας των σχολείων στα μετόπισθεν. Δημιουργήθηκαν βραδινά σχολεία, συνέχισε η λειτουργία μεσαίων και ανώτατων σχολών. Συνολικά καταρτίστηκαν 302.000 ειδικοί με ανώτατη, 540.000 με μέση ειδική μόρφωση, σχεδόν 2.500.000 ειδικευμένοι εργάτες.

Μέσα στον πόλεμο, το κύριο άρθρο της «Πράβντα», στις 24 Μάρτη του 1942, τονίζει: «Όσο κι αν είμαστε απασχολημένοι με τον πόλεμο, η μέριμνα για τα παιδιά μας και για την εκπαίδευσή τους εξακολουθεί να είναι ένα από τα κύρια καθήκοντά μας. [...] Ο νόμος για τη γενίκευση της εκπαίδευσης παραμένει ανεπηρέαστος σε πολεμικές συνθήκες. Πρέπει να τηρούμε μητρώο απ' όλα τα παιδιά και να το διατηρούμε σωστά, ανεξάρτητα επιπλοκών εν καιρώ πολέμου. [...] Κάτω από δύσκολες περιστάσεις, οι φορείς της εκπαίδευσης, τα σχολεία και η σοβιετική κοινωνία εξαπολύουν μια ακούραστη μάχη για την καθολική εκπαίδευση με το σύνθημα: “Κανένα παιδί χωρίς εκπαίδευση”».

Όσο κι αν φαίνεται παράξενο, μέσα στις συνθήκες του πολέμου, αυξάνονται κατά 2.000.000 οι μαθητές στη σχολική χρονιά 1944-1945.

Μετά τη νίκη του ναζισμού από τον Κόκκινο Στρατό, το 1946 το πεντάχρονο πλάνο (1946-1950) βάζει στόχο την αποκατάσταση και εξάπλωση του δικτύου των σχολείων πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και την παροχή επταετούς καθολικής υποχρεωτικής εκπαίδευσης σε πόλεις και χωριά.

Το 1949 η καθολική υποχρεωτική επτάχρονη εκπαίδευση αποτελεί γεγονός για όλη τη χώρα, ενώ τα επτάχρονα σχολεία αυξάνονται από 45.700 τη σχολική χρονιά 1940-1941 σε 59.600 τη σχολική χρονιά 1950-1951. Στο τέλος του επόμενου πενταετούς πλάνου (1950-1955) η καθολική υποχρεωτική δευτεροβάθμια εκπαίδευση εισάγεται στις πρωτεύουσες των Σοβιετικών Δημοκρατιών και στις μεγαλύτερες πόλεις.

Στην Έκθεση της Κεντρικής Επιτροπής στο 19ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος, σημειώνονται τα βήματα που είχαν γίνει μεταπολεμικά:

«Στα μεταπολεμικά χρόνια και μόνο, 23.500 σχολεία έχουν κατασκευαστεί. [...] Η επτάχρονη και δεκάχρονη εκπαίδευση έχει επεκταθεί. Ο αριθμός των μαθητών στην πέμπτη έως τη δέκατη τάξη αυξήθηκε κατά 25% σε αυτό το διάστημα. Ο αριθμός των μαθητών σε τεχνικά και άλλα εξειδικευμένα σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης αυξήθηκε κατά 40% κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου και ο αριθμός των φοιτητών στα τριτοβάθμια εκπαιδευτικά ιδρύματα αυξήθηκε κατά 67%. Το 1952 και μόνο, 221.000 νέοι ειδικοί είχαν αποφοιτήσει από ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης για να εργαστούν σε διάφορους κλάδους της οικονομίας. Κατά το τρέχον έτος 375.000 φοιτητές έγιναν δεκτοί στα τριτοβάθμια εκπαιδευτικά ιδρύματα. Επί του παρόντος, περίπου 5.500.000 ειδικοί με υψηλότερη ή εξειδικευμένη δευτεροβάθμια εκπαίδευση εργάζονται στη χώρα και είναι 2,2 φορές περισσότεροι σε σχέση με πριν τον πόλεμο».

Στο κλείσιμο του Συνεδρίου τονίζεται: «...για να βελτιωθεί ο κοινωνικός-εκπαιδευτικός ρόλος του γενικού σχολείου και να επιτραπεί στους μαθητές που αποφοιτούν από αυτό να έχουν ελεύθερη επιλογή απασχόλησης, η πολυτεχνική διδασκαλία θα πρέπει να ξεκινήσει στα δευτεροβάθμια σχολεία και πρέπει να παρθούν όλα τα απαιτούμενα μέτρα για τη μετάβαση στην καθολική πολυτεχνική εκπαίδευση». Αυτή η απόφαση στη συνέχεια ενσωματώθηκε στις κατευθύνσεις του Πέμπτου Πεντάχρονου Πλάνου (1951-1955) και άνοιξε και επίσημα η συζήτηση για την επέκταση σε καθολική δεκαετή υποχρεωτική σχολική εκπαίδευση σε όλες τις κύριες περιοχές των πόλεων ως το 1955 και ότι ως το 1960 έμπαινε ο στόχος το δεκάχρονο σχολείο να ήταν ενιαίο και σε όλες τις αγροτικές περιοχές.

Η διατύπωση του κλεισίματος στο 19ο Συνέδριο του ΚΚ(μπ) είναι ανάλογη με εκείνη του Στάλιν στο έργο του «Οικονομικά προβλήματα του σοσιαλισμού στην ΕΣΣΔ» όπου, αναφερόμενος σε τρεις βασικούς προκαταρκτικούς όρους για το πέρασμα στον κομμουνισμό, τονίζει: «Είναι απαραίτητο, τρίτο, να πετύχουμε μια τέτοια πολιτιστική άνοδο της κοινωνίας, που θα εξασφάλιζε σ' όλα τα μέλη της κοινωνίας ολόπλευρη ανάπτυξη των φυσικών και πνευματικών τους ικανοτήτων, για να έχουν τα μέλη της κοινωνίας τη δυνατότητα να μορφωθούν αρκετά, να γίνουν δραστήριοι παράγοντες της κοινωνικής ανάπτυξης, για να έχουν τη δυνατότητα να εκλέγουν ελεύθερα επάγγελμα και να μην είναι δεμένοι σε όλη τους τη ζωή εξαιτίας της υπάρχουσας κατανομής της εργασίας σε ένα οποιοδήποτε επάγγελμα [...] Γι' αυτό χρειάζεται, πριν απ' όλα, να περιοριστεί η εργάσιμη μέρα σε 6 και ύστερα σε 5 ώρες. Αυτό είναι απαραίτητο για ν' αποκτήσουν τα μέλη της κοινωνίας αρκετό ελεύθερο χρόνο, απαραίτητο για την απόκτηση ολόπλευρης μόρφωσης. Γι' αυτό χρειάζεται ύστερα να εισαγάγουμε γενική υποχρεωτική πολυτεχνική μόρφωση, απαραίτητη για να έχουν τη δυνατότητα τα μέλη της κοινωνίας να διαλέγουν ελεύθερα επάγγελμα και να μην είναι δεμένοι όλη τη ζωή τους σ' ένα οποιοδήποτε επάγγελμα».

Η θέση αυτή επιβεβαιώνει τη στρατηγική σημασία της εκπαίδευσης ως μηχανισμού αναπαραγωγής της κύριας παραγωγικής δύναμης, της εργατικής δύναμης και κατά την περίοδο της σοσιαλιστικής οικοδόμησης. Εκείνη την περίοδο (αρχές δεκαετίας του 1950) εντοπίζονταν σοβαρά προβλήματα όπως: Η καθυστέρηση στην ανάπτυξη τέτοιων μέσων παραγωγής που θα εξάλειφαν ορισμένες χειρωνακτικές εργασίες, οι αργοί ρυθμοί στην εισαγωγή των νέων επιτευγμάτων της επιστήμης και της τεχνολογίας σε μια σειρά κλάδους της βιομηχανίας και της αγροτικής παραγωγής, εργοστάσια με παλιωμένο τεχνικό εξοπλισμό και παραγωγή εργαλείων ξεπερασμένης τεχνολογίας, καθώς και φαινόμενα επανάπαυσης, ρουτίνας, αδράνειας στη διεύθυνση

επιχειρήσεων, αδιαφορία για την εισαγωγή της τεχνικής προόδου κ.ά. Κατά την διαδικασία της οικοδόμησης του σοσιαλισμού διατυπώνεται ότι: «Για την ερμηνεία συγκεκριμένων προβλημάτων αναπτύχθηκε διαπάλη ανάμεσα σε δύο βασικά ρεύματα στη θεωρία και την πολιτική, που αγκάλιασε κομματικά στελέχη και οικονομολόγους, τους “αγοραίους” και τους “αντι-αγοραίους”».

Στη συζήτηση για τον πολυτεχνισμό –η οποία επί της ουσίας αναθερμαίνεται στις αρχές της δεκαετίας του 1950 από τη σοβιετική ηγεσία– απ’ ό,τι φαίνεται δεν υπήρχε ομοφωνία. Υπήρχε διαπάλη ήδη πριν το 19ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος πάνω στο χαρακτήρα της, το ρόλο της, το περιεχόμενό της, η οποία εκφράστηκε στον προσυνεδριακό διάλογο μπροστά στο 19ο Συνέδριο (1952). Στο επίκεντρο των διαφωνιών βρέθηκε η σχέση της πολυτεχνικής εκπαίδευσης με τις δομές της γενικής και της επαγγελματικής εκπαίδευσης, η ερμηνεία της τοποθέτησης του Λένιν για τη σχέση πολυτεχνισμού-μονοτεχνισμού, τελικά η ίδια η ερμηνεία του πολυτεχνισμού.

Ο Λένιν έβλεπε την αντίθεση ανάμεσα στον πολυτεχνισμό και το μονοτεχνισμό ως υπαρκτό πρόβλημα και όχι ως «ψευδοπρόβλημα», όπως θεωρούνταν από ορισμένους παράγοντες της σοβιετικής ζωής. Είχε ξεκάθαρη αντίληψη για το πού πρέπει να τοποθετείται η πολυτεχνική αντίληψη και ποια είναι η βαρύτητά της στο σχολείο, και αυτήν την κατεύθυνση είχε ξεκάθαρα υιοθετήσει ο Στάλιν στο έργο του το 1952. Άλλωστε, αυτήν την κοινή γραμμή είχαν εντοπίσει οι Αμερικανοί σοβιετολόγοι: «...από το 1936 μέχρι τη δεκαετία του ’50 η ερμηνεία της λενινιστικής εκπαιδευτικής αρχής για την “ενότητα θεωρίας και πράξης” που επικρατούσε ήταν αυτή της προτεραιότητας της διδασκαλίας μέσα στην τάξη πάνω στις θεμελιώδεις αρχές των επιστημών, η οποία συμπληρωνόταν από την πρακτική εφαρμογή της επιστήμης στη “δημιουργία εργασιακών συνηθειών”. Μέχρι το 1952 φαίνεται να υπήρχε ομόφωνη περιφρόνηση για ό,τι ονομαζόταν “γυμνός τεχνικισμός” ή εφαρμοσμένη επαγγελματική κατάρτιση χωρίς θεωρητικές βάσεις. Δεν ήταν στα καθήκοντα των σχολείων γενικής παιδείας να παρέχουν επαγγελματική και εξειδικευμένη κατάρτιση, και αυτά τα καθήκοντα αντιπροσώπευαν το διαχωρισμό των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων (επαγγελματικά, ημιεπαγγελματικά)».

Άρα η αρχή της εισαγωγής της πολυτεχνικής εκπαίδευσης σε όλα τα σχολεία δεν ερχόταν σε αντίθεση με τη μέχρι τότε κυρίαρχη αντίληψη ότι η πρακτική διδασκαλία συμπληρώνει τη θεωρία. Μάλιστα, στις κατευθύνσεις του υπουργείου Παιδείας του 1953 συναντάμε αυτούσια αποσπάσματα από την απόφαση του 1931, που προειδοποιούσε για παρερμηνείες και λανθασμένες εφαρμογές της ιδέας του πολυτεχνισμού μέσα από τη διάκριση και την ελαχιστοποίηση της μελέτης των επιστημών. Οι κατευθύνσεις του υπουργείου –όπως και αυτές του 1931– επανέφεραν την έμφαση ότι βασική προϋπόθεση για την επιτυχία της πολυτεχνικής εκπαίδευσης είναι η γνώση του αντικειμένου διδασκαλίας (ιδιαίτερα η φυσική, η χημεία, η βιολογία, η γεωγραφία, τα μαθηματικά και η τεχνική επεξεργασία) και ότι «η πολυτεχνική εκπαίδευση στα δευτεροβάθμια σχολεία θα πρέπει να είναι τέτοιου τύπου ώστε [...] να δημιουργεί δεσμό ανάμεσα στην κοινωνικά χρήσιμη εργασία και το σχολείο, υποτάσσοντας όλη την εργασιακή δραστηριότητα του σχολείου στους εκπαιδευτικούς σκοπούς του σχολείου».

Η ουσιαστική προσαρμογή του σχολικού προγράμματος σε αυτές τις αλλαγές ήταν αργή. Μόλις τον Ιούνιο του 1955, δηλαδή περισσότερο από 2,5 χρόνια μετά το 19ο

Συνέδριο, ανακοινώθηκε τελικά ανανεωμένο πρόγραμμα. Ανάμεσα στα άλλα, εισήχθησαν νέα αντικείμενα στα προγράμματα σπουδών, όπως περίοδοι εργασίας στις τάξεις 1 έως 7 και πρακτική εργασία στη μηχανική, στην ηλεκτρολογία, στη γεωργία στις τάξεις 8 έως 10.

Το 1954-1955, οι κατευθύνσεις του Συνεδρίου υπαγορεύτηκαν από την εισαγωγή της χειρωνακτικής εργασίας στις χαμηλότερες βαθμίδες της εκπαίδευσης (1-4) και το 1955-1956 από την εγκαινίαση της εμπορικής και αγροτικής εργασίας στις τάξεις 5-7 και διάφορων πρακτικών εργασιών στις τάξεις 8-10. Επιπλέον, οι προσαρμογές που εισήχθησαν θεωρήθηκε ότι δεν άλλαξαν σε μεγάλο βαθμό τον κυρίαρχα ακαδημαϊκό και θεωρητικό προσανατολισμό του σχολικού προγράμματος. Το 1955 οι πρακτικές εργασίες αποτελούσαν το 15% του αναλυτικού προγράμματος στο σοβιετικό σχολείο σε σχέση με το 8% του 1947.

Ένδειξη των υπαρκτών δυσκολιών, αλλά και του σημείου καμπής της σοσιαλιστικής οικοδόμησης αποτελούν και οι κατευθύνσεις του 19ου Συνεδρίου του ΚΚΡ(μ):

«Σε συμφωνία με το έργο της περαιτέρω ανάπτυξης της εθνικής οικονομίας και την πολιτιστική πρόοδο, η αποφοίτηση ειδικών όλων των τύπων από τα ανώτερα και τα δευτεροβάθμια εξειδικευμένα εκπαιδευτικά ιδρύματα θα πρέπει να αυξηθεί κατά περίπου 30% έως 35%. Η αποφοίτηση από τα ανώτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα, των ειδικών για τους σημαντικότερους κλάδους της βιομηχανίας, των κατασκευών και της γεωργίας το 1955 πρέπει να είναι περίπου διπλάσια από τον αριθμό το 1950. Στα επόμενα πέντε χρόνια, η εκπαίδευση επιστημόνων ερευνητών και διδακτικού προσωπικού μέσω μεταπτυχιακών σπουδών στα τριτοβάθμια εκπαιδευτικά ιδρύματα και ερευνητικά ιδρύματα πρέπει να είναι περίπου διπλάσια σε σχέση με το προηγούμενο πεντάχρονο πλάνο.

Για να ανταποκριθεί στις αυξανόμενες ανάγκες της εθνικής οικονομίας για ειδικευμένο προσωπικό, ιδίως σε σχέση με την περαιτέρω εισαγωγή της προηγμένης τεχνολογίας, πρέπει να βελτιωθεί και να προβλεφθεί η ποιότητα της κατάρτισης των νέων ειδικευμένων εργαζόμενων στο σύστημα της τεχνικής εκπαίδευσης [...] μέσω και της ατομικής και ομαδικής εκπαίδευσης και μέσω ενός συστήματος μαθημάτων και σχολείων που διοργανώνονται στις επιχειρήσεις».

Επίσης, εντοπίζουμε και μια σημαντική επισήμανση που συνδέεται με την ποιότητα της ανόδου της παραγωγικότητας της εργασίας και την ανάγκη για μια νέα στροφή:

«Η ταχεία αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας στην ΕΣΣΔ είναι κυρίως αποτέλεσμα της ευρείας εισαγωγής στην εθνική οικονομία των νέων μηχανημάτων και σύγχρονων τεχνολογικών μεθόδων, αποτέλεσμα της μηχανοποίησης και της ηλεκτροκίνησης της παραγωγής, ιδιαίτερα της εκμηχάνισης των επίπλων διαδικασιών και της βαριάς εργασίας, αλλά και αποτέλεσμα της καλύτερης οργάνωσης της εργασίας, της αύξησης του γενικού εκπαιδευτικού και πολιτιστικού επιπέδου του εργαζόμενου λαού, καθώς και της βελτίωσης των δεξιοτήτων εργασίας του.

Ωστόσο, οι δυνατότητες για την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας στη βιομηχανία μας είναι ακόμη μακριά από το να χρησιμοποιηθούν πλήρως.

Υπάρχουν ενδείξεις γι' αυτό και είναι κυρίως στην αδυναμία να εκπληρώσουν τα σχέδια για την παραγωγικότητα της εργασίας πολλές επιχειρήσεις. [...] Η μηχανοποίηση της παραγωγής σε κάθε επιχείρηση πρέπει αναπόφευκτα να συνοδεύεται από την απελευθέρωση ορισμένων από τους εργαζόμενους, προκειμένου να μπορούν να χρησιμοποιηθούν είτε στην επέκταση της παραγωγής στη συγκεκριμένη επιχείρηση είτε για εργασία σε νέες επιχειρήσεις.

Ωστόσο, ορισμένοι διευθυντές των επιχειρήσεων αντί να δουν την ορθή χρήση του μηχανολογικού εξοπλισμού και ως εκ τούτου την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας, όχι σπάνια χρησιμοποιούν μια ξεπερασμένη οργάνωση της εργασίας με εκτεταμένη χρήση της χειρωνακτικής εργασίας».

Εκείνη την περίοδο (δεκαετία του 1950) η σοβιετική ηγεσία είχε γνώση ότι οι παραγωγικές δυνάμεις είχαν φτάσει σε ένα νέο επίπεδο ανάπτυξης που ερχόταν σε σύγκρουση με τις σχέσεις παραγωγής που καθυστέρουσαν και ότι μια νέα δυναμική ώθηση των παραγωγικών δυνάμεων απαιτούσε εμβάθυνση και επέκταση των σοσιαλιστικών (ανώριμων κομμουνιστικών) σχέσεων. Η καθυστέρηση στην επέκταση των σοσιαλιστικών σχέσεων αφορούσε τον Κεντρικό Σχεδιασμό, την εμβάθυνση του κομμουνιστικού χαρακτήρα των σχέσεων κατανομής, την πιο ενεργητική και συνειδητή εργατική συμμετοχή στην οργάνωση της εργασίας και τον έλεγχο της διεύθυνσής της από τα κάτω προς τα πάνω, την εξάλειψη κάθε μορφής ατομικής εμπορευματικής παραγωγής, την υπαγωγή των πιο αναπτυγμένων συνεταιρισμών στην άμεση κοινωνική παραγωγή.

Παραπέρα, από τα ντοκουμέντα του 19ου Συνεδρίου το 1952 προκύπτει ότι υπάρχει σοβαρός προβληματισμός για την πορεία ανάπτυξης της εργατικής δύναμης ως κύριας παραγωγικής δύναμης που βάζει σε κίνηση τα μέσα παραγωγής. Κατά τη γνώμη μας, είναι πολύ σοβαρή η διαπίστωση ότι απαιτούνται μέτρα κινητικότητας εργαζόμενων προς νέες επιχειρήσεις ή σε νέους τομείς, διότι γίνεται σαφές ότι εντοπίζεται η ανάγκη για νέες προσαρμογές στην αναδιάταξη των παραγωγικών δυνάμεων, ως αποτέλεσμα και της εισαγωγής νέων μηχανημάτων. Φαίνεται λοιπόν ότι υπάρχει σχετική επίγνωση των προβλημάτων που προκύπτουν και που εν τέλει επιδρούν και στον καθορισμό της εκπαιδευτικής πολιτικής, ειδικά οδεύοντας προς τις μεγαλύτερες τάξεις του σχολείου και σε σχέση με την επαγγελματική πορεία των αποφοίτων του σοβιετικού σχολείου.

Η συζήτηση για την πορεία της σοβιετικής εκπαιδευτικής πολιτικής αντικειμενικά συνδέεται με την εξέταση των οικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων που αντιμετωπίζει η σοβιετική εξουσία κατά την ιστορική περίοδο την οποία μελετάμε.

Αυτή η γενικά σωστή διαπίστωση, ωστόσο, δεν μπορεί να αναιρέσει το γεγονός ότι οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις δεν αποτελούν αυτόματες αντανάκλασεις της πορείας της οικονομικής πολιτικής στην ΕΣΣΔ αλλά και γενικότερα. Είναι κρίσιμο το γεγονός ότι τα αποτελέσματα των εκπαιδευτικών αλλαγών «απαιτούν» μια κάποια χρονική απόσταση για να κριθούν, να αποτιμηθούν, να ελεγχθεί η αποτελεσματικότητά τους, η συμβολή τους στους γενικούς στόχους της σοσιαλιστικής οικοδόμησης. Οπωσδήποτε, λαμβάνουμε υπόψη την ιστορικότητα των προβλημάτων που αντιμετωπίζει η σοβιετική εκπαιδευτική πολιτική, των συγκεκριμένων συνθηκών μέσα στις οποίες υλοποιείται το πέρασμα στο σοσιαλισμό, ως ανώριμο κομμουνισμό. Πέρασμα που αντικειμενικά διαπερνάται από την αντίθεση ανάμεσα στην κάλυψη

των διευρυνόμενων κοινωνικών αναγκών και τις δυνατότητες να ικανοποιηθούν από την άποψη της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων.

Σε κάθε περίπτωση, για την περίοδο την οποία μελετάμε μπορούμε να θέσουμε ορισμένους προβληματισμούς.

Τα πρώτα βήματα της δημιουργίας του «νέου σοσιαλιστικού σχολείου», του σχολείου εργασίας, είχαν πάνω τους τη σφραγίδα των πειραματισμών που πήραν και το χαρακτήρα διαπάλης γύρω από την κατάλληλη αναλογία ακαδημαϊκών γνώσεων/εργασίας. Η συζήτηση, σε κάθε περίπτωση, γίνεται στη βάση της αποδοχής του ρόλου της εργασίας ως βασικού στοιχείου της εκπαιδευτικής, διαπαιδαγωγικής διαδικασίας. Παρόλ' αυτά, δε γίνεται πάντα κατανοητή με τον ίδιο τρόπο. Πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι στις αρχές της δεκαετίας του 1920 το ρεύμα της πρόλετκουλτ δεν αφορά μόνο τα ζητήματα της τέχνης. Έτσι, σε πολλές περιπτώσεις η εργασία υπερθεματίζεται ως στοιχείο που είναι πιο κοντά στον προλεταριακό πολιτισμό, στον τρόπο που ζει και αντιλαμβάνεται η εργατική τάξη τον κόσμο. Ως εκ τούτου, υπάρχει αντίθεση στις ακαδημαϊκές γνώσεις που ταυτίζονται μονόπλευρα με την αστική γνώση, την αστική ιδεολογία της εποχής η οποία ρέπει προς το φεουδαρχισμό, την «απόσταση από τη ζωή».

Στη σκέψη του Λένιν, αλλά και της Κρούπσκαγια, η σύνδεση του σχολείου με την εργασία, κυρίως η πολυτεχνική εκπαίδευση δε θεωρείται απλά μια γενίκευση των χειρωνακτικών δραστηριοτήτων στο σχολείο, σε μηχανές κ.ά. Ούτε είναι απλά ένα μάθημα ανάμεσα στα άλλα. Μάλιστα, ο Λένιν κάνει λόγο για γενική-πολυτεχνική εκπαίδευση σε διάκριση με την επαγγελματική-πολυτεχνική εκπαίδευση.

Τη δεκαετία του 1930 πράγματι υπάρχει στροφή και ενίσχυση των ακαδημαϊκών γνώσεων στα αναλυτικά προγράμματα. Αυτό το γεγονός εξηγείται από ορισμένους αναλυτές ως «ανατροπή των προγραμματικών αρχών», ως «σταλινική» θεμελίωση της αναπαραγωγής της διαίρεσης ανάμεσα στη διανοητική και τη χειρωνακτική εργασία.

Αν και απαιτείται παραπέρα μελέτη, θεωρούμε ότι στη δεκαετία του 1930 κατανοείται ότι οι ακαδημαϊκές γνώσεις αποτελούν βάση για τον πολυτεχνισμό της εποχής, εντείνεται ο προβληματισμός για την παραγωγή νέων εργατικών στελεχών της παραγωγής που θα έχουν ευρύτερες γνώσεις και δεξιότητες. Η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων εκείνη την εποχή είναι αποτέλεσμα της ενσωμάτωσης επιστημονικών πορισμάτων και ανακαλύψεων στην παραγωγική διαδικασία και γι' αυτό απαιτεί ένα πιο ειδικευμένο και ταυτόχρονα πιο πολύπλευρο εργατικό δυναμικό. Πάντως η επιχειρηματολογία ότι η υποτιθέμενη υποχώρηση της πολυτεχνικής παιδείας εντάσσεται σε μια «σταλινική επικράτηση» είναι σαθρή, διότι ο ίδιος ο Στάλιν θέτει το 1952 το ζήτημα της πολυτεχνικής εκπαίδευσης ως θεμελιακό στοιχείο της κίνησης προς τον κομμουνισμό.

Κατά τη δεκαετία του 1930, γενικεύεται η εκπαιδευτική διαδικασία, αλλά και η πρόσβαση προς ανώτερες εκπαιδευτικές δομές.

Χαρακτηριστικό πρόβλημα εκείνης της περιόδου, παρόλες τις σημαντικές κατακτήσεις στην πρόσβαση ολόένα και περισσότερων μαζών στην εκπαίδευση, είναι η έκφραση της αντίθεσης πόλης-χωριού στη συμμετοχή στις εκπαιδευτικές δομές,

ειδικά στις μεγαλύτερες τάξεις του σχολείου,68 που υποδηλώνει και τη συνολική καθυστέρηση στην επέκταση των σοσιαλιστικών σχέσεων παραγωγής στο χωριό, αλλά και στην ενσωμάτωση νέων τεχνολογικών μέσων –άρα και της ανάγκης νέων ειδικών– στην αγροτική παραγωγή. Σε κάθε περίπτωση, «κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1930 είχε ήδη αλλάξει ριζικά η κοινωνική σύνθεση των φοιτητών στην Ανώτατη Εκπαίδευση στην ΕΣΣΔ. Το 1928 η αναλογία των φοιτητών με εργατική και αγροτική προέλευση ήταν περίπου το 50% των φοιτητών, ενώ το 1931 έφτασε τα 2/3 του φοιτητικού πληθυσμού».

Σημειώνουμε επίσης ότι όταν οι απαιτήσεις για τις εισαγωγικές εξετάσεις έγιναν ενιαίες σε όλα τα ανώτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα το 1936, σταδιακά και αντικειμενικά κατά μια έννοια, από τότε, η διδασκαλία στις τελευταίες τάξεις του δευτεροβάθμιου σχολείου θεωρούνταν κυρίως προετοιμασία για την ανώτερη εκπαίδευση.

Η τάση αυτή εξέφραζε το αντικειμενικό γεγονός της ανόδου της παρακολούθησης των ανώτερων τάξεων του σχολείου στην ΕΣΣΔ. Εκ των πραγμάτων όμως έθετε ένα κρίσιμο πρόβλημα: Της αναλογικής –με βάση τον κεντρικό σχεδιασμό και τις λαϊκές ανάγκες– τοποθέτησης και προετοιμασίας της αυριανής εργατικής δύναμης.

Με λίγα λόγια, κατά τη δεκαετία του 1950 στην ΕΣΣΔ είχε διαμορφωθεί μια κατάσταση που προσομοιάζει με προβλήματα που αντιμετωπίζουν και ορισμένα αστικά εκπαιδευτικά συστήματα που χαρακτηρίζονται από μαζική πρόσβαση στις τελευταίες τάξεις της γενικής δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και έχουν εξεταστικά φίλτρα για την πρόσβαση στην ανώτατη εκπαίδευση. Τέτοια προβλήματα είναι η μετατροπή των τελευταίων τάξεων της σχολικής εκπαίδευσης σε χώρους προετοιμασίας για τις εξετάσεις, με την κρίσιμη και ουσιαστική διαφορά ότι στην ΕΣΣΔ είχε λυθεί το πρόβλημα της ανεργίας και της άμεσης κατανομής του εργατικού δυναμικού στη σοσιαλιστική οικονομία. Το πρόβλημα αυτό θα εκδηλωθεί πιο οξύμωμο στις μετέπειτα δεκαετίες, όπως θα φανεί στο δεύτερο μέρος του άρθρου αυτού.

Σε σοβιετικό κείμενο της δεκαετίας του '60 που κρίνει την εκπαιδευτική πολιτική στην ΕΣΣΔ εκείνη την περίοδο υπό την οπτική των μετέπειτα εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων των τελών της δεκαετίας του '50 και του '60 διαβάζουμε:

«Αυτό το γεγονός [σ.σ.: της ταύτισης της παρακολούθησης των ανώτερων τάξεων του σχολείου με το πέρασμα στην ανώτατη εκπαίδευση] κατέστησε δύσκολο οι μαθητές να βρουν το κατάλληλο επάγγελμα και να διαλέξουν μια δουλειά για όλη τη ζωή τους. Στα τέλη της δεκαετίας του '30 είχε γίνει αναγκαίο να μεταρρυθμιστεί η ακαδημαϊκή και εκπαιδευτική εργασία στα σχολεία στην κατεύθυνση της παραπέρα ενδυνάμωσης του δεσμού με τη ζωή. Η μεταρρύθμιση επιβαλλόταν επίσης από το γεγονός ότι ο αριθμός των απόφοιτων του δευτεροβάθμιου σχολείου υπερέβαινε τις ποσοστώσεις εισαγωγής για την ανώτατη εκπαίδευση».

Το ζήτημα είναι πώς κατά την πορεία ανάπτυξης της ανώριμης αυτής βαθμίδας ανεβαίνει το συνολικό μορφωτικό επίπεδο της εργατικής τάξης, διευρύνεται η σφαίρα των «ειδικών» και η κατάκτηση από αυτούς της γνώσης για τη λειτουργία της κοινωνίας συνολικά. Από μια άποψη, το παραπάνω θέμα συνδεόταν με την κατανόηση της σχέσης των παραγωγικών δυνάμεων με τις κομμουνιστικές σχέσεις

παραγωγής. Τι συγκεκριμένο περιεχόμενο έπαιρνε η ανάπτυξη της παραγωγικής δύναμης του ειδικευμένου –επιστημονικού και μη– εργατικού δυναμικού σε συνθήκες σοσιαλισμού, πώς η αναπαραγωγή του –αναγκαία αν μη τι άλλο– περπατούσε παράλληλα με το στόχο για την ομογενοποίηση της εργατικής τάξης, με την κυριαρχία της επιστημονικής εργασίας, με την ενίσχυση της ουσιαστικής πολυτεχνικότητας ή πολυμέρειας του συνόλου των εργαζόμενων, με την εναλλαγή καθηκόντων στη διεύθυνση και οργάνωση της σοσιαλιστικής οικονομίας, με την αύξηση του μη υποχρεωτικού εργασιμου χρόνου και της αξιοποίησής του στον ουσιαστικό εργατικό έλεγχο.

Σε σχέση με τα παραπάνω θέτουμε προς προβληματισμό ποιοι θα μπορούσαν να ήταν οι δρόμοι αντιμετώπισης των αντικειμενικών αυτών ζητημάτων, μέσα από την εκπαιδευτική πολιτική του σοβιετικού κράτους:

1) Η πολυτεχνική εκπαίδευση της εποχής να υπάγεται σε ενιαία –μη διαφοροποιημένη– και γενική δεκάχρονη σχολική εκπαίδευση, όπως άλλωστε ήταν προγραμματικός στόχος του Κομμουνιστικού Κόμματος στο 19ο Συνέδριο (1952). Η εργασιακή ετοιμότητα και ειδίκευση, η επαγγελματική επιλογή να υποστηρίζεται μέσα από την οργανωμένη επαφή των μαθητών με όλες τις σημαντικές πτυχές της σοσιαλιστικής οικονομίας, με τη συμμετοχή του μαθητή σε δομές αξιοποίησης του ελεύθερου χρόνου, όπου θα μπορούσαν να εντοπιστούν και να ενισχυθούν κλίσεις και ενδιαφέροντα, με την ανάπτυξη του επαγγελματικού προσανατολισμού, αλλά και με την ύπαρξη μαθημάτων επιλογής εντός του ενιαίου σχολείου.

2) Απευθείας και άμεση επαγγελματική εκπαίδευση, μετά το πέρας της υποχρεωτικής εκπαίδευσης.

3) Επαγγελματική εκπαίδευση συνδυασμένη με κάποιο είδος γενικής εκπαίδευσης.

Σε κάθε περίπτωση, προς τα τέλη της δεκαετίας του 1950 τα οπωσδήποτε θετικά βήματα της σοβιετικής εκπαιδευτικής πολιτικής γίνονταν σε ένα καθορισμένο κοινωνικό πλαίσιο όπου δεν είχαν εξαιρεθεί οι κοινωνικές ανισότητες και διαφορές, όπως αυτές ανάμεσα στην πνευματική και χειρωνακτική εργασία, στον εκτελεστικό και το διευθυντικό χαρακτήρα της εργασίας, στην πόλη και το χωριό. Ταυτόχρονα, ενώ είχε ανέβει συνολικά το μορφωτικό επίπεδο, δεν είχε καταργηθεί η ανειδίκευτη και από τη φύση της βαριά και μη δημιουργική εργασία. Υπήρχε λοιπόν μια αντικειμενική αντίθεση: Εργατικό δυναμικό σχετικά υψηλής γενικής μόρφωσης να εργάζεται σε βαριά, χειρωνακτική θέση. Πρόβλημα που σχετίζεται και με την υπόμνηση του Μάλενκοφ στην εισήγηση του 19ου Συνεδρίου του Κομμουνιστικού Κόμματος το 1952. Το παραπάνω ήταν πρόβλημα όχι μόνο κεντρικού σχεδιασμού και τήρησης αναλογιών ανάμεσα σε κλάδους, ήταν αντίφαση της οικοδόμησης της νέας κοινωνίας. Εκ των πραγμάτων, συμπλεκόταν με θέματα πολιτικής μισθών, εσωτερικής διαφοροποίησης των κοινωνικών στρωμάτων της ΕΣΣΔ.

Η νίκη της Οκτωβριανής Σοσιαλιστικής Επανάστασης το 1917, συνέβαλε στην κατάργηση των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής, και επέδρασε καταλυτικά στη διαμόρφωση της εκπαιδευτικής πολιτικής σε μια αχανή και με βαθιά ανισομετρία χώρα όπως η Σοβιετική Ρωσία αρχικά, αλλά και μετέπειτα η ΕΣΣΔ. Ταυτόχρονα, τα επιτεύγματα της πρώτης οικοδόμησης του σοσιαλιστικού μετασχηματισμού επηρέασαν τη χάραξη εκπαιδευτικής πολιτικής και σε διεθνές επίπεδο.

Η απόσταση που κάλυψε γρήγορα, σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής και στην εκπαίδευση, η ΕΣΣΔ συγκριτικά με τα καπιταλιστικά κέντρα της εποχής αποτελεί μοναδικό κοσμοϊστορικό επίτευγμα. Και αυτό, παρά τα σοβαρά αντικειμενικά προβλήματα όπως η βαθιά ανισομετρία, η προκαπιταλιστική καθυστέρηση σε πολλές περιοχές της, η ιμπεριαλιστική περικύκλωση, καθώς και η ιμπεριαλιστική επέμβαση, ο ταξικός εμφύλιος πόλεμος και η τεράστια καταστροφή που επέφερε ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος αργότερα. Το κύριο είναι ότι: «Η κατάργηση των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής απελευθέρωσε τον άνθρωπο από τα δεσμά της μισθωτής σκλαβιάς, επιτάχυνε την ανάπτυξη της παραγωγικής και ερευνητικής διαδικασίας χωρίς εκμετάλλευση, με αποτέλεσμα μια θεαματικά γρήγορη άνοδο της κοινωνικής ευημερίας. Έτσι, όλοι είχαν εξασφαλισμένη εργασία, δημόσια δωρεάν ιατρική περίθαλψη και παιδεία, παροχή φθηνών υπηρεσιών από το κράτος, κατοικία, καθολική πρόσβαση στην πνευματική και πολιτιστική δημιουργία. Η ταχύτατη, ριζική εξάλειψη της τρομερής κληρονομιάς του αναλφαβητισμού, σε συνδυασμό με την άνοδο του γενικού επιπέδου μόρφωσης και ειδίκευσης και ο εκμηδενισμός της ανεργίας αποτελούν μοναδικά σοσιαλιστικά επιτεύγματα. Το σοβιετικό εκπαιδευτικό σύστημα αναγνωριζόταν και από τους δυτικούς για τη σαφέστατη, συντριπτική υπεροχή του στη σφαιρικότητα των γνώσεων που έδινε στους νέους».

Ήταν αυτά τα επιτεύγματα που συνδύαζαν τη γενίκευση της πρόσβασης στην εκπαίδευση με μια υψηλή επιστημονική στάθμη στο περιεχόμενο που θορύβησαν τα καπιταλιστικά κράτη της εποχής, με κυρίαρχες τις ΗΠΑ, για το επίπεδο σπουδών στην ΕΣΣΔ.

Σ' αυτήν την ιστορική αποτίμηση λαμβάνουμε υπόψη τις αντικειμενικές συνθήκες ή αλλιώς τους αντικειμενικούς περιορισμούς που θέτει το γενικό επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων, το επίπεδο κοινωνικοποίησης της εργασίας, καθώς και το βάθος και την έκταση του καταμερισμού της εργασίας. Στο έδαφος αυτό ανέκυπταν και τα πρακτικά προβλήματα που αντιμετώπισε η νέα εξουσία σε κάθε φάση της. Τέτοια προβλήματα, μεταξύ άλλων, καθόλου αμελητέα και κατά τη γνώμη μας καθοριστικά ήταν:

- Η εκτεταμένη ανισομετρία στο εσωτερικό της ΕΣΣΔ, ειδικά η επίδρασή της στην αντίθεση πόλης-υπαίθρου. Αυτή επιδρούσε και στη δυσκολία χάραξης και εφαρμογής ενιαίας εκπαιδευτικής πολιτικής, αλλά και της γρήγορης και σαφούς αποτίμησης των αποτελεσμάτων της.

- Η εντοπισμένη ανάγκη για ειδικευμένο εργατικό δυναμικό σε σχέση και με τα νέα μέσα παραγωγής, αλλά και η ανάγκη για εκσυγχρονισμό και βελτίωση των μέσων παραγωγής, πρόβλημα που έχει σαφώς και εκπαιδευτική χροιά.

- Η ιστορική καθυστέρηση που εκφραζόταν στο μεγάλο ποσοστό του αναλφαβητισμού που κληρονόμησε η σοβιετική εξουσία από το τσαρικό καθεστώς, το χαμηλό ποσοστό των εργατών που είχαν έστω μια στοιχειώδη μόρφωση, ικανή να τους επιτρέψει να ενταχθούν τόσο στην παραγωγική διαδικασία όσο και στην ίδια τη διακυβέρνηση του κράτους.

- Το γεγονός ότι στο υφιστάμενο επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων διατηρούνταν η αντίθεση ανάμεσα στη διευθυντική και εκτελεστική εργασία, όπως επίσης διατηρούνταν και η εμπορευματική παραγωγή.

- Η επίδραση του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου στην επιβράδυνση του ρυθμού επίλυσης του παραπάνω προβλήματος και από την άποψη των απωλειών σε έμφυχο δυναμικό, αλλά και σε ένα μεγάλο μέρος κομματικών στελεχών.

- Η πορεία επίλυσης –ή όχι– των κοινωνικών ανισοτήτων ως προς την έκφρασή τους στην εκπαιδευτική διαδικασία, στην πρόσβαση στις επόμενες βαθμίδες (κυρίως Ανώτατη, αλλά και ανώτερες τάξεις της Μέσης Εκπαίδευσης).

Ένα ζήτημα που έχει σημασία επίσης να απαντηθεί, το οποίο μάλιστα συναντιέται και ως επιχείρημα στις καπιταλιστικές αναδιαρθρώσεις, είναι αυτό της «απόστασης του σχολείου από τη ζωή». Τι μπορεί να εκφράζει αυτό το πρόβλημα σε συνθήκες σοσιαλιστικής οικοδόμησης; Ποια απόσταση έπρεπε να καλυφθεί και κυρίως σε ποια κατεύθυνση;

Τα παραπάνω δείχνουν ότι το «εκπαιδευτικό πρόβλημα» δεν είναι απλά εκπαιδευτικό. Στο σοσιαλισμό, ως ανώριμο κομμουνισμό, σχετίζεται με το ζήτημα της επέκτασης των νέων κοινωνικών σχέσεων, εκφράζει αντιθέσεις και διαφοροποιήσεις οι οποίες πρέπει να κατανοούνται ως αυτό που είναι: Παράγοντες που εναντιώνονται στην οικοδόμηση του σοσιαλισμού, που πρέπει να λύνονται επαναστατικά από τον υποκειμενικό παράγοντα, το Κόμμα. Αλλιώς, όχι μόνο παραμένουν, αλλά και αναπτύσσονται σε αντίθεση με τη βασική νομοτέλεια του κομμουνιστικού τρόπου παραγωγής, δηλαδή την ικανοποίηση των διευρυνόμενων κοινωνικών αναγκών με βάση τον κεντρικό σχεδιασμό.

Η ΥΓΕΙΑ ΣΤΗΝ Ε.Σ.Σ.Δ.

Κρατικό υγειονομικό σύστημα

Η υγεία του ανθρώπου αποτελεί μία από τις θεμελιακές προϋποθέσεις για την αναπαραγωγή και την εξέλιξη της κοινωνίας. Ως τέτοια προϋπόθεση, συνδέεται και εξαρτάται από την οικονομική βάση της συγκεκριμένης, ταξικά διαρθρωμένης κοινωνίας, δηλαδή από τις σχέσεις παραγωγής και ιδιαίτερα τις σχέσεις ιδιοκτησίας. Επομένως, η υγεία έχει κοινωνικό χαρακτήρα, αλλά η πολιτική παροχής υπηρεσιών υγείας έχει ταξικό περιεχόμενο.

Στο σοσιαλισμό η οικονομική βάση της κοινωνίας έχει ως θεμέλιο την κοινωνική ιδιοκτησία στα βασικά και συγκεντρωμένα μέσα παραγωγής. Παράλληλα στηρίζει τη συνεταιριστική ιδιοκτησία των μη αναπτυγμένων μέσων παραγωγής, ενώ εξακολουθεί να υπάρχει η μικρή ατομική ιδιοκτησία. Το κράτος διαμορφώνεται ως επαναστατική εξουσία της εργατικής τάξης, συμπυκνώνοντας και τα συμφέροντα των συμμάχων της, των λαϊκών στρωμάτων (συνεταιρισμένοι αγρότες, βιοτέχνες, αυτοαπασχολούμενοι).

Το σοσιαλιστικό κράτος χρησιμοποιεί βασικά την κοινωνική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής και μέσω του κεντρικού σχεδιασμού επιδιώκει να αναπτύσσεται η οικονομία, έτσι που να εξασφαλίζονται οι υλικές προϋποθέσεις για την ικανοποίηση όλων των λαϊκών αναγκών. Μόνο η κοινωνική ιδιοκτησία στα βασικά και συγκεντρωμένα μέσα παραγωγής μπορεί να εξασφαλίζει τη δυνατότητα της συνεχούς

ανάπτυξης, με απαραίτητη βεβαίως προϋπόθεση την εφαρμογή του κεντρικού πανεθνικού σχεδιασμού.

Οι πολίτες της ΕΣΣΔ έχουν το δικαίωμα προστασίας της υγείας τους με καθορισμένο άρθρο στο Σύνταγμα της Ε.Σ.Σ.Δ. (άρθρο 42)

Οι σοβιετικοί άνθρωποι απολάμβαναν το δικαίωμά τους για ανάπαυση, και λόγω των παροχών του σοβιετικού κράτους στο τομέα της υγιεινής, έχει ωστόσο σημασία να αναφέρουμε σε αντιπαραβολή ωστόσο ποιες ήταν οι συνθήκες εργασίας και ανάπαυσης, η προστασία της υγείας των εργαζομένων στην προεπαναστατική Ρωσία.

Αρχικά η εργάσιμη μέρα στα εργοστάσια και τις φάμπρικες διαρκούσε 12-13 ώρες, και στην υφαντουργική βιομηχανία έφθανε ως τις 15-16 ώρες. Η ανάπαυση την Κυριακή ήταν τελείως ανεπαρκής για να αποκαταστήσει τις δυνάμεις του εργαζόμενου, ύστερα από την εβδομαδιαία εξαντλητική εργασία, ενώ για ετήσιες άδειες οι εργάτες δεν είχαν ιδέα.

Ακόμα πιο βαριά ήταν η μοίρα του αγρότη. Ενδεικτικά να αναφέρουμε πως οι εργάτες γης δούλευαν στους κουλάκους και στους τσιφλικάδες κυριολεκτικά από το πρωί ως το βράδυ. Στα εργοστάσια και τις φάμπρικες, στα ορυχεία και τα μεταλλεία έλειπε η στοιχειώδης προστασία της εργασίας. Οι εργάτες του Μπατούμ το 1902 έγραφαν στην εφημερίδα «Ισκρα»: «...Στα τμήματα συγκόλλησης της πετρελαιοβιομηχανίας οι εργάτες προσβάλλονται από αρρώστιες του λάρυγγα και του στήθους, γιατί ο αέρας σ' αυτά τα εργαστήρια είναι κορεσμένος από ατμούς διαφόρων οξέων. Στα τμήματα του χυτηρίου αυτών των εργοστασίων πηξόνται τα πόδια των εργατών εξαιτίας του πετρελαίου και γεμίζουν πληγές... Εδώ είναι δύσκολο να βρεις εργάτη, που να μην αρρώστησε από πυρετό και ρευματισμούς». Συνηθισμένο φαινόμενο στα ανθρακωρυχεία του Ντονμπάς ήταν τα ατυχήματα, οι κατακρημνίσεις, οι εκρήξεις και οι πλημμύρες των ορυχείων.

Τα κονδύλια από τον κρατικό προϋπολογισμό για την υγεία του λαού ήταν κυριολεκτικά μηδαμινά. Οι εργάτες είχαν μόνο πρωτόγονη ιατρική περίθαλψη, ενώ οι αγρότες στην ουσία δεν είχαν καθόλου. Και δεν είναι παράξενο, εφ' όσον ένα κρεβάτι νοσοκομείου αναλογούσε σε 767 κατοίκους, ενώ κάθε γιατρός έπρεπε να εξυπηρετεί κατά μέσο όρο 5.656 άτομα. Για θεραπεία σε санаторία και θεραπευτήρια οι εργάτες ούτε να το ονειρευτούν δεν μπορούσαν. Στα θεραπευτήρια νοσηλεύονταν μόνο οι καπιταλιστές, οι τσιφλικάδες και οι λακέδες τους. Το 1907, λόγω χάρη, στα ιαματικά νερά του Καυκάσου μεταξύ των «αναπαυομένων» ήταν 42% τσιφλικάδες, ευγενείς και έμποροι, 24% εργοστασιάρχες και μεγαλοχωρικοί, 23% αξιωματικοί και υπάλληλοι, 10% επιστήμονες και γιατροί και 1% παπάδες.

Οι περιοδικές επιδημίες τύφου, χολέρας, πανούκλας και ευλογιάς αγκάλιαζαν ολόκληρες περιοχές και έπαιρναν τη ζωή εκατοντάδων χιλιάδων ανθρώπων. Στην τσαρική Ρωσία πέθαιναν κάθε χρόνο περίπου 3% του πληθυσμού. Πριν από τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο η γενική θνησιμότητα του πληθυσμού ήταν σχεδόν δυο φορές, και η παιδική τρεις-τέσσερις φορές μεγαλύτερη απ' ό,τι σε χώρες όπως η Αγγλία, η Γερμανία, η Νορβηγία, οι ΗΠΑ, και η Γαλλία.

Αποτελεί πολύ σημαντικό παράγοντα ο περιορισμός της εργάσιμης μέρας, για το δικαίωμα στην ανάπαυση και την προστασία της υγείας σαν ένα από τα σπουδαιότερα κοινωνικά καθήκοντα. Αυτό προβάλλεται να είναι «προς το συμφέρον της προφύλαξης της εργατικής τάξης από το φυσικό και ηθικό εκφυλισμό, καθώς και προς το συμφέρον της ανάπτυξης της ικανότητάς της για την απελευθερωτική πάλη» τα αιτήματα του περιορισμού της εργάσιμης μέρας σε οκτώ ώρες το εικοσιτετράωρο για όλους τους μισθωτούς εργάτες, της καθιέρωσης με νόμο της βδομαδιατικής ανάπαυσης, συνεχούς διάρκειας όχι λιγότερο των 24 ωρών, της πλήρους απαγόρευσης των υπερωριών, της απαγόρευσης της νυκτερινής εργασίας, με εξαίρεση των κλάδων της οικονομίας, που αναμφίβολα είναι απαραίτητη και του περιορισμού του εργάσιμου χρόνου των εφήβων (16-18 χρόνων) σε έξι ώρες και της απαγόρευσης της γυναικείας εργασίας στους κλάδους, που αυτή είναι επιβλαβής για το γυναικείο οργανισμό.

Αυτό το πραγματοποίησε η Μεγάλη Οκτωβριανή σοσιαλιστική επανάσταση. Μόλις τρεις μέρες μετά τη νίκη του Οκτώβρη το Συμβούλιο των επιτρόπων του Λαού πήρε απόφαση «Για την καθιέρωση της οχτάωρης εργάσιμης ημέρας». Η Σοβιετική εξουσία την επικύρωσε νομοθετικά και κατοχύρωσε στον Εργατικό Κώδικα όλα τα αιτήματα του πρώτου Προγράμματος στον τομέα της προστασίας της εργασίας.

Το δωρεάν για όλους σύστημα υγείας αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα επιτεύγματα του σοσιαλισμού. Γίνεται ακόμα πιο σημαντικό, αν πάρουμε υπόψη την κατάσταση που επικρατούσε στον τομέα προστασίας της υγείας στην προεπαναστατική Ρωσία. Τότε σε ολόκληρη τη χώρα υπήρχαν μόνον 20 χιλ. Γιατροί. Στο 2ο πρόγραμμα του ΡΚΚ (μπολσεβίκοι), που ψηφίστηκε στο 8ο Συνέδριο το 1919, θέτει ως πρωταρχικά καθήκοντα την εξυγίανση των κατοικημένων χώρων, την προστασία του εδάφους, του νερού και του αέρα, την υγειονομική προστασία των εστιατορίων, τη δημιουργία υγειονομικής νομοθεσίας κτλ.

Η μέση διάρκεια ζωής στην τσαρική Ρωσία ήταν 32 χρόνια. Μετά την επανάσταση, στα μέσα της δεκαετίας του '20, ανέβηκε μέχρι τα 44 χρόνια, και το 1987 έφτασε τα 69 χρόνια, δηλαδή στο επίπεδο των άλλων αναπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών. Ασφαλώς, και σ' αυτές τις χώρες, μεγάλωσε η διάρκεια ζωής τις δεκαετίες που πέρασαν, ήταν όμως διαφορετικός ο «δρόμος» που διανύθηκε από αυτές: Οι θάνατοι στην τσαρική Ρωσία ήταν διπλάσιοι από το τότε επίπεδο της Αγγλίας και των ΗΠΑ. Και αν από τότε (σημείο υπολογισμού το 1913, που προηγήθηκε της έναρξης του Α' Παγκόσμιου Πολέμου) το επίπεδο των θανάτων στις ΗΠΑ μειώθηκε κατά 1,5 φορά και στην Αγγλία 1,2 φορά, στην ΕΣΣΔ μειώθηκε 3 φορές. Αναφορικά με τους θανάτους στο χώρο των παιδιών, στην ΕΣΣΔ μειώθηκαν 10 φορές.

Ιδιαίτερα δύσκολη ήταν αρχικά η λύση του προβλήματος της υγείας στις πρώην περιφέρειες της τσαρικής Ρωσίας, όπου προεπαναστατικά δεν υπήρχε ουσιαστικά ιατρική περίθαλψη. Για παράδειγμα, ότι στο έδαφος του σημερινού Τατζικιστάν με ένα εκατομμύριο περίπου πληθυσμό, υπήρχαν 13 γιατροί (το 1987, 11,1 χιλιάδες) και στην Κιργιζία 15 (το 1987, 12,3 χιλιάδες). Από το 1965 έως το 1985, τα έξοδα του κράτους για την προστασία της υγείας και τη φυσική αγωγή είχαν αυξηθεί στην ΕΣΣΔ κατά 2,5 φορές κατά άτομο. Στα σοβιετικά νοσοκομεία, τα φάρμακα δίνονταν δωρεάν, όπως και στα παιδιά που θηλάζουν και σε περιπτώσεις ορισμένων παθήσεων (όπως είναι ο διαβήτης, π.χ.).

Πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι το σύστημα Υγείας στην ΕΣΣΔ διαμορφώθηκε σχεδόν από το μηδέν. Δεν «κληρονόμησε» κανένα επίπεδο υποδομών από την προηγούμενη

κοινωνία. Η υγειονομική κατάσταση στην προεπαναστατική Ρωσία ήταν η χειρότερη μεταξύ των χωρών της Ευρώπης. Συχνές ήταν οι επιδημίες τύφου, χολέρας, πανώλης, ευλογιάς, ελονοσίας, σύφιλης, φυματίωσης. Η προληπτική ιατρική ήταν ανύπαρκτη. Το πρώτο διάστημα μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση, η κατάσταση επιδεινώθηκε στο πλαίσιο της κατάρρευσης όλων των θεσμών του παλαιού καθεστώτος, του εμφυλίου πολέμου, σοβαρής οικονομικής καταστροφής και τις επεμβάσεις των καπιταλιστικών χωρών. Παντού υπήρχε έλλειψη εξειδικευμένων ιατρών, ιατρικών ιδρυμάτων, φαρμάκων.

Η κατάσταση, όπως διαβάζουμε, επιδεινώθηκε από την πείνα, την έλλειψη καυσίμων, τις διακοπές στο σύστημα μεταφορών και την παραμελημένη κατάσταση των λίγων διαθέσιμων συστημάτων καθαρισμού και ύδρευσης πόλεων και χωριών. Οι επιδημίες χολέρας, τύφου και άλλων μολυσματικών ασθενειών εμφανίζονταν πολύ συχνά. Η θνησιμότητα αυξήθηκε ενώ το ποσοστό γεννήσεων μειώθηκε. Υπό αυτές τις συνθήκες, απαιτούνταν ριζοσπαστικά μέτρα για την επίλυση αυτού του κρίσιμου προβλήματος. Στηριγμένοι στην ανάπτυξη των σοσιαλιστικών σχέσεων και στον κεντρικό επιστημονικό σχεδιασμό έκαναν προσπάθεια να διαμορφώσουν ένα νέο ενοποιημένο σύστημα υγειονομικής ιατρικής. Ήδη από πολύ νωρίς, από τα πρώτα βήματα της σοβιετικής εξουσίας στο 5ο Πανρωσικό Συνέδριο των Σοβιέτ στις 11/7/1918, ιδρύεται «το λαϊκό επιμελητήριο της Υγείας». Πρόκειται ουσιαστικά για το πρώτο υπουργείο Υγείας στον κόσμο, με επικεφαλής τον Ν.Α. Semashko και αναπληρωτή τον Ζ.Ρ. Saloniεν. Ο Ν.Α. Semashko έθεσε τις αρχές και τα θεμέλια της οργάνωσης της μελλοντικής Ιατρικής Περίθαλψης της Σοβιετικής Ένωσης, που είναι γνωστό στη διεθνή βιβλιογραφία ως **Μοντέλο Semashko**. Αυτές οι βασικές αρχές περιλαμβάνουν:

- Ενότητα των αρχών οργάνωσης της Υγείας και κεντρικά σχεδιασμένο σύστημα περίθαλψης.
- Ισότιμη και δωρεάν πρόσβαση όλων των πολιτών στην υγειονομική περίθαλψη.
- Προτεραιότητα στην προστασία της μητρότητας και τη φροντίδα της νέας γενιάς.
- Σύνδεση της πρόληψης με τη θεραπεία.
- Κατάργηση των κοινωνικών παραγόντων της νοσηρότητας.
- Συμμετοχή των εργαζομένων στις αποφάσεις για τη δημόσια Υγεία σε όλες τις βαθμίδες.

Παρότι αυτές οι αρχές αναπτύχθηκαν ήδη από τον 19ο αιώνα, μόνο το πρώτο εργατικό κράτος της Ε.Σ.Σ.Δ., μπόρεσε να τις εφαρμόσει για πρώτη φορά στην ιστορία της Ιατρικής. Ένα ενιαίο διοικητικό όργανο άρχισε να διαχειρίζεται το σύστημα Υγείας ενός ολόκληρου κράτους. Δημιουργήθηκε ένα σύστημα ιατρικών ιδρυμάτων το οποίο εξασφάλισε ομοιόμορφες αρχές για την οργάνωση της υγειονομικής περίθαλψης ολόκληρου του πληθυσμού από τα πιο μακρινά χωριά μέχρι τις πρωτεύουσες.

Να δούμε πώς συγκεκριμένα λειτουργούσε η Πρωτοβάθμια Φροντίδα Υγείας στην ΕΣΣΔ.

Καταρχήν, πρέπει να πούμε ότι όλες οι υγειονομικές υπηρεσίες, η ιατροφαρμακευτική περίθαλψη ήταν δωρεάν, καλύπτονταν από το σοσιαλιστικό κράτος. Ήταν από τα πρώτα διατάγματα των Μπολσεβίκων, δηλαδή σε συνθήκες που ακόμα δεν είχε ανασυγκροτηθεί η οικονομία σε σοσιαλιστική βάση.

Η πρωταρχική δομή ήταν η πολυκλινική κάθε περιοχής, η οποία αποτελούνταν από εξωτερικά ιατρεία όλων των ειδικοτήτων της εποχής και τα οποία αναπτύσσονταν και διευρύνονταν ανάλογα με την εξέλιξη της ιατρικής επιστήμης (παθολογικό, χειρουργικό, φυματίωσης, νευροψυχολογικό, αφροδισιολογικό, μικροβιολογικό, δερματολογικό, καρδιολογικό, λοιμωξιολογικό κ.τ.λ.). Η πολυκλινική κάθε περιοχής ήταν συνδεδεμένη με το νοσοκομείο της ευρύτερης περιφέρειας και αυτά με τη σειρά τους με εξειδικευμένα ιδρύματα, στα οποία οι ασθενείς παραπέμπονταν ανάλογα με την ιδιομορφία της πάθησής τους. Εκείνη την εποχή, δεκάδες εκατομμύρια άνθρωποι άρχισαν να απευθύνονται σε γιατρό, να πηγαίνουν σε εξωτερικά ιατρεία, σε νοσηλευτικά ιδρύματα κ.λπ., παγιώνοντας έτσι την έννοια της ιατρικής παρακολούθησης, του ιατρικού φακέλου (ο ιατρικός φάκελος ή ιατρική καρτέλα ήταν στη διάθεση των γιατρών του νοσοκομείου εάν ο ασθενής για κάποιο λόγο νοσηλευόταν και κατά την έξοδο επέστρεφε στην πολυκλινική που θα παρακολουθούσαν στο εξής). Κάθε πολίτης παρακολουθούσαν από τους γιατρούς συστηματικά. Είτε για λόγους πρόληψης, είτε για τις ανάγκες παρακολούθησης κάποιας ασθένειας. Όλοι είχαν υγειονομική παρακολούθηση. Μάλιστα, σε περίπτωση που κάποιος δεν πήγαινε στην καθορισμένη συνάντηση, τότε αναλάμβανε ο γιατρός να έρθει σε επαφή μαζί του.

Υπήρχαν κι άλλα ξεχωριστά κάθετα συστήματα, τα οποία είχαν στη βάση τους την πολυκλινική. Ξεχωριστό δίκτυο με παρόμοια δομή υπήρχε για τους εργαζόμενους στους σιδηροδρόμους, τους ανθρακωρύχους, το στρατό, της μητρότητας, του παιδιού. Η οδοντιατρική φροντίδα είχε ξεχωριστή δομή, με δικά της ιατρεία κ.τ.λ.

Το σύστημα έδωσε ιδιαίτερη βαρύτητα σε θέματα μητρότητας και παιδιού δημιουργώντας κάθετο σύστημα, με προγεννητικές κλινικές, περιφερειακά νοσοκομεία μητρότητας, εξειδικευμένα κέντρα (π.χ. για κυήσεις υψηλού κινδύνου).

Όσον αφορά τα παιδιά, η παρακολούθηση ξεκινούσε από την ενδομήτριο ζωή: Συμβουλευτικά ιατρεία για τις εγκύους, φροντίδα μητρότητας, συμβουλευτικά ιατρεία για τους παιδικούς σταθμούς μητέρας και παιδιού, νηπιαγωγεία, παιδικές κλινικές, νοσοκομεία, θέρετρα, προστατεύοντας την υγεία του παιδιού έως και την εφηβεία σε μία ενιαία αλυσίδα ιδρυμάτων άρρηκτα συνδεδεμένων μεταξύ τους.

Αναπτύχθηκε ένα μεγάλο δίκτυο σταθμών πρώτων βοηθειών για την αντιμετώπιση των εκτάκτων περιστατικών (π.χ. εγκεφαλικό, έμφραγμα, ατύχημα) με ασθενοφόρα στελεχωμένα πάντα από οδηγό, γιατρό και νοσοκόμο, που είχαν τη δυνατότητα μετάγγισης, ανάνηψης, καρδιογράφο, αναπνευστήρα κ.λπ.

Οι γιατροί των πολυκλινικών μέσα στο ωράριό τους κάλυπταν επισκέψεις κατ' οίκον (κυρίως παθολόγοι, παιδιάτροι). Μέσα στις υποχρεώσεις τους ήταν να διαθέτουν 8 ώρες το μήνα για την εκπαίδευση στην πρόληψη και σε δημόσιες συζητήσεις σε πάρκα, αίθουσες διδασκαλίας κ.τ.λ. κάνοντας διαλέξεις και απαντώντας σε ερωτήσεις. Επιπλέον δούλευαν με βάση τη μειωμένη εργάσιμη εβδομάδα, σε σύγκριση με το μέσο όρο που ίσχυε γενικά. Είχαν επίσης -σύμφωνα με την εργατική νομοθεσία- μεγαλύτερη από το μέσο όρο ετήσια πληρωμένη άδεια. Σε κάθε εργοστάσιο, επιχείρηση κολχόζ οργανώθηκαν ιατρικές μονάδες που ασχολούνταν με την ανίχνευση, πρόληψη, θεραπεία επαγγελματικών ασθενειών, παρείχαν επίσης πρώτες βοήθειες σε περίπτωση τραυματισμού.

Υπήρχε επίσης γιατρός εργασίας σε κάθε χώρο εργασίας. Ανάλογα με τον αριθμό των εργαζομένων, μια επιχείρηση μπορεί να είχε ιατρείο με νοσηλεύτη, με νοσηλεύτη και γιατρό, μέχρι και κλινική. Στα ποντοπόρα πλοία υπήρχε ιατρείο με παθολόγο, οδοντίατρο, ακόμα και χειρουργείο.

Το σύστημα διαχείρισης αυτού του οικοδομήματος είχε τη μορφή ενός «τριγώνου με ευρεία βάση». Στη βάση του τριγώνου βρίσκονταν πολυάριθμες επιτροπές υγείας που ήταν διαθέσιμες σε κάθε εργοστάσιο, κολχόζ, επιχείρηση. Οι επιτροπές αυτές ήταν σε διαρκή συνεργασία με τους γιατρούς εργασίας και από κοινού κατέληγαν σε προτάσεις για τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας και την αναβάθμιση της ποιότητας των υγειονομικών υπηρεσιών.

Παρακολουθούσαν τη διαχείριση των ταμείων της κοινωνικής ασφάλισης των εργαζομένων, έλεγχαν την υγειονομική κατάσταση και τις συνθήκες εργασίας στους χώρους δουλειάς και στους βρεφονηπιακούς και παιδικούς σταθμούς, οργάνωναν εκπαιδευτικά σεμινάρια για την υγιεινή στους χώρους δουλειάς. Οι εκλεγμένοι εκπρόσωποι των εργαζομένων συμμετείχαν στη διοίκηση σε υψηλότερο επίπεδο, τα σοβιέτ. Τα σοβιέτ επέπτευαν τα νοσοκομεία, τα ιατρικά ιδρύματα, οργάνωναν τη δημόσια εκπαίδευση για την ατομική υγιεινή κ.τ.λ.

Η προεπαναστατική Ρωσία κατείχε την πρώτη θέση στην εξάπλωση μεταδοτικών ασθενειών. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η πανούκλα, η χολέρα, η ευλογιά και άλλες επιδημίες αποδεκάτιζαν τον πληθυσμό και προκαλούσαν τεράστιες καταστροφές στην οικονομία. Αναφορικά με το πώς αντιμετωπίζονταν οι επιδημίες, η κάθε περιφέρεια (συνολικά στην ΕΣΣΔ υπήρχαν περίπου 3.000) είχε δικό της τμήμα δημόσιας υγείας με επικεφαλής έναν περιφερειακό επιθεωρητή υπεύθυνο για τη λειτουργία των τοπικών ιατρικών ιδρυμάτων. Στην κορυφή της πυραμίδας βρίσκονταν το επιτροπάτο υγείας. Εκεί συγκεντρώνονταν τα αποτελέσματα των εργασιών διαφόρων ερευνητικών ινστιτούτων, με βάση τις παρατηρήσεις και το υλικό που συλλεγόταν από τα ιατρεία. Με ευθύνη του κράτους λειτουργούσαν στα ιατρικά ινστιτούτα ειδικά μαθήματα για την «τελειοποίηση» της εκπαίδευσης των γιατρών. Μια φορά στα πέντε χρόνια όλοι οι γιατροί περνούσαν από αυτά. Στόχος ήταν η μελέτη της υγείας των εργαζομένων και όλων των παραγόντων που μπορούν να την βελτιώσουν. Η παραμονή κάποιου ασθενή στο νοσοκομείο, η θεραπεία του και η αποκατάσταση της υγείας του ήταν δωρεάν. Κατά τη διάρκεια της νοσηλείας του όχι μόνο δεν κινδύνευε να απολυθεί από την εργασία του, αλλά έπαιρνε και επίδομα για την προσωρινή απώλεια της ικανότητάς του για εργασία.

Υπήρχε ενιαίο όργανο διεύθυνσης, το Υπουργείο Υγιεινής όπως αναφέραμε και αυτό κατήυθνε, συντόνιζε, έλεγχε τη δουλειά των ιδρυμάτων πρόληψης και θεραπείας, εφάρμοζε ενιαίους δοκιμασμένους τρόπους προφύλαξης, διάγνωσης και θεραπείας.

Παράλληλα, και πάντα σε συνεργασία με τις υπόλοιπες δομές, δημιουργήθηκε η υγειονομική - επιδημιολογική υπηρεσία με δομή ανάλογη του συστήματος Υγείας με εδαφική - περιφερειακή - επαρχιακή - Σοσιαλιστική Δημοκρατία, παρουσία σταθμών με επιδημιολόγους, εργαστήρια υγιεινής και βακτηριολογίας, σταθμούς απολύμανσης. Αποκλειστικός σκοπός της ήταν η πρόληψη και καταπολέμηση των μολυσματικών ασθενειών και επιδημιών.

Πάνω από 100 διατάγματα του Συμβουλίου των Λαϊκών Επιτροπών είχαν ως στόχο την καταπολέμηση των επιδημιών και την πρόληψη των ασθενειών. Ιδιαίτερη θέση μεταξύ αυτών κατείχε το διάταγμα «για τις υγειονομικές αρχές της δημοκρατίας» (15/9/1922).

Σε αυτό το διάταγμα αποτυπώνονται τα δικαιώματα των υγειονομικών αρχών στον τομέα της υγειονομικής εποπτείας, καθορίζονταν οι ειδικότητες των γιατρών, τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις τους και υπογραμμίζονταν η ανάγκη ανάπτυξης και

εξειδίκευσης του υγειονομικού προσωπικού, η ανάγκη αύξησης του αριθμού των λοιμωξιολόγων, επιδημιολόγων και άλλων ειδικοτήτων.

Ο ταχύς ρυθμός ανάπτυξης της υγειονομικής - αντιεπιδημιολογικής οργάνωσης απαιτούσε την κατάρτιση ειδικευμένου προσωπικού και την επέκταση του δικτύου ειδικών ιδρυμάτων. Το 1936 δημιουργήθηκαν οι πρώτες υγειονομικές σχολές στα ιατρικά ιδρύματα. Το 1948 η υποχρεωτική οργάνωση υγειονομικών και επιδημιολογικών σταθμών εισήχθη σε όλες τις τοπικές αρχές Υγείας. Διαμορφώθηκε μια μεγάλη υποδομή της υγειονομικής - επιδημιολογικής υπηρεσίας με γιατρούς, επιδημιολογικούς σταθμούς, εργαστήρια υγιεινής και σταθμούς απολύμανσης.

Η νομοθεσία παρείχε στην υγειονομική επιδημιολογική υπηρεσία ευρείες εξουσίες για την προστασία του περιβάλλοντος από τη ρύπανση, την εποπτεία της βιομηχανίας, τη διάταξη των κατοικημένων περιοχών.

Ανάμεσα στις επιδημιολογικές υπηρεσίες και όλες τις άλλες δομές Υγείας υπήρχε άμεση επαφή. Όταν αναφέρονταν κάποια κρούσματα σε μια περιοχή έμπαινε σε λειτουργία όλος ο μηχανισμός. Οι φορείς και όλοι όσοι βρίσκονταν ότι είχαν επαφή μαζί τους μετά από ιχνηλασία, έμπαιναν σε καραντίνα σε κλινικές και όχι σπίτια τους.

Πριν τον πόλεμο δύο φορές εμφανίστηκαν επιδημίες στην ΕΣΣΔ. Το 1923 που εμφανίστηκε χολέρα και το 1936 ευλογιά και πανώλη. Ακριβώς λόγω της λειτουργίας του παραπάνω μηχανισμού, ήδη από τα πρώτα βήματα της σοβιετικής εξουσίας, ποτέ δεν πήραν τη μορφή της πανδημίας.

Τον Δεκέμβρη του 1959, στη Μόσχα εμφανίστηκε κρούσμα «μαύρης ευλογιάς», ασθένεια η οποία είχε εξαφανιστεί στην ΕΣΣΔ από το 1937. Την αρρώστια μετέφερε ο ζωγράφος Αλεξέι Κοκορέκιν, μετά από ένα ταξίδι του στην Ινδία και 24 ώρες μετά την επιστροφή του. Για την αποφυγή της διασποράς μιας θανατηφόρας αρρώστιας με ποσοστό θνησιμότητας 30% - 100%, η αντίδραση ήταν αστραπιαία. Για την αποφυγή πανικού, η πρωτεύουσα της ΕΣΣΔ τέθηκε σε σιωπηρή καραντίνα. Οργανώθηκε νοσοκομείο που απομονώθηκε αποκλειστικά για τα κρούσματα της επιδημίας, ανιχνεύτηκαν όλες οι πιθανές επαφές των κρουσμάτων και 10.000 άνθρωποι μπήκαν σε νοσοκομειακή καραντίνα. Για την εξασφάλιση ιματισμού και άλλου ιατρικού εξοπλισμού χρησιμοποιήθηκαν αποθέματα του στρατού. Ήδη υπήρχαν κινητές μονάδες επιδημιολογικού ελέγχου (πρώτη φορά παγκοσμίως), πλήρως εξοπλισμένες από προσωπικό, εξοπλισμένες ακόμη και με εργαστήριο.

Μέθοδοι οργάνωσης της υγειονομικής φροντίδας που αναπτύχθηκαν στην ΕΣΣΔ αξιοποιήθηκαν και αξιοποιούνται διεθνώς, αποτελούν παράδειγμα, διδάσκονται σε ανάλογες σχολές. Αυτό συμβαίνει γιατί το πρόβλημα δεν είναι απλά επιστημονικό - τεχνικό. Όλα αυτά μπόρεσαν να εφαρμοστούν ενιαία και ολοκληρωμένα, σε μια κοινωνία που τίποτα δεν έμπαινε εμπόδιο στη δωρεάν για όλο τον λαό πρόσβαση στην πρόληψη και θεραπεία. Μοναδικό όριο ήταν τα όρια της ίδιας της επιστήμης και τα βήματα στη συνολική ανάπτυξη της κοινωνίας. Παρά τα προβλήματα που είχε η σοσιαλιστική οικοδόμηση στην ΕΣΣΔ, στο επίκεντρο ήταν οι κοινωνικές λαϊκές ανάγκες.

Σε αυτά τα πλαίσια ένα μέρος του παραγόμενου κοινωνικού προϊόντος, ως αποτέλεσμα της σοσιαλιστικά οργανωμένης εργασίας, είτε της συνεταιριστικής είτε άλλου τύπου παραγωγής, κατανέμεται για την ανάπτυξη της παιδείας, της υγείας, της προστασίας των παιδιών, των ηλικιωμένων, των ανίκανων προς εργασία, την εξασφάλιση ανάπαυσης και δημιουργικής αξιοποίησης του ελεύθερου χρόνου (π.χ. αθλητισμός, πολιτισμός κλπ.). Δημιουργούνται οι συνθήκες, με βάση το επίπεδο

ανάπτυξης της σοσιαλιστικής οικονομίας, ώστε όλα τα μέλη της κοινωνίας να έχουν πλήρη συμμετοχή στην απολαβή αυτών των κοινωνικών υπηρεσιών. Η παροχή τους επαναλαμβάνουμε είναι υποχρέωση του σοσιαλιστικού κράτους.

Στον πρόλογο της γαλλικής έκδοσης του έργου των Μαρξ και Ενγκελς «Γερμανική ιδεολογία» αναφέρεται ότι: *«Ο Μαρξ διατυπώνει τη γόνιμη ιδέα ότι κινητήρια δύναμη της ιστορίας δεν είναι η σκέψη αλλά η παραγωγή των ανθρώπινων αναγκών... Έτσι η εργασία και οι μορφές της οργάνωσής της αποτελούν «την πραγματική σκηνή της όλης ιστορίας». Αλλά οι ανάγκες του ανθρώπου δεν παύουν να αλλάζουν, να αναπτύσσονται, να διαφοροποιούνται και αυτές οι αλλαγές αποτελούν την πηγή των κοινωνικών μετασχηματισμών»*[5]. Γι' αυτό το εργατικό κίνημα στις καπιταλιστικές χώρες βάζει ως πρωταρχικό στόχο - κριτήριο στην πάλη του την ικανοποίηση των σύγχρονων αναγκών των εργαζομένων. Όπως αναφέρουν ο Μαρξ και ο Ένγκελς στο ίδιο έργο τους *«...η πρώτη ανάγκη που ικανοποιήθηκε, η πράξη ικανοποίησής της και το όργανο που αποκτήθηκε απ' αυτή την ικανοποίηση, οδηγεί σε καινούργιες ανάγκες. Και αυτή η παραγωγή καινούργιων αναγκών είναι η πρώτη ιστορική πράξη»*.

Οι παροχές του πρώτου Σοσιαλιστικού Κράτους στην υγεία, όπως και στην παιδεία και τον πολιτισμό, στις κοινωνίες της σοσιαλιστικής οικοδόμησης είχαν αναγνωριστεί από επιστημονικούς φορείς των καπιταλιστικών κοινωνιών. Αυτό είναι ένα αντικειμενικό κριτήριο για την τάση αντιμετώπισης της φροντίδας υγείας ως καθολικό κοινωνικό δικαίωμα από το κράτος στις χώρες της σοσιαλιστικής - κομμουνιστικής οικοδόμησης.

Το Σύνταγμα της ΕΣΣΔ εξασφαλίζει το δικαίωμα για ανάπαυση με την επέκταση του δικτύου των πολιτιστικο-διαφωτιστικών και εξυγιαντικών ιδρυμάτων, την ανάπτυξη του μαζικού αθλητισμού, της σωματικής αγωγής και του τουρισμού, τη δημιουργία ευνοϊκών δυνατοτήτων για την ανάπαυση στον τόπο της κατοικίας και άλλων συνθηκών ορθολογικής χρησιμοποίησης του ελεύθερου χρόνου.

Προτεραιότητα, φυσικά, δίνεται, στις δαπάνες που άμεσα είτε έμμεσα συντελούν στην τόνωση της υγείας των εργαζομένων. Από τα πρώτα ήδη χρόνια της Σοβιετικής εξουσίας το κόμμα μας και το κράτος έδιναν σ' αυτό το ζήτημα εξαιρετικά μεγάλη προσοχή. Συγκεκριμένα τον Μάη του 1921 το Συμβούλιο των Επιτρόπων του Λαού εξέδωσε ειδικό διάταγμα για την οργάνωση πλατιού δικτύου σπιτιών ανάπαυσης για τους εργάτες. Γι' αυτό το σκοπό στην πρώτη γραμμή χρησιμοποιούνται εξοχικές επαύλεις, πρώην τσιφλικάδικες αγροικίες, τα μοναστήρια κλπ. Ακόμα και όταν στο νεαρό Σοβιετικό κράτος τα μέσα δεν έφθαναν για τα πιο απαραίτητα, επιδιορθώνονταν και αναστηλώνονταν τα παλιά και οικοδομούνταν καινούργια σπίτια ανάπαυσης και θεραπευτήρια.

Στην ΕΣΣΔ συνηθισμένος τρόπος αποκατάστασης των σωματικών και πνευματικών δυνάμεων των εργαζομένων ήταν οι διακοπές σε θέρετρα -αναρρωτήρια. Το 30% του κόστους το πλήρωναν οι εργαζόμενοι. Το υπόλοιπο επιδοτούνταν από τον προϋπολογισμό των κοινωνικών ασφαλίσεων. Ο προϋπολογισμός αυτός χρηματοδοτούνταν από το κράτος και όχι από τις αποδοχές των εργαζομένων. Υπήρχαν 300 λουτροπόλεις, πάνω από 500 πηγές μεταλλικού νερού, 700 τοποθεσίες με ιαματικές λάσπες και 450 περιοχές ευνοϊκές για ανάπαυση και θεραπεία. Στα 16.000 αναρρωτήρια διαφόρων τύπων αναπαύονταν και θεραπεύονταν κάθε χρόνο 63 εκατομμύρια εργαζόμενοι.

Στα επόμενα χρόνια τα έξοδα γι' αυτούς τους σκοπούς βαθμιαία αύξαιναν, με βάση οδηγίες και από το κυβερνών κόμμα καθώς και με την σύμφωνη γνώμη των επιτροπών των εργατών. Αν το 1939 στη χώρα υπήρχαν 3.600 θεραπευτήρια – αναπαυτήρια και άλλα Ιδρύματα ανάπαυσης για 469 χιλ. θέσεις, το 1980 υπήρχαν 13.160 με περίπου 2,2 εκατομ. θέσεις. Στα τελευταία δέκα χρόνια ο αριθμός των ατόμων που θεραπεύθηκαν και αναπαύθηκαν στα θεραπευτήρια, τα Ιδρύματα ανάπαυσης (δεν υπολογίζεται η ανάπαυση μιας-δυο ημερών) και στους τουριστικούς σταθμούς αυξήθηκε κατά 2, 3 φορές και το 1980 έφθασε τα 39 εκατομ. άτομα. Ας σημειώσουμε επιπλέον ότι τα 86% των εισιτηρίων στα θεραπευτήρια – αναπαυτήρια, στις πανσιόν, στα σπίτια ανάπαυσης, και στα σανατόρια – πρεβαντόρια χορηγήθηκαν από το ίδρυμα των κοινωνικών ασφαλίσεων και ότι το 17% αυτών των εισιτηρίων χορηγήθηκαν δωρεάν.

Σπουδαίο ρόλο, τέλος, στην τόνωση της υγείας των εργαζομένων είχε η σωματική αγωγή και ο αθλητισμός. Σ' όλα τα στάδια της ιστορίας του το Σοβιετικό κράτος έκανε ό,τι ήταν δυνατό για την ανάπτυξή τους.

Για την πλατιά, αληθινά μαζική προσέλευση των ανθρώπων στις ασκήσεις φυσικής αγωγής και γενικά του αθλητισμού δημιουργήσαμε στέρεη υλική βάση. Στη Σοβιετική Ένωση υπήρχαν περίπου 200 μέγαρα αθλητισμού και αθλητικοί χώροι Ιπασίας, περισσότερα από 3,5 χιλ. στάδια, 110 χιλ. ποδοσφαιρικά γήπεδα, 74 χιλ. αθλητικές αίθουσες, 6,3 χιλ. σταθμοί χιονοδρομίας, 8,5 χιλ. στίβοι αθλητισμού, 1,7 χιλ. κολυμβητήρια. Στο κίνημα της φυσικής αγωγής ασχολούνται περίπου 318 χιλ. μόνιμα στελέχη. Για την κατάρτιση των στελεχών της φυσικής αγωγής – αθλητισμού υπάρχουν πάνω από 220 ανώτατα και μεσαία ειδικά εκπαιδευτικά ιδρύματα, μεταξύ των οποίων 24 ινστιτούτα και 26 μεσαίες σχολές φυσικής αγωγής.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Μερικά συμπεράσματα τα οποία προκύπτουν απο αυτά που αναφέρθηκαν παραπάνω και μπορούμε να τα επισημάνουμε, είναι αρχικά η αντιδιαστολή και η αναπόφευκτη σύγκριση μεταξύ των δύο κοινωνικοοικονομικών συστημάτων, του Καπιταλισμού και του Σοσιαλισμού. Είναι πολύ σημαντικό και δόκιμο να πραγματοποιηθεί μια αναφορά των προνομίων, της διαχείρισης και του τρόπου εξέλιξης ενός ευρύτερου κοινωνικού συνόλου σε μία χώρα και εν συνεχεία όλων των χωρών του πλανήτη μας στους βασικούς τομείς αναφοράς και λειτουργίας, όπως είναι, η οικονομία, η οποία και αποτελεί την κινητήριο δύναμη εξέλιξης και τροφοδότησης για την πραγματοποίηση των κοινωνικών αγαθών και κατ επέκταση των κοινωνικών δικαιωμάτων, όπως είναι, η εργασία ,η παιδεία, η υγεία, η κοινωνική ασφάλιση και ευρύτερα η κοινωνική πολιτική ενός κράτους. Ο καπιταλισμός περιορίζει αντικειμενικά την ικανοποίηση των υλικών και πολιτιστικών αναγκών των εργαζόμενων στο επίπεδο που απαιτεί η παραγωγή με γνώμονα το καπιταλιστικό κέρδος. Έτσι, περιορίζει την ανάπτυξη της κύριας παραγωγικής δύναμης του εργαζόμενου ανθρώπου, συρρικνώνοντας τις αυξανόμενες δυνατότητες να βελτιωθούν ριζικά οι υλικοί και πολιτιστικοί όροι της ζωής του.

Αυτοί όμως είναι και οι θεμελιώδεις, όπως παρατηρούμε ,κανόνες λειτουργίας του καπιταλιστικού συστήματος που έχει ως στόχο την ανάπτυξη αντιθέσεων και ανισομετριών θα λέγαμε σε όλους τους κοινωνικούς τομείς ,μιας και ο στοχος είναι η όσο το δυνατόν μεγαλύτερη επίτευξη του κέρδους.

Από την άλλη πλευρά αυτό που έρχεται να αναδείξει ο Σοσιαλισμός είναι πως μέσα από την δύναμη της εργατικής τάξης να γνωρίσει και να αλλάξει τον κόσμο, η δύναμή της να εκπληρώσει την ιστορική της αποστολή και να ηγηθεί στον επαναστατικό μετασχηματισμό, αναλαμβάνοντας η ίδια τα ηνία της κοινωνίας απο τους έχοντες έως τώρα τα βασικά εργαλεία της εξουσίας της παραγωγής και όλων των αγαθών που περιλαμβάνει η καθημερινή ζωή μέσα απο την ανάπτυξη της επιστήμης και της τεχνολογίας θα την οδήγήσει στην ισότιμη κατανομή αυτών των αγαθών στο σύνολο της κοινωνίας και όχι σε μία μικρή μόνο μεριδα ανθρώπων. Ο Σοσιαλισμός έρχεται απλά να φωτίσει πως όλα αυτά τα οποία αντιλαμβανόμαστε και παρατηρούμε στην καθημερινή ζωή αλλά και στην δομή των κοινωνιών μας είναι αποτέλεσμα της προσπάθειας και της παραγωγής του μεγαλύτερου μέρους της κοινωνίας και όχι εκείνων που κατέχουν τα εργαλεία, αλλιώς τα μέσα παραγωγής όπως αναφέρουν οι Μαρξ, Ενγκελς, Λένιν, και εκείνο το οποίο θα πρέπει να επιτευχθεί είναι η εκμάθηση της διαχείρισης της εξουσίας, πολιτικής και οικονομικής, από τους ίδιους τους παραγωγούς του συνολικού πλούτου της κοινωνίας. Όπως αποκάλυψε η μαρξιστική πολιτική οικονομία, μόνο η ζωντανή εργατική δύναμη –και όχι τα ρομπότ– δημιουργεί υπεραξία. Όσο αυξάνει το επίπεδο ανάπτυξης της τεχνικής παραγωγής, όσο αυξάνει η τεχνική και οργανική σύνθεση του κεφαλαίου τόσο ενισχύεται η τάση πτώσης του ποσοστού κέρδους. Ο σοσιαλισμός μπορεί να ανταποκριθεί στις αναγκαίες αλλαγές στο περιεχόμενο της εργασίας, στις αναγκαίες μετακινήσεις εργαζόμενων σε νέα καθήκοντα και αντικείμενα εργασίας, σε νέους κλάδους, χωρίς αυτοί να κινδυνεύουν και να ζουν με το φόβο να μείνουν άνεργοι, ανασφάλιστοι, χωρίς ιατρική περίθαλψη, όπως στον καπιταλισμό. Ο σοσιαλισμός μπορεί να διασφαλίσει την αναγκαία διαρκή εξειδίκευση κι επανεκπαίδευση, την

αναβάθμιση των γνώσεων και των εργασιακών ικανοτήτων των εργαζόμενων. Μπορεί να ξεκλειδώσει, να απελευθερώσει τις δημιουργικές τους ικανότητες, την πρωτοβουλία τους και τη συνείδηση εργασιακής πειθαρχίας τους, γιατί τους φέρνει συλλογικά στο προσκήνιο της ιστορικής εξέλιξης για την κοινωνική απελευθέρωση. Μπορεί να αξιοποιήσει τη δύναμη της συλλογικής προσπάθειας, την ώθηση της σοσιαλιστικής άμιλλας. Ο σοσιαλισμός θα καταργήσει επίσης όλα τα εμπόδια που δημιουργεί ο ανταγωνισμός των μεγάλων οικονομικών ομίλων της καπιταλιστικής αγοράς απέναντι στην αναγκαία, όλο και βαθύτερη κοινωνικοποίηση της επιστημονικής εργασίας, στην ελεύθερη διεπιστημονική συνεργασία.

Μέσα από τα νέα μεγάλα προβλήματα που γεννά η νέα εποχή της 4ης Βιομηχανικής Επανάστασης, αναδεικνύεται ακόμα περισσότερο η αναγκαιότητα και η ιστορική επικαιρότητα του σοσιαλισμού, γιατί μόνο η εργατική εξουσία μπορεί να δώσει συνεκτικές απαντήσεις στα προβλήματα αυτά με όρους κοινωνικής ευημερίας.

Στο έδαφος της κοινωνικής ιδιοκτησίας ο κεντρικός σχεδιασμός, σε αντίθεση με τον έντονο ανταγωνισμό της αγοράς, μπορεί να διαμορφώνει και να αλλάζει επιστημονικά-σχεδιασμένα την κατανομή του εργατικού κι επιστημονικού δυναμικού και των μέσων παραγωγής σε όλη τη χώρα, σε κάθε περιοχή, σε κάθε κλάδο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

-Λένιν, Β.Ι., (1986) *Άπαντα* τόμος 12 ,εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα.

-Λένιν, Β.Ι., (1986) *Άπαντα* τόμος 20 ,εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα.

-Λένιν, Β.Ι., (1986) *Άπαντα* τόμος 28 ,εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα.

-Λένιν, Β.Ι., (1986) *Άπαντα* τόμος 33 ,εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα.

-Λένιν, Β.Ι., (1986) *Άπαντα* τόμος 35 ,εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα.

-Λένιν, Β.Ι., (1986) *Άπαντα* τόμος 36 ,εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα.

-Λένιν, Β.Ι., (1986) *Άπαντα* τόμος 39 ,εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα.

-Λένιν, Β.Ι., (1986) *Άπαντα* τόμος 41 ,εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα.

-Λένιν, Β.Ι., (1996) *Κράτος και Επανάσταση* , εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή.

-Marx, K –F. Engels, *The Communist Manifesto* , Marx – Engels – Werke , Leipzig (1872) ,Vol.18, ελληνική μετάφραση: Μαρξ Κ. – Ενγκελς Φ. , (1994), *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα

- Λινάρ, Ρ., (1982) , *Ο Λένιν ,οι αγρότες και ο Ταίλτορ*, έκδοση Μηνιαία Επιθεώρηση, Αθήνα.
- Lukacs, G.,(1923) , *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, (2001), εκδόσεις ΟΔΥΣΣΕΑΣ, Αθήνα.
- Cliff, T., *State capitalism in Russia*, Bookmarks 1988, Pluto Press 1974, ελληνική μετάφραση : Κλίφ , Τ., (2005), *Ο Κρατικός Καπιταλισμός στην Ρωσία*, εκδόσεις Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο , Αθήνα.
- Ένγκελς, Φ.,(χ.χ.), *Μελέτες και άρθρα* , εκδόσεις Μπάυρον , Αθήνα.
- Ελλενστέιν, Ζ., (1980), *Ιστορία του σταλινικού φαινομένου*, εκδοτικός οίκος Θεμέλιο, Αθήνα.
- Κάππος, Κ., (2002), *Κριτική του Σοβιετικού μετασχηματισμού*, εκδόσεις Αλφειός, Αθήνα.
- Κρούσκαγια, Ν.Κ. Άρθρα και Ομιλίες: «Σχεδιάγραμμα υπομνήματος στην Κεντρική Επιτροπή για την πολυτεχνική παιδεία». Μερικές παρατηρήσεις πάνω στα υλικά προγραμματικού σχεδιασμού για την πολυτεχνική παιδεία στα εφτάχρονα σχολεία, τ.39. Στο: Θέματα Παιδείας, τ.3. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- Μακάρενκο, Σ. Αντ. (1977). Οι παιδαγωγικές μου αντιλήψεις. Στο: Εκλεκτά παιδαγωγικά έργα, τ.1. Αθήνα: να υπηρετούμε το λαό.
- Ασμόλοφ, Α.Γ. (1990). Ψυχολογία της προσωπικότητας. Μόσχα: Πανεπιστήμιο της Μόσχας.
- Βαγενάς Ε. (2004). Επίκαιρες παιδοψυχολογικές αντιλήψεις του σοβιετικού παιδαγωγικού συστήματος. ΚΟΜΕΠ, Τόμος 2
- Επιθεώρηση της Λαϊκής Εκπαίδευσης. (1919). Τόμος 30.
- Ζελβακόφ, Ν.Α. (1947). Σοβιετική Παιδαγωγική. Τόμος 10
- Ζητήματα γενικής παιδαγωγικής προετοιμασίας των αυριανών δασκάλων. (1972). Θέματα παιδείας. (2011-2012). Ιστορία της Εκπαίδευσης: Η προσχολική αγωγή στην ΕΣΣΔ. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή. Τόμος 47
- Engels, F., (1884), *Der ursprung der familie , des privateigentums und des staats*, Marx – Engels – Werke , Vol.21 ,Zurich, ελληνική μετάφραση : Ένγκελς , Φ.,(2013) *Η καταγωγή της οικογένειας ,της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή , Αθήνα.
- Ακαδημία Επιστημών ΕΣΣΔ, (1954), *Πολιτική Οικονομία* , Πολιτικές και Λογοτεχνικές Εκδόσεις, Μόσχα , στην Ελλάδα εκδόσεις GUTEMBERG.
- Ρόμπινσον, Τζ., (χ.χ.), «Οι οικονομικές μεταρρυθμίσεις», στο: Κριτική της Σοβιετικής Οικονομίας, Αθήνα.

ΑΓΓΛΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

-Bergson, A., (1961), *The real national of Soviet Russia since 1928*, Harvard U. Press, Cambridge Mass.

-Bergson, A., (1964), *Economics of Soviet Planning*, Yale University Press, New Haven.

-Bergson, A., (1983), *Technological progress in the Soviet Economy: Toward the Year 2000*, (ed.), A. Bergson and H. S. Levine, Allen & Unwin, London.

Davies, R.W., (1989a), "Economic and the Social Policy in the USSR 1917-41", *Cambridge Economic History of Europe VIII*, Cambridge Mass

-Davies, R. W. – M. Harrison - S. G. Wheatcrott, (ed.), (1994), *The Economic transformation of the Soviet Union 1913-1945*, Cambridge University Press, Cambridge Mass.